

Remete Farkas László

Kárpát-medencei, régi-pogány „pajzánkodó” szokások és hagyományok

„Magyarság hagyománya és története” könyvsorozat XI. kötet

Tudományos leírások, néprajzi gyűjtések, emlékezések felhasználásával.
Jeles- és köz-napi hagyományok, babonák, rítusok megismerésével.
Lexikonok és tanulmányok, népszokások és elmondások alapján.
Egykori értelmezésük és lényegük ismertetésére törekedve.
Hajdani kapcsolati, együttélési lehetőségek bemutatása.
Erkölcsei normák változékonyságának érzékeltetése.
Korabeli hagyományaink megismertetésével.
Értékrendi sokszínűség megjelenítésével.
Elődeink életvitelének megértéséért!
Magyarság értékeinek megőrzéséért!

Kézirat

Budapest, 2020.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	7
RENDSZABÁLYOK ÉS HAGYOMÁNYOK.....	8
Történelmi és vallási környezet	8
Alaphelyzet.....	8
Törzsi időszak.....	8
István király előírásai.....	9
Endre és László király szigorításai	10
Kálmán király enyhítései	11
Keménykedő lazulás	11
Ellentmondásos szigorodások	13
Szélsőséges állapotok	14
Enyhülés kora.....	15
Engedékenység időszaka.....	17
Társadalmi rétegződések	17
Rendi különbségek	18
Rétegződések	18
Nemzetiségi elkülönülések	18
Vallási elkülönülések	19
Kor-osztályok	19
Kor-csoportok	20
Nemzedékek.....	21
Vér-rokonságok	22
Sógor-rokonságok.....	22
Mű-rokonságok.....	23
Befogadásos rokonság.....	23
Váltott-rokonság	23
Vett-rokonság.....	23
Mostoha-rokonság	24
Koma-rokonság	24
Mátka-rokonság	24
Tej-testvérség.....	25
Vér-testvérség.....	25
MEGÍTÉLÉSEK EGYSÉGE ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGE.....	26
Egységes megítélésű cselekedetek.....	26
Vérfertőzés	26
Mégfertőzés.....	26
Nemi erőszak.....	27
Természet-elleni fajtalanság	27
Kettős házasság	27

Eltérő megítélésű cselekedetek.....	28
<i>Meztelenség</i>	28
<i>Közös fürdőzés</i>	29
<i>Szó- és test-beszédek</i>	29
<i>Testi érintések</i>	30
<i>Több jelentésű csókolózás</i>	31
<i>Nemi aktus, tiltásokkal kikövezve</i>	32
<i>Szüzesség, erény vagy hátrány</i>	32
<i>Ártatlanság, ami gyakran nem előny</i>	33
<i>Megcsalás, becsapás</i>	33
<i>Szerelem-vásárlás</i>	34
<i>Házasságon kívüli gyermek-áldás</i>	35
<i>Magtalanság, meddőség</i>	35
<i>Házasság-törés</i>	36
<i>Elhagyás, házasság megszakítása vagy válás</i>	37
Házassági kötelék létrejötte.....	38
<i>Jegyesség</i>	38
<i>Esküvő</i>	39
<i>Lakodalom vagy estebéd</i>	39
<i>Menyasszony-fektetés, vagyis a „házasság elhálása”</i>	40
Sajátos korabeli házasság-típusok.....	41
<i>Általános helyzet-kép</i>	41
<i>Fiatalos típusú házasság</i>	41
<i>Megalapozó típusú házasság</i>	41
<i>Elkülönülő típusú házasság</i>	42
Házasság-kötési típus-változatok.....	43
<i>Váltság-fizetési házasság</i>	43
<i>Többes-házasság</i>	44
<i>Elrendelt házasság</i>	44
ELFOGADOTT HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK.....	45
Házassági formák.....	45
<i>Egynejű házasság</i>	45
<i>Csoporton kívüli és a csoporton belüli házasság</i>	46
<i>Tiszta-házasság</i>	46
<i>Vegyes-házasság</i>	46
<i>Szabad-házasság</i>	47
<i>Vevő-házasság</i>	48
<i>Hozomány-házasság</i>	48
<i>Móring-házasság</i>	48
<i>Jegybér-házasság</i>	48
<i>Vásár-házasság</i>	49
<i>Koma- vagy mátká-házasság</i>	49
<i>Sógor-házasság</i>	49
<i>Táv-házasság</i>	50
<i>Gyermek-házasság</i>	50
<i>Rokon-házasság</i>	50

<i>Kereszt- vagy csere-házasság</i>	51
<i>Név-házasság</i>	51
<i>Tanús-házasság, kényszer-helyzetben</i>	51
<i>Időszakos házasság, ami gondoz okozott</i>	51
<i>Kettős házasság, amit üldöztek</i>	52
Házasságok korabeli sajátosságai és szabályai.....	52
<i>Régi házasság, mint ész-szerű vállalkozás</i>	52
<i>Középkori házasság, mint vérségi szövetség</i>	53
<i>Újkori házasság, mint vallási szentség</i>	54
Házassági állapot megváltoztatása.....	54
<i>Hűtlen elhagyás, vagyis a tisztességtelen külön-élés</i>	55
<i>Külön-válás, vagyis a tisztességes külön-élés</i>	55
<i>Érvénytelenítés, vagyis a házasság semmissé nyilvánítása</i>	55
<i>Elválás, vagyis a házasság felbontása</i>	56
HÁZASSÁG-SZERŰ ÉLET-KÖZÖSSÉGEK	57
Házassághoz kapcsolódó együtt-élési formák.....	57
<i>Két- vagy többnejű házasság</i>	57
<i>Ágyas-házasság</i>	57
<i>Komapáros-házasság</i>	58
<i>Keresztszülős-házasság</i>	58
<i>Atyás-házasság</i>	59
<i>Macukás-házasság</i>	59
<i>Támos- vagy jussos-házasság</i>	59
<i>Befogadós-házasság</i>	60
<i>Nemzős-házasság</i>	60
Házasság-szerű kapcsolatok korabeli jogi megítélése	60
<i>Középkori számonkérések</i>	61
<i>Kora újkori szigorú büntetések</i>	61
<i>Modern kori enyhülés</i>	61
HÁZASSÁG NÉLKÜLI EGYÜTT-ÉLÉSEK	62
<i>Vad-házasság, összeállítás</i>	62
<i>Próba-házasság</i>	62
<i>Ágyasság, kitartás</i>	62
<i>Szerető-tartás</i>	63
<i>Összejárás</i>	63
<i>Próba-éjszaka</i>	63
<i>Vendég-éjszaka</i>	64
<i>Túl-gyámolítás</i>	64
<i>Leány-szöktetés</i>	64
<i>Leány-rablás</i>	64
Házasság-nélküli kapcsolatok korabeli jogi megítélése.....	65
<i>Középkori megítélés</i>	65
<i>Kora újkori szélsőséges megítélések</i>	65
<i>Modern kori engedékenység</i>	66

NEMISÉGHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOKÁSOK, HAGYOMÁNYOK.....	67
Kor-osztályok szabadsága és lehetőségei.....	67
<i>Gyermek-kori hatások</i>	67
<i>Serdülő-kori tapasztalat-szerzés</i>	67
<i>Avatás, a felnőtté nyilvánítás</i>	68
<i>Legény-avatás</i>	68
<i>Leány-avatás</i>	69
<i>Ifjú-kori udvarlások</i>	69
<i>Ifjú-kori kicsapongások</i>	71
<i>Ifjú-kori tapasztalat-szerzés</i>	71
<i>Felnőtt-korúak jogai és lehetőségei</i>	72
<i>Özvegyek viselkedése</i>	73
Párkapcsolati mozzanatok és szokások.....	73
<i>Ismerkedés</i>	74
<i>Udvarlás és kelletés</i>	74
<i>Legényjárás és együtt járás</i>	75
<i>Jegyesség és feljogosítások</i>	75
<i>Házasság elhálása, némi furcsaságokkal</i>	76
<i>Házastársi hűség sajátos értelmezése</i>	77
Meztelenkedő népszokások.....	79
<i>Féregűzés</i>	79
<i>Terület védelme</i>	80
<i>Vetési babonák, rítusok</i>	81
<i>Termés és szaporulat védelme</i>	81
<i>Termékenység-szertartások</i>	82
<i>Esőcsinálás</i>	82
<i>Szerelmi jóslások</i>	83
<i>Gyógyítások</i>	83
<i>Rontás-elhárítás</i>	84
<i>Baj-elhárítás</i>	84
<i>Szépség-mágia</i>	85
<i>Nap- és Hold-köszöntők</i>	85
Játékos pajzánkodások vagy pajzánkodó játékok.....	86
<i>Párosító játékok</i>	86
<i>Kérdés-felelet játékok</i>	86
<i>Szerep-játékok</i>	86
<i>Zálogos játékok</i>	87
<i>Vetköztető játékok</i>	87
<i>Párcserés játékok</i>	87
<i>Érintős játékok</i>	87
<i>Felismerős játékok</i>	87
Pajzán maskarázó népszokások	88
<i>Fonóbéli riogatás</i>	88
<i>Farsangi riogatás</i>	88
<i>Busó-járás</i>	88
<i>Asszony-farsang</i>	88

<i>Vénlány-hajtás</i>	89
<i>Szép-asszonyok vonulása</i>	89
<i>Borbála-mulatság</i>	89
<i>Szellem-fogás</i>	89
<i>Luca-vonulás</i>	89
Szerelmeskedő szokások és ünneplések.....	90
<i>Farsangi legény-avatás</i>	90
<i>Gabona-növesztés</i>	90
<i>Legény-behajtás</i>	90
<i>Húsvéti locsolkodás</i>	91
<i>Elragadás</i>	91
<i>Nyár-esti fürdő</i>	92
<i>Boglya-nyomatás</i>	92
<i>Iván-napi elvonulás</i>	92
<i>Arató-ebéd utáni pihenő</i>	93
<i>Tündér- vagy szép-asszony befogás</i>	93
<i>Gabona-ágyazás</i>	93
<i>Szállási nagymosás</i>	93
<i>Őszi gabona-vetés estéje</i>	94
<i>Szőlő-böngészés</i>	94
<i>Lucás-avatás</i>	94
Pajzánkodó természet-feletti lények	95
<i>Déli baba</i>	95
<i>Szép-asszony</i>	95
<i>Kis-asszony</i>	95
<i>Bűbáj-asszony</i>	95
<i>Boszorkány</i>	96
<i>Tündér</i>	96
<i>Vízi-leány, éleány</i>	96
<i>Vad-leány és víg-leány</i>	96
<i>Vízi-ember</i>	96
<i>Vad-öreg</i>	97
<i>Lidérc</i>	97
<i>Földi-ördög</i>	97
BEFEJEZÉS.....	98

BEVEZETÉS

Hajlamosak vagyunk arra, hogy a múltban történeteket „mai fejjel” magyarázzuk, és azokról a „mostani erkölcsi magasságainkból” ítélkezzünk. Holott, az egykori nemi hagyományok és szokások a maiaktól eltérő körülmények között formálódtak. Sőt, egyes szavak-fogalmak gyakran mást is jelentettek. Ezért, következtetéseink sokszor azért pontatlanok vagy hibásak, mert nem sikerült kellően feltárni az akkori társadalmi és kulturális hátteret. Azt, hogy a régi elvárások és tiltások milyen egyéni-közösségi érdek-viszonyok mentén formálódtak.

Több kutatás igazolta, hogy a Kárpát-medencei lakosság körében a házasság és a szerelem „többnyire nem keveredett”. Erdei Ferenc szavaival élve¹: *„A régi faluban a szerelmi élet a házasság előtt és a házasságon kívül zajlott le. A népdalok, szerelmi babonák és varázslatok mind a házasság-előtti időben születtek és ahhoz maradtak kötve, mert a házasság már olyan szigorúan kötött és fegyelmezett élet, amelyben az ilyennek már nem jut hely.”*

A parasztság körében közel sem a „templomokban tanított” önmegtartóztatás volt a jellemző. Ahogy, a házasságra érett legények és leányok között sem volt általános az „érintetlenség”. Sőt többfelé a fiatalok „kipróbálták egymást”, mielőtt házasságok kötődtek. Az sem volt ritka, hogy a komák vagy távolabbi rokonok alkalmanként „közel” kerültek egymáshoz. De az sem volt meglepő, ha gazda a cselédlánnyal, vagy gazdáné a lovász-legénnyel „töltötte szabad-idejét”. Mint ahogy az özvegyek és idősek is számíthattak némi kedvességre, főleg azok, akik szívesen vállalkoztak „fiatalok felvilágosítására”, szomorúak megvigasztalására.

A serdülő fiú „nemi felkészítését” elősegíthette a családhoz tartozó valamely koma- vagy özvegy-asszony, távoli unokanővér vagy nagynéni, esetleg egy „tettre-kész szomszéd-asszony” vagy cseléd lány. Mint ahogy az ifjú leányok sem a nász-éjszakájukon találkoztak először „férfi-érintéssel”. A fiatal fiúknak és lányoknak volt alkalmuk (udvarlaskor, legényjáró napokon, fonóban, bálók idején, húsvétkor, pünkösdkor, koma-választáskor, farsangkor) ismereteiket „egymás között kicserélni”, a tanultakat egymáson kipróbálni. Ilyen „közös tanulások, szórakozások” során elfordulhatott, hogy valamely leány „áldott állapotba került”. De az ilyen botlást többnyire a családok egymás között, akár gyors házassággal lerendezték.

Úgy tűnik, hogy az egyházak által bűnnek tartott *bujaság, paráználkodás és házasság-törés* nem volt ritka az egyszerű nép körében, és mintha nem tartottak volna az „Ég büntetésétől”. De mielőtt elkezdenénk a „múlton élcelődni”, nem árt visszagondolni a nem túl távoli időkre. Hiszen, a mai „öröm-szülőket” sem az érdeklő többnyire, hogy az ifjú pár mennyire szereti egymást. Sokkal inkább az, hogy milyen a „múltjuk”, melyikük „honnan származik”, ki mit hoz a házasságba, miből és hol fognak élni, biztos-e a jövőjük, mennyi unokára számíthatnak. Valamint, hogy az ifjú pár „együtt éljen” és esetleges félrelépéseik ki ne derülhessenek. Vagyis, hogy kifelé a boldog és erkölcsös házasság-képet sugározzák. Annak ellenére, hogy az öröm-szülők sem „tankönyvből tanulták” egykor a szerelmeskedést, és talán nekik is lenne mit bevallani a gyónáskor vagy a gyülekezetük előtt, esetleg önmagukba nézve.

1 Erdei Ferenc: Magyar falu. Budapest, 1940.

RENDSZABÁLYOK ÉS HAGYOMÁNYOK

Kárpát-medence népességeinek egykori „szerelmeskedési szokásait” könnyebb megérteni, ha előbb megismerkedünk a korabeli élet-körülményekkel és alkalmazkodási kényszerekkel, a társadalmi és kulturális hatásokkal, hatalmi elvárásokkal. Valamint a vágyakkal, érdekekkel és elvárásokkal, ide értve az érvényesülési és szabály-kijátszási lehetőségeket is.

Történelmi és vallási környezet

Kárpát-medence népességének nemi kapcsolatait jellemző szokásokat és hagyományokat nem lehet röviden és általánosan meghatározni. Ugyanis azok koronként némileg módosultak, az időn során folyamatosan formálódtak. Igazodtak a gyakran ellentmondásos világi és egyházi elvárásokhoz, a belső és külső, helyi vagy térségi hatalmi törekvésekhez. Hiszen a megélhetés vagy túlélés érdekében ez többnyire elengedhetetlen volt. Ugyanakkor, igyekeztek életben tartani azokat a hagyományokat és szokásokat, amelyek szükségesek voltak élet-érzetükhöz.

Alaphelyzet

Köztudomású, hogy a X. századi Kárpát-medence népessége egykor több népcsoportból formálódott. Ezek többségét az akkoriban már itt élő, valamint a Kárpátok-Urál-Kaukázus háromszögből ide vándorló népességek alkották. Azok, akiket a régi leírások így említettek: szkíták, szarmaták, hunok és avarok, fehér és fekete magyarok, türkök és kazárok, kunok. De nem feledkezhetünk el a Kárpát-medence környékén élő és ide betelepült szlávokról, vagy a régebbi (kelta, illír, római, gót, germán, dák, bolgár stb.) szórvány-maradványokról. Ezért feltűnő, hogy bár a Kárpát-medencében igencsak kevert népesség „lakozott”, a fellelhető régi leírások szerint nem voltak kiélezett bel-villongások. Sokkal inkább úgy tűnhetne, mintha az itt élő népcsoportok egyfajta íratlan megállapodás szerint „hagyták egymást békében élni”.

Törzsi időszak

A X. századi Kárpát-medence nem volt sűrűn lakott. Az itt élő népcsoportok leginkább a folyók és tavak mentén éltek, egy-nemzetségszerű településeken. Rendszerint nagy-családos, szállás-szerű környezetben, szoros kapcsolatban a közeli más nagy-családokkal. Amelyeket megállapodások, közös ünneplések, vegyes házasságok és rokoni kapcsolatok erősítettek. Bár törzseiket gyepű-sávok választották el egymástól, élt közöttük egyfajta véd- és dac-szövetség.

Természetesen, az egymás közelében élő népességek között is előfordulhattak villongások, kisebb-nagyobb összecsapások. Az ekkor elfogott „idegeneket” szolgaként tartották, azokkal többnyire kiváltva sajátjaikat a hasonló fogságokból. Előfordulhatott, hogy az arra érdemes felszabadulhatott és a nagycsaládba házasodhatott, sőt gyermekét a nemzetség is befogadta. Az arra járó békés idegeneket többnyire csak vendégként vagy kereskedőként fogadták. Távollásigot tartva, nem avatva be őket a nagy-család vagy nemzetiség dolgaiba, titkaiba.

Az akkori törzsi szerveződések alapjai a nagy-családok (klánok), amelyek többnyire férfiági vér-rokonsági alapú nemzetségeket alkottak. A különböző nemzetségeket pedig a házassági és

fogadott rokonságok formáltak egy törzssé. Az ilyen szerveződés kialakulását segítette az a hagyomány, hogy nem volt szokásban a nagy-családon belüli és a törzsön kívüli házasodás². A házasságot már akkor sem nem érzelmi alapon kötötték. Ugyanis, az így újonnan létrejövő családot egy idővel kiformalódó nagy-család a nemzetiség „csírájának” tekintették. Ezért házasodásnál, a férj és feleség alkalmasságán túl fontos szempont volt az egymással rokoni kapcsolatba kerülő családok (létszám-, erő- vagy vagyoni) rangsora is. Különösen azért, mert a nemzetség- és törzs-fők, valamint a tisztség-viselők választásakor számított a rangsor.

A korabeli törzsi társadalmakon belül két fő társadalmi réteg volt élesen megkülönböztethető, úgymint: a szövetséges „nembeliek”³ és az alárendeltségben élő „idegenek”. Hagyomány szerint, a nagy-családon belül a családfő volt a teljhatalom. Ő határozta meg a jogokat és kötelezettségeket, kedvezményeket és lehetőségeket. Így, az is előfordulhatott, hogy valamely ügyesebb szolga kedvezőbb vagy megbecsültebb helyzetbe került, mint némely családtag.

A hagyomány szerint, a törzsön belüli a szabadok közel egyforma jogokkal rendelkeztek. Sőt, a nők és férfiak közötti megkülönböztetés is lényegesen kisebb volt, mint a későbbi korokban. Szabadok esetében halál-büntetés helyett a száműzetést alkalmazták. A szolgálkat kiváltható vagy hasznos termelő értéknek tekintették, ezért azokat is „óvatosan büntették”. Nincs arról érdemi adat, hogy a X. századi Kárpát-medencében szokásban lett volna az ember-áldozat.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a helyi közösségek a szexuális kapcsolatok közül:

- *normálisnak tartották*: a házasságot, az egy- vagy többnejűséget, ágyasságot;
- *elfogadták*: a próba-házasságot, házasság előtti nemi életet, szolgálal hálást, prostitúciót;
- *elítélték*: vér-rokonnal vagy idegen törzsből származóval való nemi kapcsolatot vagy házasságot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot.

István király előírásai

A XI. század közepére a Kárpát-medencei társadalom megváltozott. A törzsi és nemzetségi szerveződést fokozatosan felváltotta a feudális rend. Amelyben, szintén két fő társadalmi réteg különült el egymástól, úgymint: a „szabadok” és a kiszolgáltatott „szolgák”. A hatalom csúcsán a hatalmát öröklő király állt. Ő, az általa rangra emelték (hűbéreseket) útján irányította a szabadok rendjeit (papi-, főemberi, nemesi, vitézi és köz-rendűket). Akik hasonló jogokkal rendelkeztek, de eltérő kötelezettségekkel és hatáskörökkel, felelősséggel.

Az akkor törvényi rendelkezésekben⁴ a „keresztény hatások” még csak korlátozott mértékben érvényesültek. A szolgálkat továbbra is jog nélküli „tulajdonként” kezelték, akik a király vagy valamely szabad ember személyes fennhatósága alatt éltek, dolgoztak. Ha a szolga bűnt követett el, akkor azért az ura felelt, ő térítette meg a kárt, fizette a kiszabott bírságot.

A törzsi normákhoz képest viszont jelentős változásnak tekinthető, hogy a papi-rend tagját világi ember nem vádolhatta. Világi ügyekben pedig a király által kinevezett bírók ítéleztek, akik előtt csak családost, becsületest tartott és kizárólag keresztény vallású tanúskodhatott, vádolhatott. Szolga nem tanúskodhatott ura vagy asszonya ellen, őket nem is vádolhatta.

2 Magyar Néprajzi Lexikon. Exogámia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

3 A régi krónikákban ezeket nevezik törzseknek.

4 Szent István király dekrétumainak második könyve (1030 k.)

Igyekeztek elkerülni a szabadok és szolgák „keveredését”. Ezért büntették, ha szabad ember vagy szolga más gazda szolgáló-lányával paráználkodott. Ilyen cselekedetekért szabad embert akár szolga-sorba is taszíthattak (ha idegen gazda szolgáló-lányát házastársának választotta).

Ekkor még nem büntették a házasság előtti vagy azon kívüli nemi kapcsolat létesítését. A leány-szöktetés során elkövetett erőszakért is csak kártérítést kellett fizetni. Viszont, a feleség megölésekor (egy szabad férfiéhez képest) kevesebb kártérítés illette meg annak rokonságát. Tiltották az özvegyek új házasságba kényszerítését, erősítették az árvák vagyon-biztonságát.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot, ágyasságot;
- *elfogadták*: a többnejűséget, házasság előtti nemi kapcsolatot, leány-szöktetést, próba-házasságot, prostitúciót, saját szolgálóval való hálást;
- *elítélték*: a nők házasság-törését, hűtlen elhagyást, közeli rokonnal, szolgálóval vagy idegen-nel kötött házasságot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot.

Endre és László király szigorításai

A XI. század végére, a pogány lázadásokat leverve és a trónviszályok elültével a „keresztény szellemiség” nevében újabb szigorítások következtek. Főleg, az egyház tekintélyének és hatalmának erősítéséért, a hitgyakorlás kötelezővé tételére. Valamint, a személy és vagyon elleni bűncselekmények üldözése érdekében. Ekkortól (halálbüntetés és vagyon-vesztés terhe mellett) elrendelték „scythiai ősi pogány szokások” elhagyását⁵. Ezzel, mintegy tiltva és büntetve az egyháznak nem tetsző szexuális töltetű hagyományokat, ünnepléseket. Bár, csak két generációval később kezdték büntetni⁶ a pogány módon történő áldozásokat is. Néhány rendelkezéssel a „keresztény erkölcs” is szigorodott. Ezután már az asszonyokon és hajadonlányokon elkövetett erőszakot is szigorúan büntették, ha az a települések közötti szabad területen (utakon) történt. Az ilyen cselekedetet úgy ítélték meg, mint az emberölést.

Ha a feleséget házasság-törésen kapták (szabaddal, szolgálóval), akkor a bíróság még a házasságot is felbonthatta, de örökre megtiltva a felek újraházasodását. Ha a férj netán megölte házasság-törő feleségét, akkor tette büntetlen maradhatott (bűnbánat gyakorlásával). Feltéve, ha a feleség rokonai késérére lefolytatott vizsgálatok igazolták a tett jogosságát. Mert általában vád vagy indok esetén az ügyet gyilkosságnak minősült, és a férjet úgy is büntették.

Megjegyzendő, hogy az akkori szigorítások nem vonatkoztak a férjek „félre-lépéseire”. Talán azért, mert a korabeli vélekedés szerint, a házasság-törést csak feleség követhetett el. Ugyanis az ő „ilyen cselekedete” veszélyeztethette a házassággal megalapozott, vér szerinti öröklés vagy utódlás rendjét. Tény, hogy az akkori törvénykezés nem büntette a férjek házasságon kívüli félre-lépéseit. Beleértve a mások feleségével, özvegyel vagy hajadonokkal, netán a saját szolgálóival vagy idegen nővel létesített szexuális kapcsolatot sem. Kivéve, ha más szolgálójával (tulajdonával) létesített ilyeneket, mert az továbbra is tiltott volt.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

5 Első Endre parancsolatja vagy rendelete (1047 k.)

6 Szent László király dekrétumainak első könyve (1092 k.)

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot, ágyasságot;
- *elfogadták*: a házasság előtti nemi kapcsolatot, leány-szöktetést, próba-házasságot, elhálást, saját szolgával létesített nemi kapcsolatot, prostitúciót;
- *elítélték*: a nők házasság-törését, többnejűséget, közeli vérrokonnal vagy más szolgájával kötött házasságot vagy nemi kapcsolatot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot.

Kálmán király enyhítései

A XII. század elején a túl szigorúnak ítélt törvények némileg enyhültek, illetve módosultak⁷. Fontos változásnak bizonyult, hogy ezután a világi emberek is indíthattak eljárást egyházi személyek ellen. A halálbüntetést ritkábban alkalmazhatták és eltörölték a kényszervallatást. Bár nemlétezőnek nyilvánították az „átváltozó boszorkányságot” (sztriga-ságot), továbbra is világi büntetnek tekintették a bűbájosságot és a rontást.

Papoknak ekkortól tiltották az „ágyas-tartást”, korlátozták házasodásukat. A kapcsolatokat érintő egyes területeken is a papság hatalmát erősítették. Elrendelték, hogy a házasságokat „egyház színe előtt” és pap jelenlétében kell megkötni, a házasulandók közös megegyezésével, eljegyzéssel és tanúk előtt. Egyúttal kinyilvánítva, hogy a házasságon kívüli nemi kapcsolat paráznaságnak minősül, de az ágyastartást világiaknak ekkor még elnézték.

Elrendelték, hogy a házasság-törést bíróság előtt kell bizonyítani, amely akkor még váló-okként szolgálhatott. A férjét elhagyó feleséget visszatérésre kellett kényszeríteni. Az asszonyrablás (nem a leány-rablás), bűbájosság és paráználkodás megítélését az egyház hatáskörébe rendelték. Jelentősen szigorították a hamis tanúk büntetését.

Ezzel a nemi kapcsolatok megítélése, többnyire az egyház hatáskörébe került. Ami talán azzal is magyarázható, hogy Kálmán király a megkoronázása előtt, még az egyház keretében ténykedett, egészen a püspöki méltóságig elemkedve. A házasságon kívüli nemi kapcsolatok szigorúbb megítéléséhez közrejátszhatott az is, hogy a második feleségét (Eufémiát, kijeви nagyfejedelem lányát) kénytelen volt hazájába visszaküldeni és a tőle született gyermeket kitagadni. Mivel, bizonyítást nyert házasság-törése és szolgákkal való paráználkodása.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot;
- *elfogadták*: az ágyasságot, házasság előtti nemi kapcsolatot, leány-szöktetést, próba-házasságot, elhálást, saját szolgával létesített nemi kapcsolatot, prostitúciót;
- *elítélték*: a nők házasság-törését, többnejűséget, a közeli rokonokkal vagy más szolgájával kötött házasságot vagy nemi kapcsolatot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot.

Keménykedő lazulás

A XIII-XV. században, a hivatalos-elvárt keresztény eszmeisége és gyakorlata között már egyre nagyobb szakadás volt érzékelhető. Ami annak tudható, hogy a római pápa „megkérdőjelezhetetlennek tartott kinyilatkoztatásai” (még a papság körében is) csak időkéséssel és korlátozottan érvényesültek. Jó példa erre, hogy bár kinyilvánításra került a megegyezés általi és együtt-halálással megpecsételt házasság felbonthatatlansága, hűtlenség esetén a válás

⁷ Kálmán király dekrétumainak első és második könyve.

lehetséges volt. Ugyanakkor, a vagyonosok számára többféle lehetőség is kínálkozott a „felbonthatatlan házasság” érvénytelenségét kimondó engedélyének „megvásárlására”. Valamint, a papság körében sem volt általános a paráználkodás tilalmának betartása.

A IV. lateráni zsinaton (1215-ben) elrendelték a házasság előzetes, templomi kihirdetését és a házassági áldás-kérést. Ennek ellenére ezekre gyakran nem került sor. Néhol, a pap ment a házhoz összeadni az új párt. Előfordulhatott, hogy házasság-kötéskor az egyik fél meg sem jelent, hanem képviselője vett részt a szertartáson, jelképesen „ő hálta el a házasságot” is. Ez a fajta távházasság leginkább a tehetősebb szabadok körében fordult elő. Bár az előírások szerint a házasulandóknak már nemileg érettnak kellett lennie, vagyoni érdekből gyermekek összeházasítására is sor kerülhetett. Ahogy, akár közeli rokonházasságok is történhettek. Olyan is előfordult, hogy a házasságot nem az ifjú pár kötötte meg pap előtt, hanem a jogi képviselőik tanúkkal. Az ifjú pár pedig csak egy későbbi lakodalmi vacsorán találkozott egymással. Arról is keringtek történetek, hogy ha az „elhálás” elmaradását „tanúk igazolták”, a házasság érvénytelennek is számíthatott. Ami után az elválasztott felek új házasságot köthettek. Vagyis, pénzért-vagyonért már akkor is sok mindent el lehetett intézni.

Az egyház ekkortól kezdett túlzóan beleavatkozni a magánéletbe. Meghatározta, hogy „kivel és mely napokon” szabad nemi életet élni. Még a nemi aktus „egyházilag helyes” pozícióját is előírta. Üldözte a régi, szexuális töltetű nép-hagyományokat és szokásokat. Az addig még a szegénységet, természetességet és aszkézist szimbolizáló meztelenkedést is paráznaságra csábító illetlenségnek minősítette. Mindezek megszegőit fenyegethette⁸ megszégyenítéssel, bűnbánat-gyakorlással vagy bűjtöléssel, pénzbírsággal, testi fenytéssel vagy kivégzéssel. Miközben a papság körében az álszenteskedések és a nemi kilengések közszájon forogtak.

Ez volt az az időszak, amikor a kivételes jogokat szerző keresztény egyház és képviselőinek tekintélye megroppant. Ami hozzájárult nemcsak a pápaság tekintélyének megrendüléséhez, de a reformátorok erősödéséhez is. Leginkább az borzolta a „köznép hangulatát”, hogy a templomokban „bort ittak és vizet prédikáltak”. Sőt olyan tiltott dolgokat is megengedtek maguknak, amiért az egyszerű világi embereket szigorúan elítéltek, visszaélve hatalmukkal és jogi védelmükkel. Azzal is, hogy paráználkodás és házasság-törés ügyek elbírálásában ők voltak az illetékesek. „A holló pedig nem vájja ki holló-társa szemét”.

Világi körökben az is felháborodást okozott, hogy a tiszta erkölcsről „papolók” többfelé, még a nyilvánosházak működéséből is hasznot húztak. Vagy, nőtlenséget és megtartóztatást hirdetve ágyasokat tartottak, befolyásukkal élve paráználkodtak. Ezzel, nemcsak megtépázták a katolicizmus tekintélyét, de önkéntelenül is hathatósan segítették a reformáció terjedését.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű, egyház előtt kötött házasságot;
- *elfogadták*: az ágyasságot (nem mindenhol), a beleegyezéses leány-szöktetést, próbaházasságot, elhálást, saját szolgával létesített nemi kapcsolatot, prostitúciót;
- *elítélték*: a nők és férfiak házasság-törését, többnejűséget, házasság előtti nemi kapcsolatot, a közeli rokonokkal vagy más szolgájával kötött házasságot vagy nemi kapcsolatot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot, leány- és asszony-rablást.

⁸ Ezért, hogy az egyház „kezéhez vér ne tapadjon” egyházi bíróság döntését világi hatóság hajtotta végre.

Ellentmondásos szigorodások

A XVI. század első felében terjesztett „Hármaskönyv”⁹ több rendelkezése szigorította a „nemi kilengéseket”. Ezek közül talán a legjelentősebb, hogy az erőszakos paráznaságon tetten ért nemes (szabad rendű) elvesztette nemesi címét, kapott tisztségeit és szabadságát. Ami egyet jelentett a hűbéri birtokainak elvesztésével és jobbággyá (szolga-rendűvé) leminősítésével. Megszégyenítést csak fokozta, hogy az erőszakos paráznaságon tetten érve, nála alacsonyabb rendűek (jobbágyok, cselédek, szolgák stb.) is lefoghatták. Ilyenkor, a tettenérés helyén „még a bírósági kiváltságokkal” sem rendelkező településeknek joga volt ítélkezni.

E század első felétől, az ágyas-tartás is általánosan tiltottá vált. Néhol a meglévő „ilyent” még elnézték. Máshol viszont ragaszkodtak annak felszámolására vagy házassággá alakítására. Ezt követően az ágyasságot büntetni rendelték, (ha azt hiteles tanúkkal tudták bizonyítani).

Ekkortól vált hivatalossá „negyedig áig” a házasság-kötés és a nemi kapcsolat tiltása. Ahogy a mostohanyanyán elkövetett erőszak is. A „házasság-törésen kapott” feleség továbbra is akár halállal bűnhődhetett. Házasság-törés ügyben csak a férjek volt joga eljárást kezdeményezni. De a férjek félre-lépésére (ha nem volt erőszak), nem hoztak rendelkezést. A férjek és „nem házasok” paráznasági ügyeiben továbbra is az egyház ítélkezett.

Mindezen szabályok rögzítése azért válhatott szükségessé, mert a különböző településeken igencsak eltérően ítélték meg az ilyen cselekedeteket. Budán¹⁰ például, a házasságtörő férfit a feleség kérésére akár le is fejezhették. Ha a paráználkodó férfi és nő egyaránt házasságtörést követett el, akkor mindkettőjüket egy helyre és élve temették el, ahol aztán karóval átszúrták őket. Ugyanakkor, a paráználkodó hajadont első esetben csak megdorgálták, hogy tanuljon és megjavuljon, második esetben szalmakoszorúval a fején kitették a városból.

Ellenpéldaként felhozható a Fogaras vidéki ítélkezés, ahol a házasságtörőket csak 12 forint pénzbüntetésre ítélték. Volt, ahol a házasságtörőket pellengérre állították, vagy a templom számára gyertyák, mécsesek beszolgáltatására kötelezték. Előfordult, hogy a házas-társakat a papok összebékítették. Mert ha a sértett fél megbocsájtott, többet nem fordulhatott bírósághoz egy újabb megcsalatakor. Néhol engedélyezték a válást, de tiltva az újabb házasság-kötést. Máshol, a házasság-törőket pénzbüntetésre, bűnbánatra és böjtölésre ítélték.

Az akkori keresztény felfogás szexualitás-ellenességét jól érzékelteti, hogy VIII. Kelemen és V. Pál pápa azt hangoztatta¹¹, hogy inkvizíció elé kell állítani azokat a teológusokat, akik tanításukban az ölelést és a csókot sem tartják halálos bűnnek. Az ítélkezéseket az is bonyolította, hogy különböző vallások másként vélekedtek a házasság-törésről. A római kereszténység szerint a házas férfiak ezt minden „félrelépésükkel” elkövetik. Míg a bizánci keresztények szerint a házas férfi csak akkor házasságtörő, ha férjes asszonnyal együtt követi el. Sokfelé a paráználkodást „lerendezték” pénzbüntetéssel (bika-pénz lefizetésével). Ha pedig a „pajzánkodást” házasság követte (született gyermekkel), akkor egy papi intéssel és néhány imával is elrendezhették a dolgot. Vagyis, szó sem volt egységes bíráskodásról.

A régi leírások alapján úgy tűnhet, hogy az ilyen tettek büntető-jogi megítélése elsősorban a „szabadok” körében lehetett fontos. Erre utalhat, hogy a „házasság-törési, paráználkodási

9 Werbőczy István: Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve. (1514.)

10 Budai Jogkönyv (1413-1425.)

11 Franciscus Hertzog: *Manuale confessarii, seu methodus compendiosa munus confessarii rite obeundi* („A gyónató kézikönyve, avagy összefoglaló módszere annak, hogyan kell helyesen eleget tenni a gyónató kötelességeinek” 1744.);

ítéletek” döntő hányada nemesi, vitézi vagy polgári rendű személyt érintett. Szolga-rendű személy (jobbágy, szolga, inas) még tanúként is ritka. Ezért, elgondolkodtató az a vélekedés, hogy a társadalom többségét kitevő szolga-rendű „egymás közt rendezhette” az ilyen ügyeket.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot;
- *elfogadták*: beleegyezéses leány-szöktetést, az engedélyezett és felügyelt prostitúciót;
- *elítélték*: a nők és férfiak házasság-törését, próba-házasságot, többnejűséget, ágyasságot, házasság előtti nemi kapcsolatot, közeli rokonokkal vagy más szolgájával kötött házasságot vagy nemi kapcsolatot, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanyságot, leány- és asszonyrablást, kerítést és a prostitúcióra-kényszerítést, többes-házasságot.

Szélsőséges állapotok

A nemi kapcsolatok megítélése a XVII-XVIII. században még inkább összekuszálódott, egyre zavarosabbá vált. Az ország három részre szakadásával a területek közötti (addig megszokott) igazgatási és hitéleti összhang felbomlott. A háborús cselekmények az élet-körülményeket megnehezítették, sőt gyakran kiszámíthatatlanná tették. A menekülők vándorlása az addig kialakult etnikai és vallási határokat is összekuszálta. Egyes feldúlt vidékeken, a felkészült bírák és papok helyett laikusok voltak kénytelenek ügyeket kivizsgálni, ítélni vagy házasulandó feleket összeadni. Mint ahogy a nyilvántartások hiánya miatt, gyakran azt sem lehetett ledönteni, hogy melyik együttélés számít házasságnak, és melyik parázna együttélésnek. Ahogy, a menekült esetében sem lehetett tudni, hogy köthet-e egyáltalán házasságot.

Idegen népségek betelepülésével és a hozott hagyományok hatására, a helyi értékrendek is némileg módosultak. A reformáció megjelenésével az addig egységesnek tűnő keresztény értékítélet is osztódott. Így, akár az is előfordulhatott, hogy két szomszédos település bírái hasonló ügyekben „homlokegyenest ellenkezően” döntöttek. Például: volt, ahol a házasság-törést halállal vagy börtön-büntetéssel sújtották, míg máshol csak pénzbüntetéssel vagy hosszabb idejű bűnbánattal és böjtöléssel. Volt, ahol a házasságot felbonthatatlannak tartották, míg máshol engedélyezték a válást. Sokfelé az ágyas-tartást tiltották, máshol pedig elnézték.

Olyan is előfordulhatott, hogy amit az egyik helyen súlyosnak ítélték a másikon csak enyhén, vagy sehogy sem. Például: egyes vidékeken a házasság előtti nemi életet keményen büntették, míg máshol a „próba-házasságot” kifejezetten kíváncsúnak tartották. Volt, ahol a szolgálóval létesített nemi kapcsolatot is elítélték. De volt, ahol bocsánatosnak tartották az ilyeneket (ha nem történt erőszak). Egyes vidékeken lenézték és elítélték a leány-anyát, míg máshol értékesebbnek tartották a „szűznél”, mert már bebizonyította termékenységét.

A XVI-XVIII. században, helyenként a paráznaságot és a házasság-törést, az eretnekséggel vagy a boszorkánysággal is próbálták összemosni. Erre utalhatnak azok a per-iratok, amelyek a más hitűvel való paráználkodást szigorúbban ítélték. Vagy, amikor boszorkányság vádjával ítélték el a helyi közösség számára nem kíváncsú, paráználkodó „romlott életűeket”.

A sorozatos csatározások miatt egyes területek szinte elnéptelenedtek. Az ilyen vidékeken, a születés-szám növelése érdekében inkább mellőzték a paráznaság üldözését. Hogy az egyházi birtokok működésében se legyen fennakadás, a papság sokfelé szemet hunyt a szolganép paráználkodása felett. Talán azért is, mert ekkoriban egyre több volt az olyan település, ahogy

több vallás is képviseltette magát, esetenként eltérő erkölcsi elvárásokkal. Ha pedig az efféle területekre idegeneket is betelepítettek, még „megértőbben” kellett eljárniuk. Ezért, az ilyen vidékeken inkább hagyták, hogy az „szoknya-ügyek” az érintet családokon belül vagy között rendeződjenek. Kiházásítással, kártérítéssel, eltartással, gyermek elismerésével, örök-résszel.

A szolganép „nemi kilengéseinek” elnézőbb kezeléséhez az is hozzájárulhatott, hogy csak azt kötelezhették eljárási díj vagy büntetés kifizetésére, aki adót is fizetett. Márpedig a más tulajdonán dolgozó zsellérek¹², idény-munkások és szolgálok, a paráználkodáson ért fiatalok többnyire nem fizettek adót. Az ő perköltségüket és büntetésük egy részét a gazdájuknak kellett volna kifizetni. De jobbágy, szegény polgár vagy bocskoros-nemes számára is nagy kiadást jelentett volna egy pereskedés. Hiszen, a bírósági eljárások igen költségesek, munka- és időigényesek voltak, a börtönökben tartás is sokba került. Ezért, egyre inkább elterjedt a jóval olcsóbb és gyorsabb peren kívüli megegyezés. E téren, a hatóságoknak és papságnak, a lakosságnak és a birtokosoknak közös volt az érdeke. Az, hogy nyugalom legyen és termelés.

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot;
- *elfogadták*: beleegyezéses leány-szöktetést, néhol a próba-házasságot;
- *elítélték*: minden házasságon kívüli nemi kapcsolatot. Valamint súlyosbítva a nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot, leány- és asszony-rablást, kerítést, prostitúcióra-kényszerítést, többes- vagy közeli rokon-házasságot.

Enyhülés kora

A XVIII. század közepétől, a házasság-törés és a paráználkodás miatt kiszabott büntetéseknél jelentős enyhülések érzékelhetők. Talán azért is, mert ekkoriban már többnyire a helyi-világi bíróságok ítéleztek (egyházi bírók bevonásával). Az ügyek száma jelentősen csökkent, mivel a hivatalok nem szívesen avatkoztak az emberek magánéletébe, ha azok egymás között is rendezhették az efféle konfliktusokat. Ha mégis bíróság elé került az ügy, akkor az ítélet sem volt már annyira kegyetlen. A kivégzések, csonkítások és kínzások helyett az elzárást, pénzbírságot vagy megveretést¹³, esetleg katonai szolgálatot tartalmazott az ítélet. Gyakori volt a felmentő ítélet is. Főleg, ha a bíróság elé tárt ítéletek nem voltak meggyőzőek, vagy az ügy feltárása okozott nehézséget. Főleg, ha a paráználkodás „közös megegyezéssel” történt, erőszak nélkül. A megesett leányok esetében a vétkes legényt többnyire gyermek-tartásra kötelezték. Ha pedig a két „megtévedt” fiatal összeházasodott, az ügyet le is zárhatták.

Az enyhüléshez hozzájárulhatott, hogy a házasság-kötések (ahogy az anya-könyvezések) részben kikerültek a különböző értékítéletű egyházak hatásköréből. A világi hatóságok pedig egységes szemlélet szerint kezdték kezelni az ügyeket. A világi bíráskodások és az egységes nyilvántartások bevezetését az is indokolta, hogy a XVIII. század végén lehetővé tették a jobbágyok szabad költözködését. Ezért, ha a házastársak máshová szétköltöztek, az ottani világi hatóságok könnyebben ellenőrizhették a jövevények adatait. Ugyanakkor, a polgári házasság mellett megmaradt a „jelképes egyházi házasság-kötés” is, de annak érvényessége sokfelé már csak az egyházon belül élt. A polgári házasság-kötés bevezetését az is indokolta, hogy a különböző hitűek házasságát az „egyházak ellenezték és többnyire nehezítették”.

12 Magyar Néprajzi Lexikon. Zsellér, gyalogjobbágy, gyalogszeres. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

13 A férfiakat általában botozással, a nőket korbácsolással büntették.

Az ekkortájt bevezetésre került jogi rendelkezések¹⁴ a polgári szemlélet meghonosítását is segítették. Az akkori alapelv, hogy a házasság-törési és paráználkodási ügyeknél: „*a' Polgári Törvénytörés soha ne avassa magát hivatalja képpen a' dologba, ha nem csak akkor, ha a' meg-bántott rész a' Férfiú vagy az Asszony bírói vizsgálatát nyilvánvalóképpen kér és büntetést*”. Ha pedig bírósági eljárásra került sor, enyhébben büntették azt a férfit vagy nőt, aki nem házasként követte el a cselekedetet. Jelentős változás az is, hogy ekkortól már a nemesi származás nem mentesített a büntetés alól, sőt a szolga is tanúskodhatott az ura ellen. Többfelé szokásban volt, hogy ha a megcsalt férj az ítélelhozatal követően a feleségének megbocsájtott, akkor a feleségére kirótt ítéletet nem kellett végrehajtani.

Az egyházi bíróság többnyire akkor kapcsolódott az ilyen ügyekbe, ha valamelyik peres fél válást kért, „vallási okokra” hivatkozva. Ugyanis, a válaszok engedélyezése egyházanként különbözött. Viszont, tilos lett a paráznaság miatti megszegényítő büntetés, csak az önkéntes bűnbánatot engedélyezték. Az egyházi hatáskörök tisztázása érdekében jogszabályilag azt is meghatározták, hogy egyes hitű házasságban melyik családtag melyik egyházhoz tartozna.

Tény, hogy az ellentmondásos válás-ügyekben szükség volt a „hatósági bíróságra”. Például, ha a házasság-felek vallása eltért. Mert ha az egyik katolikus volt (neki tiltott volt a válás), míg a másik protestáns (neki lehetséges a válás) egyházi bíróságok már nem dönthettek egyformán. Vagy, hogy újra-házassodáskor a bigámiát elkerülhessék. Esetleg ha eltűnt vagy „hűtlenül elhagyó” és nem jelentkező féltől kellett valakit elválasztani, az eltűntet halottá nyilvánítani. Mert előfordulhatott, hogy a háborús vidékekről emberek elmenekültek vagy fogságba estek, nyomuk veszett, családok szétszakadtak vagy helyükre idegenek települtek.

A XVIII. század vége felé a Kárpát-medencei boszorkány-üldözések is többnyire lecsengtek. Ehhez hozzájárulhatott a helyi bíróságok szemlélet-változása, mivel egyre nyilvánvalóbbá vált a boszorkány-vádak háttere. Az, hogy nem „természetfeletti vagy ördöggel cimboráló” cselekedetéről volt szó, hanem inkább a tudatlanságról és érdekekről. Hiszen, a vádak többnyire valamilyen gyógyítási vagy szülési „hibához”, vagy termés-kárhoz kapcsolódtak. Amelyeket motiválhatott bűnös-keresés, babona vagy rosszindulat, ellenérdek. Esetleg valamely parázna vagy házasságtörő próbált mentségül ilyenre (bűvölés, bájitalra, nyomás) hivatkozni. Mint ahogy arra is volt példa, hogy boszorkány-váddal próbáltak megszabadulni a laza erkölcsű vagy csábító, netán kötekedő vagy kárt okozó, nemkívánatos szomszédságtól.

Először is megtiltották, hogy a vallatáskor kegyetlen próbákat alkalmazzanak. Majd, hogy boszorkányság vádjában halálos ítéletet hozzanak. Ezt követően, felhagytak a „hivatalból történő” üldözéssel. Csak akkor lehetett ilyen ügyben eljárást indítani, ha a sérelmező ezt maga kezdeményezte. De akkor köteles volt a vádat is bizonyítani. Hamis vád vagy tanúság esetén pedig a büntetőjogi felelősséget vállalni. Nem csoda, hogy ezt követően, boszorkány-esetek már csak igen ritkán kerültek bíróság elé. Amelyek rendszerint csalásnak, babonának mérgezésnek, félrevezetésnek vagy gyógyítási műhibának bizonyultak. Ezáltal gyakorlatilag megszűnt az a lehetőség is, hogy boszorkányság címen leplezzék vagy büntessék a házasságtörést, a paráznaságot, az üzletszerű kéjelgést vagy megrontást stb. Ugyanis, az egykori boszorkányperek tapasztalatai szerint, addig igen gyakran került bíróság elé „eltávolítandó” szépasszony, kikapós menyecske vagy koloncot jelentő családtag, vagyonához ragaszkodó özvegy-asszony, megunt feleség, útban lévő öregecske vagy beteg férj, kellemetlen sógornő vagy szomszéd, érdeket sértő örökös.

14 „Türelmi rendelet” (1781.) és az „Általános törvény a büntettekről és azoknak büntetésekről” (1787.).

E korszakra leginkább az jellemző, hogy a szexuális kapcsolatok közül hivatalosan:

- *normálisnak tartották*: az egynejű házasságot;
- *elfogadták*: néhol a próba-házasságot és a szerető-tartást, megállapodásos ágyasságot, a kölcsönös beleegyezésű házasság előtti nemi kapcsolatot, engedélyezett prostitúciót;
- *elítélték*: nők és férfiak házasság-törését, a közeli rokonokkal kötött házasságot vagy nemi kapcsolatot többnejűséget, nemi erőszakot, megrontást, fajtalanságot, leány- és asszony-rablást, kerítést és prostitúcióra-kényszerítést, többes-házasságot.

Engedékenység időszaka

Ez az időszak a XIX. század közepétől közel napjainkig tart. A változások leginkább a szexuális cselekedetek megítélésében érzékelhetők. Ezen időszak egyik fontos „határátköve”, amikortól már csak néhány köztörvényes cselekedetet üldöztek hivatalból. Mint például, a bigámiát (többnejűséget), megrontást, nemi erőszakot, leány- és asszony-rablást. A többi nemi kihágáskor csak akkor intézkedett a hatóság, ha a sértett fél eljárást kezdeményezett.

Ekkortól, a büntetési tételek is jelentős mértékben enyhültek. A XVI-XVIII. században még többnyire halállal (néha előtte kínzással, égetéssel, felkoncolással is) büntették a házasságtörést, bigámiát, megrontást, nemi erőszakot, fajtalanságot, vérfertőzést. Mint ahogy enyhébb ügyekben is szokás volt a megszégyenítés, esetleg a csonkítás vagy megbélyegzés. Viszont, a XIX. században az efféle bűnökre már csak börtön-büntetést, botozást vagy korbácsolást, katonai szolgálatot, esetleg pénzbüntetést szabtak ki. Sőt, ha a megerőszakolt hajlandó volt házasságra lépni az elkövetővel, akkor akár a büntetéstől is eltekinthettek.

A XIX. század előtt üldözött „egyetértő paráználkodásért” ezután már nem volt felelősségrevonás. Mint ahogy az egykori nyilvános megszégyenítések (kaloda, szalmakoszorú, kiséprűzés, testi fenyítés, meztelenül kergetés stb.) is megszűntek. Sőt, még az egyházaknál is csak a templomon belül engedélyezték az „önvádoló bűnbánatokat”.

Ezen enyhítések hatására, az ősi és még nem lefeledett szexuális töltetű népi hagyományok fokozatosan újraéledhettek. Mivel a boszorkányságot sem üldözték, az addig rejtett-titkolt hiedelmek és szokások is felelevenedhettek. Mindez annak is következménye, hogy az egyházak ekkortól már egyre inkább elvesztették tekintélyüket, befolyásukat.

Társadalmi rétegződések

Kárpát-medence népességének nemi kapcsolatait jellemző szokásokat és hagyományokat azért sem lehet általánosságban meghatározni, mert a lakossága és kultúrája soha sem volt homogén. A sok különböző népesség egyúttal többféle hagyományt és szokást is jelentett. Ezek részben általános jellegűek, szinte minden népcsoportra, rétegre érvényesek. Míg részben csak az adott népességre jellemzőek, mások számára talán nem is elfogadottak. Az ilyen, helyenként eltérő szokások az adott népeiséget nemcsak megkülönböztették. Hanem számukra ezek egyfajta helyi-közösségi szabályozást, összetartó erőt és közös értékrendet is jelentettek. Amelyekhez, a helyi érvényesülésük érdekében igazodniuk kellett.

Rendi különbségek

Kárpát-medence lakossága soha sem volt egyenjogú abban, hogy kivel-hogyan létesíthetett nemi kapcsolatot. A X-XIX. századok közötti időszakban, az efféle lehetőségeket alapvetően meghatározták az egyének „hova-tartozása”. Ezt jól érzékeltetik a korabeli jogszabályok, peres iratok és fennmaradt hagyományok. A XI. század eleji tiltások arra utalnak, hogy akkoriban a szabad- és szolganépek közötti, valamint némely idegennel való „keveredést” tartották aggályosnak. A XII-XV. század között főleg a papság nemi kapcsolatait igyekeztek fokozatosan felszámolni. Emellett, a bárók, nemesek, polgárok, jobbágyok és egyes idegenek közötti „keveredést” korlátozni. A XVI-XVIII. századokban az addigi korlátozásokat azzal is erősítették, hogy „házasságon kívüli kapcsolatot” igyekeztek akadályozni. Annyira, hogy még a különböző vallásúak közötti házasságokat is elleneztek (sőt a házasságon belüli nemi élet egyes mozzanatait is bírálgták). Ugyanakkor, engedve a keveredést az azonos vallású de eltérő népességűek számára (ha hasonló társadalmi csoportokból származtak). A XIX. századba már csak a különböző vallás, az eltérő társadalmi rangi-származási és vagyoni különbség volt a fő nemi-kapcsolati akadály, nem az erkölcs vagy az érdek. Innen eredhet az a régi közmondás: „suba a subához, guba a gubához”, vagyis: hasonlók a hasonlóhoz.

Az alkalmi nemi kapcsolatok esetében is érzékelhető voltak a társadalmi különbségek. A jog is erősebben védte a magasabb rangúakat, előkelőbbeket. Mint ahogy, a köznép is elnézőbb volt egyes megesett leány vagy asszony megítélésében, ha az „csak” engedelmes alárendeltje volt gazdájának, munkaadójának. Ha pedig családja vagy gyermekei megélhetése vitte ilyen „lépésre”, akkor megértően elmondhatták: „...lám, Isten is valamiképpen megsegítette”.

Rétegződések

A társadalmon belül, a rendi elkülönülések mellett, más erős tagozódások is kimutathatóak. Olyanok, amelyek esetenként felülírhatták a rendi különbség szabályait. Ezek közül talán a legerősebb: a felek vallási hovatartozása lehetett. Volt olyan időszak, amikor még uralkodói körökben is akadályt jelentett a vallási különbség. De olyan is, amikor a különböző vallásúak bár nem házasodhattak, de házasságon kívüli kapcsolatukat már nem nézték szigorúan.

Egyértelmű réteg-hatásokra utalt, amikor a nemi kapcsolatokat hasonló foglalkozású vagy gazdasági tevékenységet végzők rokonságai között igyekeztek erősíteni. Tipikus példák, amikor a földművelő-, pásztor- vagy iparos-népek saját körükben ismerkedtek és házasodtak. Ahogy sokfelé, inkább létesítettek kapcsolatot egy náluk alacsonyabb rangú „hasonlóval”, mint egy hasonló vagy magasabb rangú, de „idegen származásúval vagy vallásúval”. Gyakoribb volt, amikor földdel vagy más érdekeltiséggel rendelkező helyi családok, a hasonló érdekű szomszédsággal igyekeztek a kapcsolatot „szorosabbra fűzni”, rokonítani.

Nemzetiségi elkülönülések

Kárpát-medence népessége mindig is igen változatos volt¹⁵. Nem szólva a XV-XVIII. század közötti betelepítésekéről, és környező ide-menekülésekről. Erre utalnak a korabeli település-megnevezések, és az egykor „szinte településenként különböző” szokások, hagyományok. Amelyek, az udvarlások és nemi kapcsolatok terén is megmutakoztak. Leginkább, a házasság

15 Magyar Néprajzi Lexikon. Nemzetiség (nemzeti kisebbség). Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

előtti és házasságon kívüli kapcsolatok gyakorlatában és megítélésében, vagy a házassági kötelékek felbontásában. Ahogy, a házasságon kívül született gyermekek elfogadásában is.

A nemzetiségi különbségek gyakran annyira különböztek, hogy a XIX. század közepéig leginkább csak a saját nemzetiségükön belül házasodtak. Ettől legfeljebb úri és városi polgári körökben tértek el. Esetleg a vegyes lakosságú településeken, a helyi hatalom- vagy vagyonegyesítése érdekében. Ami érthető, hiszen a korabeli házasságok „nem szerelemből kötöttek”. Azt is ésszerű figyelembe venni, hogy a Kárpát-medencében (ahogy a „Nagy-Magyarország” területén is) a magyar nyelvű és szokású népesség szinte mindig kisebbségben volt. De még ezen magyarok között is többféle hagyomány és szokás, közösségi és helyi kultúra létezhetett. Ugyanis, sok itteni szórvány-népességgel úgy olvadtak egységbe, hogy azok hagyományai részben megőrződtek. Ahogy más kisebb népcsoportok is fokozatosan feloldódtak a hozzájuk hasonló Kárpát-medencei népességben, nyomaikat meghagyva a helyi hagyományokban.

Vallási elkülönülések

Az egykori Kárpát-medencében talán a vallások mentén érzékelhető a legélesebb elkülönülés. Az egyszerű népek életét és erkölcsi viszonyulásait nagyban meghatározta vallási hovatartozásuk. Vagyis, a római vagy görög katolikus, keleti keresztény, református, evangélikus, unitárius, (néhol a bogumil, zsidó, muszlim, tengri stb.) vallási hatások. Amelyek, többnyire nem a „hivatalos”, hanem népies felfogásuk¹⁶ szerint érvényesültek. Ezek esetenként annyira hatottak, hogy a XIX. század végéig sokfelé szinte megakadályozták az eltérő vallásúak házasodását, esetenként még a közeledését is. Különösen akkor, ha valamely vallás eleve tiltotta a más vallásúval létesített családi kapcsolatokat. Az efféle elkülönülés, természetesen a házasságon kívüli nemi kapcsolatok létesítését is nehezítette.

Kor-osztályok

Szexuális érintettség terén, az emberi élet szakaszaiban¹⁷ is kimutathatóak jelentős és általános sajátosságok. A népi felfogás szerint, a kis-gyermek („pendelyes”) korban, vagyis a 4-6 éves korig, a fiú és leány kis-gyermekeket hasonlóan nevelték. Míg az ezt követő gyermekkorban, úgy 12 éves korig a „pelyhétleneknél”, a lányok és fiúk nevelése és foglalkoztatása már elkülönült. Bár mindkét kor-csoportot szexuálisan „érinthesetlenné” tekintették, de a meztelenség és a „nemi közeledések” látványával már ekkor is gyakran találkozhattak. Ezen kor-osztályúak ruházata nemek szerint még nem tért el jelentősen, legfeljebb színükben vagy díszítéseikben különböztek. Ez is jelezte érintetlenségüket.

A serdülő-kor, a „pelyhedzéstől” a nemi érés befejezését követő legény- vagy leány-avatásig tartott (12-17 éves korig). Ez idő alatt, a suhancok és a süldő-lányok bandákban elkülönülve dolgoztak vagy mulatták az időt. Számukra az udvarlás, ivászat és a bálozás még tiltott volt. A nemi aktust többnyire még tiltották, de néhol (főleg a suhancoknál) ezt már elnézték. A serdülők jelentős része, már ekkor kaphatott „némi felkészítést” a szerelmeskedésből. Főleg rokoni, komasági vagy ismerősi segítséggel, általában titokban. Legalább annyi tapasztalatot, hogy a későbbi udvarláskor „szégyenben ne maradjanak”. Kor-osztályi hova-tartozásukat a hajviselet egyértelműen jelezte. A fiúk haja többnyire hosszan lelógva vagy némileg levágva.

16 Magyar Néprajzi Lexikon. Népi vallásosság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

17 Magyar Néprajzi Lexikon. Korosztály. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

A leánykáké hosszún tartva és befonva. A ruházatuk már a felnőttekéhez hasonló, helyi népviseleti elemekkel, mintegy utalva származásukra és hova-tartozásukra, „serdültségükre”.

Az ifjú-kor, legény- vagy leányavatással kezdődött (15-18 éves kor körül) és a házasságkötésig tartott. Ez volt a legény- és leány-bandák, fonóba- és kalákába-járások, bálozások, leánynéző bejárások, udvarlások, leánykérések és eljegyzések időszaka. Amely, a házasságkötésig tartott. A legények fejfedőt hordtak, valamilyen virág- vagy szalag-dísszel. A lányok haja befonva és kontyot formázva, fejüket, koszorú, bokréta vagy szalag díszítette. A lányok nem tettek fejükre kendőt, azt vállkendőként hordták. Az ifjú-korú fiatalok ruházata már a helyi népviselethez igazodott. Vagyis, a kinézetük már távolról jelezte származásukat és hova-tartozásukat. Fejdíszük hirdette nemi érettségüket, udvarlásra és házasságra jogosultságukat. Ahol a házasság előtti szerelmeskedést nem tiltották, ott ezzel is jelezték „szabadságukat” is.

A felnőtt-kor, a házasság-kötéstől többnyire a gyermekük megházasodásáig vagy az unokák megjelenéséig tartott. Pontosabban, nőknél a havi vérzés megszűnéséig (egykor ez 40-45 év körül történt), férfiaknál úgy 45-60 év körüli életkorig. A felnőtt férfiak fejfedőjén nem volt dísz, az asszonyok pedig a befont és kontyozott hajukon pártát vagy kendőt hordtak. Az öltözet már kevésbé díszes, és minél idősebb korú viselte, annál sötétebb a színe is. Az öreg-legények a fejfedőjükön valamilyen dísszel, a vén-lányok pedig a főkötőn viselt fátyolkendővel jelezték, hogy még nem házasok. Az özvegyek fejfedőjükre fekete szalagot tűztek. Amely nemcsak gyászukat jelezték, hanem azt is, hogy özvegyként még újra házasodhatnak.

Az öreg-kor a felnőtt-kort követte, amely halálig tartott. Az ilyen korú nők és férfiak többnyire sötét és kevésbé díszített ruhát hordtak, ékesítés nélküli fejfedőkkel. Ezzel mintegy azt is jelezve, hogy ők már kinőttek a „szerelmeskedő és házasulandó” korból.

Kor-csoportok

Vagyis az egy kor-osztályon belül formálódó csoportosulások¹⁸, többiekől elkülönülő sajátos közösségek. Amelyekben megismerhették az életkorukhoz illő hagyományokat, felnőhettek a következő kor-csoportjukhoz, és részben kikerülhettek az idősebbek felügyelete alól.

Gyermekek kor-csoportjaiban¹⁹ (bandáiban, hadaiban) a fiúk és lányok még együtt vonultak, játszottak. De serdülő-kortól a legény- és leány-csapatok már egymástól elkülönülve szerveződtek, legény-bandákká (céhekké²⁰) és leány-bandákká²¹ (fonókká). Ahogy, a férfi és asszony-körök is elkülönültek. Nem mereven és véglegesen, mert jeles napokon a bandák többnyire összejártak, közösen mulatoztak. Erre jó alkalmat adtak az ünnepek és vigasságok, lakodalmak és farsangok, vásári és búcsúi mulatságok, arató és szüreti bálók stb. A fiatalok vegyes (fiú-lány) baráti csoportjai²² még a XIX. században is erőteljesebben megjelentek.

Egykor szokásban volt, hogy a nagy-családi összejövetelen is időleges csoportok alakultak. A közös étkezés és megbeszélés után a megjelentek „szétszéledtek”. Vagyis, a gyermekek, serdülők, fiatalok, felnőttek és az öregek külön vonulva beszélgettek, vigadoztak. Alkalmat adva arra, hogy mindenki közelebről is megismerhesse a korban hozzá hasonló rokonokat.

18 Magyar Néprajzi Lexikon. Korcsoport. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

19 Magyar Néprajzi Lexikon. Gyermekbanda, gyermekserég. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

20 Magyar Néprajzi Lexikon. Legénycéh. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

21 Magyar Néprajzi Lexikon. Leánybanda. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

22 Magyar Néprajzi Lexikon. Baráti csoport. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Nemzedékek

Köznapi értelemben, ezek az aktívan együtt élő, és egymást felváltó kor-csoportok. Vagyis: a nagy- vagy öreg-szülők²³, szülők és utódok (gyermekek, unokák) fő csoportja. A korabeli nagy-családi munka-megosztás szerint, a *öreg-szülői nemzedék* feladata volt az unokák erkölcsi tanítása, napi életre és munkára nevelés, a népi tudás és hagyomány átadása. A nagy-szülők egykor személyesen foglalkoztak gyermek-korú unokákkal, többnyire a serdülőket is ők látták el tanácsokkal, és gyakran a házasság előtt álló ifjú-koriakat is ők „világosították fel”. Szükség esetén (erejükhez mérten) a fiaikat és lányukat (vagyis a szülői nemzedéket) is segítették tanáccsal, kisebb munkával, kapcsolatokkal és tapasztalatokkal. Hagyományos életmód esetén, ők irányították a családot.

Az unokás öreg-szülői nemzedéket, a 40-50 évesnél idősebb nők és férfiaknál alkothatták. Ezt a közelítő korhatárt, a helyi házassági hagyományok és lehetőségek néhány évvel „ide-oda” befolyásolhatták. A régi időkben, e nemzedék „női vonala” többnyire már nem volt fogamzó-képes. A „férfi-vonal” is túljutott a „kapuzárasi pánikon”. Ezért, az öreg-szülői nemzedék egymás közötti „szerelmes kapcsolatait” már nem vették komolyan. Mondván: „Vén kecske is megnyalja a sót”. De azt már nem nézték jó szemmel, ha egy öreg-szülő olyannal került „túl szoros és tartós kapcsolatba”, aki akár gyermeke vagy unokája is lehetne.

A *szülői nemzedék* feladata volt a gyermekeik felnevelése és kiházasítása, valamint a ház és a gazdaság fenntartása, működtetése. Gyermekeik közül a „pendelyes” korú kicsikkel az anyjuk és nagyanyjuk, a gyermek-korúakkal többnyire a nagy-szülők foglalkoztak. Míg a serdülő korúakkal a szülők és nagy-szülők, az ifjú korúakkal pedig a szülők és a komák, valamint a kereszt-szülők. Kis-családos életmód esetén a szülők irányították a családot, a „más házban” vagy velük élő nagy-szülők leginkább ebben már csak segítettek nekik.

Szülői nemzedékbe sorolták a gyermekkel már, de unokákkal még nem rendelkezőket. Vagyis, leginkább a felnőtt korú családosokat, akiknek életkora férfiaknál többnyire 18-50 év, a nőknél 16-45 év körül lehetett. Ez is igencsak függhetett a helyi hagyományoktól és házasság-kötési szokásoktól, lehetőségektől. E korban a nők többnyire fogamzó-képesek voltak, férfiaknál sem lankadt a vágy. Ezért, e nemzedéknél a házasság-törést és egynémely félrelépést „nem nézték jó szemmel”, mert a származási érvonalakat „összekuszálhatta”. Bár, egyes vidékeken ezek megítélése sem volt egységes, az eltérő helyi hagyományok miatt.

Az *utód-nemzedék* feladata volt felnőni, tudást és tapasztalatot szerezni. Vagyis, „hozzánőni a szülői és család-fenntartói feladatokhoz”. Ehhez elsajátítani szükséges munka-ismereteket, közösségi hagyományokat és viselkedési szokásokat. Előnyös kapcsolatokat kialakítani, valamint helyi szinten megbecsülést és bizalmat szerezni, önállóságra szert tenni.

Utód nemzedékbe, többnyire a gyermekkel nem rendelkező fiatalokat és házasságokat sorolták. Azokat is, akik bár még fogamzó-képesek voltak, de saját családot még nem alapítottak. Ezek többnyire 14-35 év alattiak lehettek. Az e nemzedék nemi kapcsolati lehetőségeit a helyi hagyományok és szokások (és családi érdekek) alapvetően meghatározhatták. Amely terjedhetett a teljes megtartóztatástól egészen a szabad szerelemig.

23 Magyar Néprajzi Lexikon. Nagyszülők, öregszülők. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

A serdülő-kor alattiakat a „*mag-nemzedéknek*” tartották, akikből majd az utód-nemzedék kifejlődhet. Őket tilos volt bevonni nemi kapcsolatokba. Az ifjú- és felnőtt-korú szülésre vagy megtermékenyítésre képteleneket (éretlen-avatatlanokat, meddő vagy magtalan házasságokat) „*száraz vagy alvó nemzedéknek*” tekintették. Mivel nem okozhattak zavart „se vérvonalban, se öröklési rendben”, ezért, a nemi kapcsolataikat többnyire elnézték vagy enyhébben ítélték.

Vér-rokonságok

A nemi kapcsolatok kialakításakor feltétlenül figyelembe vették a vér-rokonságot²⁴. Vagyis, a leszármazás útján kialakult fel- és le-menő, valamint oldal-ági rokoni kapcsolatokat. Természetesen apai és anyai ágon egyaránt. De vér-rokonnak számították a befogadott vagy valamely házastárs előbbi kapcsolatából származó gyermekeket is. A vér-rokonságot pontosan számon tartották, mert ez egy adott körön belül már a nemi kapcsolat tiltását is jelentette.

A törzsi időszakban, egyenes ágon a hetedik ízig, vagyis másod-unokatestvérig bezárólag tiltották a nemi kapcsolatot. Ez magyarázza, hogy a korabeli magyarság a saját vérvonalú nagy-családján belül miért nem házasság, hanem csak nemzetségek vagy törzsek között.

A kereszténység bevezetésével a tiltás már csak a negyed ízig, vagyis unokatestvérig bezárólag tiltották a nemi kapcsolatot. Egyes Kárpát-medencei népeknél vagy eltérő helyi szokású vidékeken némi eltérések előfordulhattak. Például, engedélyezték a házasságot az unoka-testvérek, valamint az unoka-húgok és nagybácsik között.

Sógor-rokonságok

Házasság-kötéssel keletkezett rokonság²⁵. Amikor a házasság fél, a házasság-párjának családjával (pontosabban annak csak egy részével) egyfajta rokonsági kapcsolatba kerül. Úgy mint: anyós és após (a házaspár szülei), sógor és sógor-asszony (házaspár fiú²⁶- és leány²⁷-testvérei). Ahogy, a házaspárok szülei is ezáltal ilyenfajta rokonságba kerültek (nász és nászasszony²⁸).

Néhol, ezt a sógor-rokonságot a házaspár szélesebb rokonsági körére is kiterjesztették. Mint például: sógor-unoka, sógor-nagybácsi vagy -nagynéni, ágy²⁹ (sógor felesége), nagy-após és nagy-anyós (házastárs nagyszülei) stb. Volt, ahol még harmad- és negyed-ágon is tartották a sógor-rokonságot, leginkább származás- és érdek-hasonlóság miatt.

Az ilyen kapcsolatok, az efféle rokonok közötti nemi közeledés lehetőségét is behatárolhatták. Egyes vidékeken csak a házastárs az egyenes-ági vér-rokonságával való „pajzánkodást” tiltották. Míg máshol, a nemi kapcsolatok tilalma kiterjedt a házastárs testvéreire és azok családi körére is. Fontos megjegyezni, hogy ezek a tilalmak csak a házasság felekre vonatkoztak, és nem azok rokonságára (talán csak testvéreikre). E téren, a helyi szokások és az éppen érvényben lévő vallási szabályok adtak eligazítást. Amelyek, igen változatosan érvényesültek.

24 Magyar Néprajzi Lexikon. Vérokonság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

25 Magyar Néprajzi Lexikon. Sógorság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

26 Magyar Néprajzi Lexikon. Sógor. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

27 Magyar Néprajzi Lexikon. Sógornő. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

28 Másféle megnevezések: nász = ipa, meny- vagy vő-sógor; nászasszony = meny- vagy vő-sógorasszony, napa.

29 Magyar Néprajzi Lexikon. Ágy. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Mű-rokonságok

Olyan, rokonsággal gyakran egyenértékű kapcsolatok, amelyeket a felek saját szabadon és kölcsönös egyetértéssel kötöttek. Amelyet, ünnepélyes alkalom keretében megerősítettek és nyilvánosan a közösség tudomására hoztak. Ez a „rokonság” annyiban különbözött a vér- és sógor-rokonságtól, hogy többnyire csak a „mű-rokonságot megkötő” két felet, esetleg csak a közvetlen család-tagjait érintette, kötelezte.

Befogadós rokonság

Ez az, amit manapság örökbe-fogadásnak³⁰ neveznek. Amikor, idegen személyt fogadtak a családba. Ez többnyire örökös hiányában, vagy a család gazdálkodásának érdekében történt. A befogadott személyt (többnyire gyermeket) a befogadók (nevelő-szülők) szinte sajátjukként nevelték. De a befogadott családjával (eredeti hozzátartozóival) a „rokonságot nem tartották”.

Ha az örökbe-fogadott mellett saját gyermekeket is neveltek, akkor felnevelt örökbe-fogadottat némi vagyonnal kiházásították, önálló lehetőséget adva a különélésre és a saját család-alapításra. De ha csak az örökbe-fogadott volt az egyedüli örökös, akkor külön házban élt a nevelő-szülők portáján, akik halála után a gazdaságot örökölte.

A családban élő örökbe-fogadottal való nemi érintkezésre az édes-gyermekekre vonatkozó tilalmak érvényesültek. Bár, egyes vidékeken a kiházásított és a családon kívül élő esetében ezt nem mindig tartották szigorú követelménynek, mert nem ütközött a vérvonallal.

Váltott-rokonság

Szórványosan, leginkább ritkán vagy félre-eső helyeken élők körében előforduló „rokons-csere”. A külvilág előtt szégyenletesnek tűnő családi problémák rendezésének egyfajta módja. Tipikus példája, amikor a „megesett leány” szülte gyermeket a leány egyik házasságban élő női rokona vallotta sajátjának. Többnyire a leány anyja vagy házasságban élő nővére, esetleg a leány házasságban élő nagynénje vagy unokatestvére. A gyermeket így is keresztelték sőt ebben a tudatban is nevelték. Ott fordult elő, ahol a házasságon kívüli gyermek-születést szégyennek tekintették.

Ilyen váltott-rokonság olyankor is segíthetett, ha a családon belüli „összekuszált vérvonalat” próbálták rendezni. Mert ha a feleség összeszűrte a levét házasságban élő sógorával (férje testvérével), akkor egy új örökös jelent volna meg a családban. Ezt „úgy hozták helyre”, hogy a gyermeket a sógor feleségének szülöttjeként” keresztelték, aki így már a valódi apjától örökölhette.

Vett-rokonság

Elsősorban a kiváltságokkal rendelkezők és a gazdagok körében előforduló érdek-rokonság. Amikor egy gazdag olyan „származást vásárolt” magának, amelyhez kiváltságok, címek vagy előjogok is kapcsolódtak. A XVIII. századtól egyre elterjedtebb módszer a valódi család

30 Magyar Néprajzi Lexikon. Adoptáció, örökbefogadás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

megszépítésére, meghamisítására. A megoldás igen egyszerű. Egy gazdag, de alacsony származású, „igazoló írásokat” vásárolt egy ugyanolyan családnevű magas körből származó, de szegényebbtől. Amely okiratokkal, tanú-nyilatkozatokkal stb. az igazolta, hogy ő is abból a jeles családból származik, annak egyik oldalági rokonságából. Ezzel, mintegy elismertette a hatóságok előtt a „magasabb származását”. Egyúttal igényt tartva bizonyos kiváltságokra. Természetesen ennek meg kellett fizetni az árát, amivel a „rokonságot eladó” is jól járt.

Mostoha-rokonság

Ilyen a meghalt szülőt törvényesen (vagy együttélésben) helyettesítő személy: a mostoha-szülő, vagyis a mostoha-apa vagy mostoha-anya. Akinek, ha előző kapcsolatából gyermekei is voltak, akkor azok mostoha-gyermekeként kerültek a családba. Ha a szülő és a mostoha-szülő kapcsolatából gyermekek születtek, azokat már meglévő gyermekek fél-testvéreinek számítottak. Az eredeti család és a „mostoha” családja közötti kapcsolatot a helyzet és a helyi szokások, valamint a gyermekek neme és száma döntően meghatározhatták. De általában arra törekedtek, hogy a mostoha megjelenésével az édes-gyermekek jogai ne csorbuljanak.

Az édes- és mostoha gyermekek közötti nemi kapcsolatot szinte mindenhol tiltották. Mint ahogy a mostoha-apa és a gyermekek közötti kapcsolatot is. De helyenként előfordulhatott az édes- és mostoha-családtagnak közötti egyéb szinteken és oldal-ágakon. Többfelé is ismert az olyan történet: amikor az idős-beteges apuka fiatal mostohát hozott a házhoz. Akivel aztán, annak legény-fia foglalkozott a mostoha-anyukával. Az apuka tudtával és elnézésével, mivel a születendő gyermek úgyis a saját családi vérvonalat erősítette. Máshol, a mostoha-szülővel való kapcsolatra már nem voltak érvényes a sógor-rokonsági tiltások.

Koma-rokonság

Ilyen, a főleg serdülő- vagy ifjú-korban formálódó, *azonos neműek* és nem rokonok között szövődő, többnyire egész életen át tartó, szoros baráti kapcsolat³¹. Általában azonos réteghez tartozók és egymáshoz közel lakók között alakult ki. Ifjú korban vált igazán erőssé, amikor egymást nemcsak segítették és védtek, de gyakran még az udvarlásokhoz is elkísérték. A legény- és leány-koma kapcsolatok többnyire a felnőtt- és öreg-korra is megmaradtak, „szinte halálig tartottak”. Gyakran, a rokoninál is erősebbnek bizonyultak.

A házaspárok és komáik rendszeresen egymásnál vendégeskedtek, munkákban és gyermek-nevelésben együttműködtek. Gyermekeik úgy tekintettek egymásra, mintha unoka-testvérek lennének. A komák gyakran kereszt-szülők is voltak. Sokfelé, a komák és koma-asszonyok közötti „szerelmeskedést” sem tartották olyan oknak, hogy amiatt a komaság megszűnhessen.

Mátka-rokonság

Főleg serdülő- vagy ifjú-korban jellemző, *különböző* neműek és nem rokonok közötti, csak a felnőtt-korig tartó, igen szoros baráti és esetenként udvarló-i-szeretői kapcsolat³². Bár, egyes vidékeken ilyen kapcsolat lányok között is szövődött, amely egyfajta igen szoros és benső-

31 Magyar Néprajzi Lexikon. Komaság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

32 Magyar Néprajzi Lexikon. Mátka. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

séges barátnői kapcsolathoz hasonlítható. Amely, többnyire szintén csak az egyik fél megházasodásáig tartott.

Mivel egyvalakinek akár több mátkája is lehetett, ezért akár egyfajta közösen együtt járó-szórakozó, helyi legény-leány együtt bandázó-bulizó csapatnak tűnhet. A mátkaság erőssége az unoka-testvéri viszonyéhoz hasonlítható. A mátkák egymáshoz őszinték voltak, igyekeztek egymás kedvére tenni, és őrizték egymás és közös titkaikat. Arra is volt példa, hogy az ilyen kapcsolatban álló pár, idővel házasságot is kötött. De erre többnyire csak ott került sor, ahol csak az „egy mátká-tartás” volt szokásban.

Tej-testvérség

A régi típusú nagy-családos közösségekben egykor ismert mű-rokonság. Amely azon a vélekedésen alapult, hogy az ugyanazon anya által szoptatott gyermekek az anyatejtől „szinte testvéri közelségbe” kerültek³³. A régi és együtt élő nagy-családoknál az ilyen külsős szoptató asszonyt közös megegyezéssel a nagy-családba fogadhatták, mintha a családfő fogadott lánya lenne. Ugyanis, az ilyen befogadás a nagy-család létszámát és munka-erejét is növelte. De volt, ahol csak a szoptató anya gyermekét tekintették „fogadott gyermeknek”. Az ilyen tej-testvéreket szinte testvérnek tekintették, ezért közöttük házasságról szó sem lehetett.

Vér-testvérség

Vér-szerződéssel kötött egyfajta testvérré fogadás³⁴. Egykor a szövetség-kötést is jelentette³⁵. Amely egykor úgy zajlott, hogy a vér-testvériséget fogadó felek magukat megsebezték, és néhány csepp vérüket összekeverték. Amelyet mindketten megízleltek, esetleg vízzel vagy borral keverve megittak, miután elmondták fogadalmaikat. A XIX. századra már kikophatott a hagyományból, bár néhol a komaságot is hasonló módon „volt szokásban” megerősíteni. A komaságtól annyiban tért el, hogy elsősorban véd- és dac-szövetséget jelentett. Egymás segítése kifejezetten testvéri volt, ami szükség esetén egymás helyettesítését, másikét jótállást is jelenthetett. Annyira, hogy volt olyan vidék, ahol a távollévő férjet a vér-testvére köteles volt helyettesíteni. Nem csak a gazdálkodásban, de a felesége támogatásában is. Ha netán egy ilyen segítségből gyermek született volna, azt a férj a sajátjának tekintette.

33 Magyar Néprajzi Lexikon. Tejtestvérség. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

34 Magyar Néprajzi Lexikon. Vérttestvérség. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

35 Anonymus: Gesta Hungarorum. A hét vezér esküje.

MEGÍTÉLÉSEK EGYSÉGE ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGE

A nemi kapcsolatok társadalmi szabályozása (megítélése, engedése, vagy tilalma) a Kárpát-medencében soha sem volt teljesen egységes. Voltak, amelyeket mindenhol tiltottak. De olyan is előfordult, hogy némelyiket néhol tiltottak, míg máshol ugyanazt eltűrték. Vagy az éppen adott „helyzettől függően” értékelték, esetleg fontos eleme volt valamely a helyi szokásnak vagy hagyománynak. Volt, amelyeken csak mosolyogtak vagy rosszállottak, míg másokat akár vagyon-elkobzással és száműzetéssel büntethettek³⁶ (egykor ez felért a halál-büntetéssel).

Egységes megítélésű cselekedetek

Ide sorolódnak azok a „nemi tévelygések”, amelyek a Kárpát-medence minden szegletében elítélőnek tartottak. Amelyeket a közösségek igyekeztek felszámolni és elkövetőit büntetni.

Vérfertőzés

Szűkebb értelemben: az egyenes-ági rokonok (szülők és gyermekeik) és a testvérek vagy féltestvérek közötti nemi kapcsolat³⁷. Egykor, ez számított az egyik legsúlyosabb nemi „elhajlásnak”. Efféle esetekben, többnyire az idősebb elkövetőt tartották bűnösebbnek. Ha a cselekményt még nem ifjúvá avatott serdülő követte el, enyhe büntetéssel megúszhatta. Természetesen, az ilyen eseteket csak akkor büntették, ha hitelesen bizonyítani is lehetett. Alapítván vád esetén, a rosszhiszemű tanúskodót akár ki is közösihették. Egyes vélekedések szerint, ennek ellenére előfordulhattak ilyen „kapcsolatok”. Főleg, a gyéren lakott vidékeken, vagy egyes „zártan élő” betelepült népesség körében. A modern kor kezdetéig, aki tudatosan követett el ilyen cselekedetet, az akár halál-büntetésre is számíthatott.

Megfertőzés

Régebben így nevezték a még nem ifjú-korú (legénnyé vagy leánnyá nem avatott) serdülővel vagy gyermekkel való nemi közösülést. Egykor, ez számított az a másik legsúlyosabb nemi bűncselekménynek. Amely megítélése annál szigorúbb volt, minél fiatalabb volt az áldozat, és minél idősebb az elkövető. Ha a cselekményt maga a szülő követte el, azt a legsúlyosabban büntették. De ha az elkövetők maguk is csak serdülők voltak, akkor az ügyet az érintett családok egymás között rendezték úgy, hogy ifjú-korba lépve a fiatalokat összeházasították. Az ifjú-korúságot az egykori öltözetek egyértelműen jelezték. Ezért, ha a serdülő jogtalanul hordott ifjú-kori öltözetben hívta fel magára a figyelmet, akkor nem ítélték el az elkövetőt. A késő középkortól a modern korig ilyenért akár halál-büntetést is kiszabhattak.

36 Az így kiközösített a vidékre többet nem térhetett vissza. Ha megtette, „idegen tolvajlót” agyonverhették.

37 Magyar Néprajzi Lexikon. Vérfertőzés (lat. incestus). Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Nemi erőszak

Ilyen cselekedetnek tartották, ha valaki erőszakkal „tett magáévá” másik személyt. Akarata ellenére, erővel vagy veszélyes fenyegetéssel, esetleg kihasználva magatehetetlen állapotát. Ez a tett, a harmadik legsúlyosabb bűncselekménynek számított. Természetesen, az ilyen ügyeket alaposan kivizsgálták, hogy elkerüljék a bizonyíték nélküli vádaskodásokat, vagy az alantas rágalmazást. Az egykori szabályok szerint, akin ilyen erőszakot elkövettek, az köteles volt az eset megtörténte után ezt azonnal a közösség tudomására hozni, bemutatva sérüléseit és a védekezése során viselt ruházatát, megnevezve az elkövetőt. Ugyanakkor, a korabeli felfogás, nem tekintette erőszaknak, ha az alá-rendelt (cseléd, szolga, idénymunkás) megélhetési kényszerből „adta oda testét” az urának vagy munka-adójának... persze csak ha nem történt fizikai bántalmazás, se súlyos zsarolás. Ezt kényszerítésnek tekintették.

A sértett, csak az esetet követő 3 napon belül tehetett érvényes bejelentést. Akit ilyen váddal illettek, azt lefoglalták, annak ruházatát és testét megvizsgálták. A sérülések vagy egyéb nyomok hiánya az erőszakot kétségesse tehetette. Nem ifjúvá avatott leányt vagy legényt ért erőszak miatt a szülője vagy gyámja tehetett feljelentést. A kora újkor végéig, különösen súlyos büntetés járt a lányok és férjje asszonyok, valamint az apák megerőszakolásáért.

Természet-elleni fajtalanság

A korabeli szóhasználat ide sorolta az azonos nemű személyen vagy hullán, valamint állaton végzett vagy megkísérelt „testiséget”. De sokfelé, ilyennek cselekedetnek ítélték a *nyilvános* és megbotrántoztató önkielégítést is. Amennyiben családon belül történt ilyen, az igyekeztek titokban tartani. Ugyanis, ha kitudódott, akkor az efféle személyt a falu közössége többnyire kitagadta. Arra kényszerítve, hogy hagyja el a falut, oda többé vissza ne térjen. Ingó vagyonát részben vihetette, ha előbb az örökösének jussát ki kellett adnia. Mindent csendben és titokban rendezve úgy, hogy más falvakban ennek okát meg se sejtsek. Így őrizve az otthon maradott családtagok tekintélyét és megvédve a „falu becsületét”. Az ott élők pedig tartották a szájukat. Megjegyzendő, hogy a középkor végétől a modern kor kezdetéig az efféle cselekedeteket szigorúan ítélték. Többfelé halállal (sőt eleven megégetéssel) is büntethették.

Kettős házasság

Mind a hatóságok, mint az egyszerű népek körében elítélt cselekedetnek számított. A parasztság körében ilyen eset többféleképpen is előfordulhatott. Úgy, ha valaki a házastársát cserben haza elszökött, vagy hadba vonulva nem tért vissza, távoli munkából nem tért haza. Hanem valahol új életet kezdve házasságot kötött. Családok és a közösség szemszögéből ez többszörös büntettnak minősült. Úgy mint: az első családjának magára hagyása, rokonságának becsapása, az öröklési rend felborítása; a második családjának törvénytelen létrehozása és az ottani új rokonságok öröklési rendjébe beavatkozás. Valamint, az előző és a későbbi lakóhelyi közösségek, az egyházi és állami hatóságok félrevezetése, tiltott házasság-kötés. Az ilyen cselekedetet már a középkortól üldözték, és egyes időszakokban halállal is büntették.

Eltérő megítélésű cselekedetek

Ide sorolódnak azok a „nemi megnyilvánulások”, amelyek megítélése a Kárpát-medencében közel sem volt egységes. Amelyeket, egyes közösségek igyekeztek felszámolni és elkövetőit büntetni, míg mások eltűrték, vagy éppen valamely szokásuk fontos részét képezték.

Meztelenség

Középkorban, a meztelenséget sokáig nem tekintették erkölcstelennek. Az egyszerűséget, természetességet és a szegénységet, őszinteséget jelképezte. Nem véletlen, hogy a korabeli a remeteket, aszkétákat, alamizsnáért könyörgőket is többnyire szinte meztelenül ábrázolták.

Ismeretes, hogy a középkorban az emberek általában meztelenül aludtak. Többnyire egy szobában, gyakran többen is egy ágyban. Szülők gyermekekkel, idősebbek fiatalabbakkal, háziak a vendégekkel. A legények és az özvegy férfiak sokfelé az istállóban aludtak, egy fedél alatt a cselédekkel, szállást kérőkkel. Vagyis, a meztelenség akkor elfogadott volt.

Hálóruhák csak a XV. századtól kezdek elterjedni, először is a felsőbb körökben. Ekkorra tehető, hogy a meztelenség egyházi megítélése is változott. A korai újkortól, a vallás-erkölcs szigorodásával a meztelenség egyre inkább a szégyenletesség és a bűnre csábítás jelképévé vált. De e felfogás inkább csak papság, nemesség és polgárság körében érvényesült, leginkább városokban és nagyobb, sűrűbben lakott és vallásosabb településeken. Ahol a nyilvános meztelenkedést szemérem-sértőnek tartották és többnyire büntették.

Az egyszerű vidéki emberek között még a XIX. század második felében sem okozott szégyenkezést a meztelenség látványa. Ami érthető, hiszen szűkös és népes lakhelyeiken az életük is „egymás szeme előtt zajlott”. Különösen télen, amikor az egész család szinte az egy fűtött szobába és konyhába szorult. Sokfelé, ekkor még a hálórúha viselése nem volt általános, legfeljebb csak ünnepi alkalomkor vagy vendégek elszállásolásakor. Ilyen környezetben a másik tisztálkodását vagy vetkőzését csak „az nem vette észre, aki nem akarta”. Előfordult, hogy a melegben meztelenül dolgoztak. Sőt bizonyos munkákat szinte meztelenül végeztek (hogy a ruhát ne piszkolják). Mint ahogy némely babonás szokások és termékenység-rítusok, vagy egyes ünnepi mulatozások is megkövetelték a „meztelenséget”.

Gyermekek számára a meztelenkedés természetes volt. Sokfelé nyáridőben, a gyermekek meztelenül és csapatosan rohanguáltak, játszottak. A serdülőket eleinte feszélyezhette az ő korukra jellemző gyors „nemi-jellegű változásaik” mutogatása, de idővel ehhez hozzászoktak. A nemileg érett-avatott lányok és legények számára meztelenség a „kapcsolatok kialakulását” segítette. A házások (férfiak és asszonyok) inkább csak házon belül, családi és komasági körben „meztelenkedtek”. Idősebbek, özvegyek „lazábban” viszonyultak a meztelenséghez.

Egyes, erőteljesen egyházi hatás alatt álló vidékeken, a felnőttek meztelenkedését nem nézték jó szemmel. A fiatalokét pedig „bűnre csábító cselekedetnek tekintették”. Ennek ellenére, csak a XIX. század végétől terjedt el a vidéki nép körében szégyenlősebb magatartás. Az, amellyel még a XX. század utolsó harmadában is sokfelé találkozni lehetett.

Közös fürdőzés

A fürdés, csak részben kötődtek a tisztálkodási szokásokhoz³⁸. Amelyek, általában a végzett munka (és koszolódás) jellegéhez igazodtak. A melegebb időszakokban pedig többnyire a szabadban mosakodtak, fürödtek az udvari kútnál. Rendszerint sötétedéskor, a vályú vagy kád napközben felmelegedő vizében. Télen, a kemencés konyhában vagy szobában fürödtek. Vagy a fűthető istállóban, többnyire a nagymosást követően. Egyes vidékeken, ahol a nagycsaládok együtt vagy egymás szomszédságában éltek, ott külön fürdő-mosó házikót (laznyát, izzasztót) is építhettek e célra. Rendszerint, először a gyermekeket fürdették meg, utána a legények és a férfiak következtek, majd a leányok és az asszonyok. De volt, ahol először a gyermekek, utána a fiatalok, majd a felnőttek és legvégül az öregek. Ha a fürdés nemcsak tisztálkodási, hanem gyógyítási vagy rituális célokat is szolgált, akkor közösen is történhetett.

A közös fürdőzésnek megvolt a sajátos „jelbeszéde”. A másik egyszerű lemosása, része volt a normális tisztálkodásnak. Viszont, a teljes megfürdetés felajánlása vagy annak kérése már érintéssel élvezetekre célzott. Ha pedig döngönyözésről is szó volt, akkor az már sokban hasonlíthatott ahhoz, amit manapság „erotikus masszázsnak” neveznénk. Ha pedig a két fél, egymást és egyetértésben ekképpen fürdette, akkor annak végkifejletét nem nehéz kitalálni.

Ahol erre volt lehetőség, ott a közeli vizekben is folyt a fürdőzés. Meztelenül, férfiak és nők egyaránt. Ritkábban együtt, gyakrabban nemenként egymástól kissé elkülönülve, de egymást jól láthatóan. Néhol, egyes jeles ünnepen, a napnyugta utáni közös fürdőzés volt szokásban. Többfelé, a lányok és fiatal menyecskék (feleségek) nyáridőben csapatostul jártak fürdeni a közeli élő-vízhez (folyóhoz, patakhoz, tóhoz) Napnyugta környékén, főleg játszózni és szórakozni, a közelben leskelődő „legény- és férfi-szemek előtt tetszelegni”. A naplementét követő közös fürdőzéseken történelekről pedig „lehetett találgatni”.

Egyes vidékeken, a nyilvános fürdőzést nem nézték jó szemmel. A közös fürdőzést legfeljebb nagycsaládon, komaságon belül tartottál illendőnek. Máshol a férfi meztelenkedést elnézték, de a nőtől elvárták, hogy egy kisebb kötenyt kössön ágyéka elé. Volt ahol a férfiak gatyában, a nők rövid alsó-szoknyában fürödtek, egyaránt félmeztelenül. A XIX. század közepétől, a közös fürdés egyre inkább visszaszorultak. Feltehetően a városi prűdéria hatására, a vidéki nép körében terjedő szégyenlősködés és az ilyesféle hagyományok elhagyása következtében.

Szó- és test-beszédek

Középkorban a nemi dogokkal kapcsolatos szabadszájúság és a szókimondás nem számított ritkaságnak. „A szerelmi gyakorlat az uralkodó osztályok és az alattvalók körében tehát egyaránt riasztóan durva volt. Az obszcén dalok, trágár tréfák, a gátlások és szemérem nélküli szókimondás és viselkedés a mindennapok szerves részét alkották.”³⁹ Megjegyzendő, hogy ez a szabados és trágár megnyilvánulás nem azonos a káromkodással (blaszfémiával), vagyis az isten-káromlással, amit már akkor is büntettek. Hasonlóan szokásban voltak az olyan kéz- és test-mozdulatok is, amelyek egyértelműen utalhattak nemi aktusra, valamilyen perverzióra. Mint ahogy a jelmezes alakoskodások⁴⁰ is bővelkedtek durva nemi utalásokkal.

38 Magyar Néprajzi Lexikon. Tisztálkodás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

39 Pósnán László: A nemiség és testiség szemlélete a középkor és reneszánsz idején. Tudományos Konferencia. Sátorlajújhely 1999. május 26-29.

40 Magyar Néprajzi Lexikon. Alakoskodás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

A XVI. századtól, az egyházi és világi hatalom e téren is igyekeztek rendet teremteni. Az illetlen vagy trágár, másokat felháborító vagy sértő beszédet és viselkedést egyre inkább büntették. Ennek hatására, a büntethető közvetlen és durva megnyilvánulásokat igyekeztek célozgató, kétértelmű és sikamlós kiszólásokkal vagy dalokkal, versikékkel helyettesíteni. Az direkt felhívásokat és elutasításokat pedig jelképekkel, virágokkal és színekkel-díszítésekkel megjeleníteni. Az efféle helyi „szerelmes jelkép-nyelvek” pontosan kifejezték, hogy a felek mit várnak, mit szeretnének egymástól, és arra mennyire hajlandóak.

Testi érintések

A korabeli népi magatartás közel sem volt annyira tartózkodó, mint ahogy a szépírók gyakran lefestik. Nem véletlen, hogy a korabeli prédikátorok gyakran szóvá tették és dörgedelmese elítélték a „bujálkodásra csábító” ölelkező táncokat, szemérmetlen fogdosásokat, vágykeltő csókolózásokat. Ahogy, a „lábak közé való kotorásztat”, és „az szemérem testhez való szégyenteljes nyúlásokat” is. Bizonyára széles körben és nyilvánosan történhettek az efféle cselekedetek, ha az egyházak ennyire igyekeztek ezek ellen fellépni, ilyeneket „kiprédikálni”.

Az ilyen illetlenségek elleni fellépések is a XVI. századi szigorodásokkal erősödtek. Annyira, hogy egyes vidékeken, akár büntetéssel is sújthatták a mások előtti ilyen szemérmetlen megnyilvánulásokat. Ami nem meglepő, hiszen egyes akkori jeles egyházi személyiségek, még az ölelkezést és csókolózást is bűnös cselekedeteknek tartották, ha az nem a házasságon belüli gyermeknemzés érdekében történt.

Természetesen, az emberek ettől még nem javultak meg, le sem szoktak az ilyen „illetlen cselekedetekről”. Annyi változás történt, hogy az emberek alkalmazkodtak az új helyzethez. Amit nyíltan már nem tehettek, az megtették titokban és egymás között. Vagy olyan körben, ahol az ilyeneket elnézték, úgymint: a fiatalok találkozó-helyein, házi vigasságokon, aratások idején, szüreti és ünnepi vigasságokon, lakodalmi és farsangi multságokon. De ott is inkább félrevonulva és félhomályban végezve az ilyen „kézi-munkákat”, néha akár csoportosan is.

Az érintéseknek is megvolt a maguk sajátos nyelve. A másik kézfejének simogatása a vonzalmat jelezte, míg a tenyeréé már bizalmaskodásra utalt. Az alkar belső felének felfelé simítása a könyök-hajlatig a ruházat meglazítását kérte. A derék és váll átkarolása másik fél közeledését kérte. A nyak simogatása a mellek felé haladást, a mellek alsó részének és a felső hasi rész „fogdosása” pedig az altest megközelítésére célzott. Mint ahogy a lábszár felfelé simítása is. A ruhán keresztüli altesti megfogás (szorongatás) pedig a vetkőzés siettetése. A ruházattól „megszabadulás” egyértelműen arra utalt, hogy „már nincs akadály”.

A másik fél ilyenkor természetesen visszajelzett. Ha az érintő kezét megfogta és onnan elvette, az egyértelmű elutasításra utalt. De ha a lefogott kezét ott tartotta, az az „ennyi és ne tovább” jelentéssel bírt. A csak szóbeli ellenkezés „lassításra utalt”. Míg, a kézre való ráütés és onnan elvétele már utasítás volt, hogy: „ez már sok, egy lépést vissza”. De ha a megérintett fél a másiknak a kezét megfogta és a saját testén máshová helyezte, az finom célzás volt arra, hogy „én másként vagy máshol szeretném”. Ha pedig a másik fél kezét maga helyezte a saját „altestére”, az egyenes felhívás volt a „testi kapcsolat mielőbbi létesítésére”.

A kézre való ráütést, annak elvétele nélkül, nem vették komolyan. Az belefért az évődésbe, a közösség előtti „tisztességes vagyok” szerep-játékba. Ha a megérintett fél a kapott érintéseket hasonló „fogásokkal” viszonzta, az egyértelműen jelezte „csak így tovább”. Ha pedig a viszonzás forróbb volt, mint a kezdeményezőé, az a „gyorsabb haladást követelte”.

A testi érintkezések nyilvánosság előtti megítélése helyenként eltérő lehetett. Tiszántúl egyes vidékein a nő csak azzal fogott kezét, akivel szerelmi kapcsolatban volt. Míg máshol, még az idegenek öleléssel köszönthették egymást. Volt, ahol a leány a legényébe karolva sétálhatott, míg máshol a leány nem mehetett a legény mellett, csak mögötte három lépéssel. Egyes vidékeken a lány akár bele is ülhetett az udvarlója ölébe, miközben másutt nyilvánosan még mellé sem ülhetett. Volt, ahol a leány és legény csak felnőtt jelenlétében lehetett együtt. Természetesen, ha „egyedül lehettek”, ők is kedvükre „levetkőzhették a gátló szokásokat”.

Több jelentésű csókolózás

A XIX. század végéig, a zárt „ajak-csók”, vagy a zártan kezdett majd kissé megnyíló ajakkal adott „puszi-szerű” csók volt szokásban. A nyelves „franciás nyálasokat” többnyire undorító-nak vagy illetlennek tartották. Az összekoccanó fogút gyakorlatlannak, a harapósat bántónak és sértőnek, a kiszívott foltot hagyót pedig megjelölőnek és megalázónak.

Az illendően adott csók kifejezhetett: rangot, köszönést, tiszteletet, jó kívánságot, érzelmet. A hatalmasokat és a különös tiszteletet érdemlőket lábon vagy kézen csókolással köszöntötték. Ezzel jelezve, hogy felettük állónak elfogadják. A rangban felül állóknak vállát vagy kezét csókolták meg, a náluk alacsonyabb rangúak pedig homlokukra kapták a csókot. Az arcra adott csók, már baráti közelséget jelzett, vagy az idegen vendégként befogadását jelentette. Az arcra adott „egy csók” a közeli ismerős családtag köszöntésére szolgált. Míg a Kárpátok keleti vidékein, az arc oldalaira felváltva adott „három csók”, a baráti idegeneknek is járt.

A csók egyúttal a jó kívánságot is jelentett. A korabeli babonák szerint, a rontást csókkal lehet feloldani, a bántás fájdalmát is azzal lehet enyhíteni. Erre utal, amikor a gyermek sérült kezét az anyja megcsókolja, hogy azzal nyugtassa a gyermeket, enyhítse fájdalmát. Az ugyanoda adott többszöri csók pedig az érzelm erősségére utalt.

Az ajakra adott csók, többnyire a két fél közti közelségre és bensőségesebb viszonyra utalt. Ha a másik fél ezt viszonzta, akkor az egyértelműen a közeledés elfogadását jelentette. Ha csak tűrte, akkor azzal jelezte a közeledés „még nem aktuális”. Ha pedig a fejét elfordította, hogy a csókot inkább az arcára kéri, akkor ez a közeledés elutasítását jelentette. Aki a nyakára kapott csókot nem hárította, ezzel azt is jelezte, hogy később akár lejjebb is csókolhatják. A mell környékére adott csók elfogadása egyúttal engedélyt is adott a felső ruházat megbontására. Ahogy, a has csókolásának engedése az alsó ruházat lazítására. A nemi szerv csókolásának engedése pedig egyértelműen azt jelezte, amire a népdal is utalt. Vagyis arra, hogy hamarosan „nyílik már az aranykapu, csak bújjatok rajta.”.

A XVI-XVIII. századi „erkölcs-védő időszakban” a szerelmes csókot is megpróbálták bűnös cselekedetnek beállítani és tiltani. De csak a nyilvános csókolózást sikerült visszaszorítani, azt is csak városokban. Faluhelyen, és távolabbi vidékeken legfeljebb a túl kihívó csókolózást nézték „rosszallón”, de ahol kevesebben-ritkábban éltek, ott az ilyesmivel nemigen törődtek.

Nemi aktus, tiltásokkal kikövezve

A korabeli egyházi felfogás és a mindenkori népi gyakorlat között, talán itt érzékelhető a legnagyobb ellentét. Ugyanis, a korabeli egyházi előírások, a nemi aktus gyakorlása során csak a fekvő misszionárius (férfi fent, a nő lent és hanyatt) pózt tartották megengedhetőnek⁴¹. A csókolózást sem helyeselték közben. Az orális és anális szextet nagy bűnnek tartották. Sőt voltak olyan elvárások is, hogy a nemi aktus közben az élvezetet korlátozzák. Az aktus pedig csak gyermek-nemzés érdekében történjen, ne legyen cél az öröm-szerzés. Tilos volt szexelni: egyes egyházi ünnepeken, böjt-időben, és a hét egyes napjain (szerdán, pénteken és vasárnap, néhol szombaton is). Tilos volt: menstruáció idején 3-6 napig, terhesség alatt és a szülés utáni tisztulás időszakában (ami 30-40 nap lehetett). Vagyis, ha valaki komolyan betartotta volna az akkori szigorú egyházi előírásokat, akkor házasságtársával is csak évente 50-60 alkalommal „ölelkezhetett volna”. Némely egyházak a nem házasoktól még ezt a keveset is megvonták. Sőt olyan ajánlások is születtek, hogy a „férj és feleség külön ágyban, férfiak és nők külön helyiségben aludjanak”. Volt időszak, amikor a szabály-szegést gyónáskor be kellett vallani, és azt követően bűnbánatot kellett gyakorolni (akár 1 éves böjtöt is tartva tiltott aktus miatt).

Kárpát-medence korabeli népessége, többnyire nem tartotta magát ennyire „hívőnek” és az ön-megtartoztatást sem szívesen gyakorolta. Igaz, a külvilág felé igyekezett az elvárásokhoz „igazodónak látszani”. Például, a legények és leányok „hivatalos” udvarlását-összejárását bizonyos legény-járó napokra⁴² korlátozni. Ilyenek voltak a hét egyes napjai: kedd, csütörtök, szombat, sokfelé a vasárnap is, hacsak nem esett arra a napra böjt vagy nemiséget tiltó egyházi ünnep. Más dolog, hogy ha a legény és leány más napokon, a munkavégzés során „össze-futott”, azt „ugye mégsem lehetett előre látni”. Mint ahogy egyes jeles ünnepek a heti nap-beosztást felülírhatták-kiegészíthették (húsvét vagy pünkösd hétfő, Karácsony, Újév stb.). Ahogy a farsang-időben, vagy a többnapos lakodalmak esetén is eltérhettek a fő-szabálytól.

A köznép, a nemi aktusok „kivitelezésekor” nem ragaszkodott az „egyházi ajánlásokhoz”. Annál jóval változatosabban éltek meg nemi életüket, a körülményekhez és lehetőségekhez igazodva. Nyugalmas helyen fekvé-heverészve, mégpedig úgy, hogy a tapasztaltabb vagy aktívabb volt felül. A „kezdő fiatalok” többnyire alul fekvé éltek át az első élményeket, amiket aztán idővel felülről gyakorolhattak. Terheseknek vagy fáradtaknak az oldalra fekvé „hátról” könnyebbséget jelentett. Ha gyorsan kellett „cselekedni”, a kevés vetkőzéssel járó „hátról simogató” előnyös lehetett. Fák között vagy szabad-vízben az „állva”, istállóban vagy kamrában a „könyökre döntve” mód többnyire megfelelt. Kispadon vagy kemence-padkán az „ölbeülő ölelkezés” lehetőséget adott kevés zajjal járó, nem feltűnő élvezkedésre.

Vagyis, az emberek többnyire úgy éltek meg nemi élményeiket, ahogy nekik jól esett, vagy ahogy erre alkalmuk-lehetőségük volt. Mert a szerelem, akkoriban leginkább a nemi vágyat jelentette. Nem az egymás iránti kölcsönös vágyat, sokkal inkább az ösztön kiélését, az élményt adó lehetőség kihasználását. Egyébként, hogy mi és hogyan történt a „kerítésen vagy házon belül, családi-komasági vagy szeretői körben”, azt igyekeztek titokban tartani.

Szüzesség, erény vagy hátrány

A leányok szüzességének elvárása és elvesztésük megítélése, közel sem volt egységes a Kárpát-medencében. Néhol, a házasság előtti „elvesztést” nagy szégyennek tartották. Egyes

41 Alexander Gieysztor: A nő Kelet-Európában, Világtörténet, 1982/1, 42.

42 Magyar Néprajzi Lexikon. Legényjáró napok, legényeste. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

vidékeken ezért, a nászéjszakát követő reggelen a véres lepedőt a falu népe előtt közszemlére bocsájtották (kerítésre kiterítve). Míg másik végletként, azt tekintették jó előjelnek, ha a házasulandó menyasszony már terhes volt, vagy a házasság előtt már szült is (gyakran nem is a leendő férjtől). Mert már bizonyította termékenységét, és „munkaerőt hozott a házasságba”. Sokfelé éppen ezt a célt szolgálta a próba-házasság vagy a házasság előtti együtt-alvás.

Egyes közösségek úgy vélték, hogy az az „erkölcsös és istennek tetsző”, ha a leány, házas menyecskeként, a nászéjszakáján vesztí el szüzességét a férje által. Mondván, „a gazdának feladata a szűzföldet feltörni”. Néhol viszont úgy vélték, hogy a nászéjszakát örömtelivé kell tenni, ezért jobb, ha a menyasszony már nem szűz, „ne nászéjszakán bíbelődjének ezzel”. Részben, e célt szolgálta a próba-házasság is. Mert, így nemcsak a leány termékenységét lehetett „leellenőrizni”, hanem a párok össze-illését is. Hiszen, kinek lett volna kedve az életét összekötni több-tíz évre olyannak, aki még „örömet sem tud okozni”.

Hogy a szüzesség elvételének fájdalmáért az asszonyka „ne férjét okolhassa”, erre többféle „helyi hagyomány és megoldás” volt ismert. Házasság-kötés előtt ezt megtehetette a leány szeretője vagy fiú-mátkája. Esetleg a vőlegény apja, hogy a jövőbeli menyét „jobban megismerhesse”, és netán megfogamzáskor a gyermek is illeszkedik a férj vérvonalába. De olyan is előfordulhatott, hogy a leány egy olyannal „jött össze egy alkalomra”, aki utána nem okozott volna zavart a házasságában (helyi méltóság, pap, távolabbi rokon stb.).

De leginkább az volt a jellemző, hogy a házasulandó fiatalok többnyire nem feszegették ezt a szüzesség-kérdést. Mint ahogy a legény „nemi elő-életét” sem volt érdemes felhánytorgatni. Népi igazság: „egy dolog, ami esküvő előtt volt; más dolog, ami utána történik”.

Ártatlanság, ami gyakran nem előny

„Ártatlanok” alatt egykor a nemileg érett, de teljesen tapasztalatlan fiúkat értették. Azokat, akiknek még „nem volt dolguk nővel”. Viccesen: akik addig „fehércselédnek még nem árthatnak”. A házasság előtti ilyesfajta „önmegtartóztatás” ritka volt a Kárpát-medencében. Állítólag egyes palóc vidékeken volt ilyesféle elvárás. Amit, természetesen nem lehetett a maga valóságában ellenőrizni. Mindenesetre elgondolkodtató lehet az, hogy az ilyen „szűz-legény” jellegű elvárások főleg a zártabb, római katolikus környezetben voltak gyakoribbak.

Megjegyzendő, hogy a házasulandó leányok sem sokra becsülték a félénk vagy tapasztalatlan udvarlót. Azt, aki annyit sem tudott, hogy „mikor-hová kéne nyúlni, mit-hová kéne tenni”. Hiszen, ha tőlük elvárták a tapasztalatlan szüziességet, akkor legalább a házasság-kötés után, a férjüktől tanulhassanak valamit. Legalább tőlük tapasztalhassanak, élvezhessenek. Ne „vak mutogassa, világtalan tapogassa”. Ne házasságon kívül kelljen rátalálni az élvezetre.

Megcsalás, becsapás

Első pillanatra talán igen bonyolultnak tűnne az ilyen helyzetek megítélése. Hiszen az efféle cselekedetek igencsak különbözőek lehettek, és ezek kezelésére a helyi szokások „többféleképpen reagálhattak”. Ennek ellenére felfedezhető több olyan „közös népi érték-ítélet”, elvárás vagy közösségi szabály, amely segítheti az igazodást. Az első: hogy az udvarlás vagy csábítás „egymás közti időszakában”, a következményeket nem vállaló ígéretek megengedhetők. Vagyis, amíg az egyik fél nem kötelezi el magát a közösség előtt, addig akár több kapcsolatot

is kialakíthat. De itt belépett a második szabály is: vagyis, az ilyen kapcsolatból született gyermekért felelősséget is kellett vállalnia... vagy azt másnak és visszavonhatatlanul átadnia.

A harmadik közösségi szabály: hogy a tanúk előtti „szerelmi kijelentésekért és ígéretekért” vállalni kell a felelősséget. Vagyis, ha valaki a házasság ígéretével csábított egy leányt az ágyba, akkor azt vagy házasság-kötés vagy bánat-pénz kifizetése követte. A negyedik: hogy a jegyajándék és a leány-kérés utáni „félre-lépések” szinte házasság-törésnek tekinthetők. Ilyen esetben jelentős kártérítésekről lehetett szó, Amelyek leginkább a vásárlások előtt szokásos „foglalók” visszatartásához és bánat-pénzek kifizetéséhez hasonlíthatóak. Sőt, a kapcsolatból születendő gyermek esetében pedig a jelentősebb vagyon-átadások is szóba jöhettek.

Szerelem-vásárlás

A mai elvárt illendőség szerint, már a kérdés felvetése is zavarónak tűnhet. Pedig, e téren a XV. századig tartó, majd a XVIII. századot követő közvélekedés nem volt ennyire „finnyás”. A közbenső időszakban is, bár félni kellett az egyházi és világi hatalmak „paráználkodást üldöző gyakorlatától”. Ennek ellenére, az efféle „ügyeletek” mindig léteztek (ma is léteznek). Sőt, a korabeli házasságok egy része is ilyesféle kitartott vagy érdek-kapcsolatnak tűnhet.

A kiszolgáltatottságban élők viselkedését az élet-körülményeik, a lehetőségeik és érdekeik nagymértékben meghatározták. Mindez betudható a korabeli elvárásoknak, hagyományoknak és jogszabályoknak. Valamint, az életet átszövő vallás-erkölcsösségnek, amely szerint: a szolgák kötelesek voltak uraiknak teljes odaadással engedelmeskedni⁴³. Ez a hozzáállás nem ellenkezett a „Szeresd felebarátodat mint önmagadat” parancsolattal sem. Sőt, az „az vesse rá az első követ, aki büntelen közületek” jézusi mondáshoz is igazodott.

Több korabeli peres irat egyértelműen arra utalt, hogy a „másik kedvébe járására” vagy a „paráználkodásra” azért kerülhetett sor, mert másik fél „ellen-értékeként” valami hasznosat felkínált. Ami lehetett díszes ruha, munka-lehetőség vagy ajándék, lehetőség, készpénz vagy megélhetés biztosítása. Esetleg az utód számára örökrész, előkelő foglalkozás vagy jobb sors. Nem lehet véletlen, hogy régi bírósági periratok szerint, gyakran ilyenekkel védekeztek. Mint ahogy olyan esetek is előfordulhattak, hogy a leány (vagy fiú) szülője maga is helyeselte (vagy legalábbis hasznot húzott) gyermeke ilyesfajta kilengéseiből. Ugyanis, egy magasabb rangúval létesített szerelmi viszonyt inkább tartották megtisztelőnek, mint szégyenletesnek.

Arra is volt példa, hogy egyes személyek: a nemi tudásukat árusították (tanították). A „rossz nyelvek szerint”, minden falunak megvolt „az efféle jótevője”. Aki némi „anyagi köszönetért” segítséget nyújtott a serdülők „nemi felvilágosításához”, a megfáradtak „felélénkítéséhez”, az özvegyek és csalódottak „vigasztalásához”. Ahogy, azt sem tekintették nagy bűnnek, ha valaki ilyen módon kényszerült megélhetését (gyermekeinek felnevelését) biztosítani.

E korokban, (ha a közösségi szokások ezt lehetővé tették) saját vágyak is szabadabban és őszintébben érvényesülhettek. Többnyire őszintén és kereken, vagy egyértelmű virág-nyelven jelezték, hogy mit akarnak. Amire a választ rendszerint gyorsan meg is kapták. Mint a hogy a „szerelmi szolgáltatásokat” is jelezték. Például, egyes alföldi pásztor-szállásokon a felemelt kútgémre akasztott női kendő vagy kötény adta hírül, hogy olyan „fehérnép” érkezett, aki a mosáson kívül szerelmi szolgáltatásokat is vállal. Némely erdős vagy hegyi legelős vidékeken

43 Biblia, Újszövetség: Ef 6.5-7, Kol 3.22. Tit 2.9, Zsid 13.17, Pé1 2.18.

pedig egyedi kolomp- vagy kürt-jelekkel tudatták ezt a kitelepült szénégetőkkel, juhászokkal. Néhol a „vendég fogadását” az ablakba akasztott piros kendő jelezhetette. Ha viszont a kendőt bevették, akkor az arra utalt, hogy a fehérség „nem fogad, mert éppen elfoglalt”.

Vagyis, egykor a szerelem „megvásárlását” sokfelé (kissé szégyenletesnek) de természetesnek vették. Mint ahogy a prostitúciót is sokfelé szükségesnek tartották, mondván (Szent Ágostont idézve⁴⁴): „Ha a társadalomból száműznék a prostitúciót, a zabolázatlan vágyak mindent felforgatnának.” Ahogy, a pórnép szaporodását sem próbálták túlzottan visszaszorítani, hiszen szükség volt a dolgos kézre, főleg a XVII-XVIII. századi ember-hiányos időszakban.

Házasságon kívüli gyermek-áldás

Ahol a házasság előtti szerelmeskedésre lehetőség volt, ott a házasság előtti gyermek-áldás is előfordulhatott. Egyes vidékeken ezt rossz szemmel nézték, és elítélték, sőt még a leány családjára is rossz fényt vethetett. Máshol viszont ez volt a normális, hiszen a próba-házasság ezen alapult. Volt, ahol a leány értékét növelte, ha saját gyermeket vitt a házasságba.

Amiben viszont többnyire egyetértettek, hogy az ilyen esetek házasság-kötéssel rendezhetők. Vagy, ha a gyermek apja a születendő gyermekről valamiképpen gondoskodik. Ugyanis a régi időkben, a magasabb rangú szeretőtől származó gyermeket is magasabb rangúként tekintették. Akiről az apja többnyire gondoskodott is. A földesurak egykor a „zabi-gyermekeiket” a saját uradalmukban neveltették, ahol ott magasabb tisztségekbe és előkelő körökbe kerülhettek.

De igen rossz sora is lehetett az ilyen gyermeknek⁴⁵, ha az apja tudni sem akart róla és tartásdíjjal sem támogatta a neveltetését. Ilyen esetek többnyire a városokban fordultak elő, és a XIX. századtól váltak gyakoribbá, a szabad lakóhely-választás miatt. Bíróságoknál is ekkortól szaporodtak a gyermek-tartási perek. A zárt, hagyomány-tisztelő vidékeken, az ilyen „szívten apát” lenézték, kocsában „megszólták”, gyakran még a faluból is „kinézték”.

Magtalanság, meddőség

A korabeli időkben szinte sorscsapásnak számított, ha a házasság terméketlen volt. Egyrészt, a házas felek szégyelltek, hogy „még egy gyermeket sem tudtak összerakni”. Másrészt, a gyermek-hiány (vagyis a későbbi munkaerő-hiány) a gazdálkodást is nehezítette. De, még az öregkori létüket is bizonytalanná tehetette, mert nem lett volna, aki őket ellássa, gondozza. Örökös hiányában a vagyon egy része pedig idegenek kezébe kerülhetett. Ezért, a helyi közösségek szemében a gyermek-nélküli házasság szálnalmas fogyatékossgot is jelentett.

Mindezek alapján már könnyebben megérthető, hogy a házasságon kívüli nemi érintkezést, az egyszerű népek miért nem tartották annyira hatalmas bűnnek. Valamint, hogy egyes vidékeken miért ragaszkodtak a próba-házassághoz. Mint ahogy az is, hogy ilyen esetekben miért nézték el a házasság-törést, ha az végre gyermeket és örökst hozott a házhoz.

44 Szent Ágoston: De Ordine. II. kötet, 12. fejezet.

45 Magyar Néprajzi Lexikon. Zabigyerek. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Házasság-törés

Az egyházi és világi hatóságok a házasság-törést üldözték és büntették. Ahogy, az egyszerű népek körében is nyilvánosan elítélték. De sokkal enyhébben, és többnyire igyekeztek „nem kitéregetni a szennyest”. Hanem családon belül próbálták rendezni az efféle kilengéseket, mivel az ilyen eset a bűnös és a sértett félre egyaránt rossz fényt vethetett.

A korabeli periratok szerint, a házasság-törésen rajtakapott asszonyok többnyire a férjüket hibáztatták. Mondván: a férjük gyakran részegesedett, ilyenkor veszekedős és mosdatlan volt, ok nélkül féltékenykedett és bántóan-fenyegetően viselkedett, az „ágyban sem volt kedves”, vagy nem is tudott „teljesíteni”. Ezért léptek félre, hogy ne kelljen boldogtalanul leélni az életüket. Vagy mert bosszúból tették, mert a férjük már régóta félrelépett, „másnak adták azt a kedvességet” ami csak nekik járt volna. De mivel a férje félrelépései miatt ő is nevetségessé vált volna, így nem háborgott, titokba tartotta. Ezért inkább így bosszulta meg a dolgot.

Természetesen, a félrelépő férjeknek is megvoltak a maguk mentegetőzései. Mondván: a feleségük húzódozott, vonakodott teljesíteni a „házas társi kötelességét”, kifogásokat keresett, vagy úgy feküdt az ágyban „mint egy darab fa”. Esetleg azért, mert nem lehetett a kedvébe járni, házsártoskodott és mindenbe belekötött, pokollá tette az életét. Ezért lépett félre, hogy legalább máshol megkapja az a melegséget-kedvességet, amit a feleségétől kellett volna megkapnia. Vagy, mert ő is bosszúból tette, mert látta a felesége félrelépéseit. De azt titokban akarta tartani, mert nevetségessé vált volna. Ezért inkább így bosszulta meg a dolgot.

Ugyanakkor, az is előfordulhatott, hogy a házasság-törést a férj és feleség egyaránt akarta. Például, amikor a felek megegyeztek abban, a „saját útjukat járhatják”, de titokban és nem hozva szégyent egymásra vagy a családra. Vagy, amikor a férj tudtával a felesége egy gazdag és magasabb rangúval „jött össze”, amiért a családjukat „szerencse érhetette” (birtok, értékes ajándék, férjnek jól fizető tisztség vagy rang). Mint ahogy a feleség hozzájárulásával, a férj is „rendelkezésére állhatott” egy gazdag özvegynek vagy kedvességre szoruló más feleségnek. Amiért szintén „csurrant-cseppent” valami bevétel, vagy összejött egy jól fizető tisztség.

Előfordulhattak, hogy a házasság-törések a nagy-családon belül történtek. Mint amikor a férj, a sógornőjével (felesége lány-testvérével), vagy a feleség a sógoraival (férje fiú-testvéreivel) „szűrte össze a levét”. Vagy, ahogy az após és menyé, anyós és vője vagy fiatal és mostoha-szülöje közötti esetekre is találhatnánk példákat. Nem szólva a komák vagy testvérek közötti párcserékről. Ezen kívül még sokféle változat előfordulhatott. Ami mindezekben közös volt: a család tekintélyének megőrzése érdekében ezeket „családi titokként” igyekeztek megőrizni.

A peres iratokból arra következtethetünk, hogy a vidéki házasság-töréses ügyek többnyire akkor kerültek a hatóságok elé, ha azokat már nem lehetett eltitkolni. Például, amikor idegének „rajtakapták” a házasság-törőket, botrány tört ki. Vagy, ha valamelyik félnek az volt az érdeke, hogy a házaspárjától megszabadulhasson. Többnyire azért, hogy új kapcsolatot kezd-hessen vagy a családon belüli öröklés- és vagyon-vitákat rendezhessék.

A régi közállapotokat jól érzékeli ez a megtörtént eset⁴⁶. „1721-ben Csuba Ferenc híres táltos volt, aki megréfálta a csökmői (Hajdú-Bihar megyei) parasztokat, akik el akartak vonszolni egy óriási hím sárkányt a mocsárból. Csuba kötelet erősített a mocsárban egy fához és a

46 Szentí Tibor: Paráznák. Dél-alföldi szexuális bűnpörök a feudalizmusból (1723–1843) II. teljes kiadás.

holdfényénél nem a sárkányt, hanem ezt húzatta a falusi parasztokkal, de megmondta nekik, hogy „[...]akinek volt valamilyen viszonya a más feleségével, az jobban teszi, ha ledobja a kötelet, mert a sárkány valószínűleg őket akarja felfalni”. Egy ember sem maradt a kötél mellett, mindegyik rohant, hogy mentse az életét.” Az egykori hatósági leírás szerint, Csuba Ferencet ezért csalás miatt kerestették, mert miután mindenki hazafutott félelmében és a házba bezárkózott, ő addig a „sárkány-fogásért” már előre felvett pénzzel elillant a faluból. E régi történet is azt sejteti, hogy a házastársi hűséget már akkor sem vették túl komolyan.

Elhagyás, házasság megszakítása vagy válás

Az egyszerű nép a házasságot többnyire véglegesnek tekintette. Olyannak, amelyet csak a halál vagy nyomós kényszer bonthat fel. Bár, a katolikus egyház nem ismerte el a válást, bizonyos esetekben indokoltnak tartotta a felek külön-élését (ágytól-asztaltól való elválást). Amelynek nyomós oka lehetett a gyűlölködés, vagy a házastársi kötelezettségek megtagadása. A katolikusoknál ritkán, de azért mégis előfordulhatott a házasság érvénytelenítése is. Míg, a protestánsok, a zsidók és muszlimok nyomós indokok alapján a házasságot felbonthatták.

A hagyományos népi környezetben, a házasság megszakításának legegyszerűbb módja volt a szét-költözés. Ennek egyik változata, amikor az asszony visszaköltözött saját szüleihez. Többnyire olyan indokkal, hogy: a férj részegeskedő és verekedős, eltékozolja a vagyont, megcsalja, vele és gyermekeivel rosszul bánt. Mint ahogy gyakran olyanra is hivatkoztak, hogy: a férj rokonai nem bánnak vele tisztességesen, anyósa megrontja kapcsolatukat, a férje túlzottan anyás-önállótlan és nem áll ki mellette, nem teljesít az ágyban, apósa molesztálja. Előfordulhatott, hogy az asszony, nem a szüleihez, hanem valamely rokonához, komájához (ritkábban távolabbi ismerőshöz) költözött. Mindez persze csak akkor történhetett meg, ha a befogadók is egyetértettek a szét-költözéssel, sőt tanúként hajlandók voltak kiállni mellette.

A szét-költözés másik változata volt, amikor a férj visszaküldte feleségét, haza a szüleihez. Többnyire olyan indokkal, hogy: nem teljesíti háziasszonyi vagy anyai kötelezettségeit, nem tartja tisztán a házat és a kertet, erkölcstelenül vagy magát kelletően viselkedik. De olyanra is hivatkozhattak, hogy: az asszony részegeskedő, veszekedő, összeférhetetlen a családjával, esetleg „semmirevaló az ágyban”, feslett életű és házasság-törő. Ritkán az is megtörténhetett, hogy a felbőszült férj kilökte a házból a feleségét, hogy „menjen, amerre a szeme lát”.

Szét-költözésekkor az asszony többnyire magával vitte kisebb gyermekeit. Akik közül a fiúgyermekek felnőve, többnyire visszaköltöztek apjukhoz. Ha az indokok megalapozottak voltak, a közösség általában elfogadta a szét-költözés tényét. De ha ezt követően valamelyik fél túl hamar új kapcsolatba kezdett, akkor többnyire gyanakodni kezdtek. Szülők sem helyeselték az ilyen szét-költözéseket, mert az rájuk is árnyéket vetett (hiszen „ők nevelték gyermeküket ilyenné”). De ha a szét-költözés egyúttal vagyon- vagy a gyermekek érdekében történt, akkor támogatták. Ha az asszony úgy ment el a férje házából, hogy kisgyermekait is otthagya (holott vihette volna), akkor bármennyire is jó oka volt rá, a közösség őt ítélte el.

A szét-költözött feleket igyekeztek újra összehozni, egymással kibékíteni. Ehhez gyakran a helyi egyházi vagy világi tisztséget betöltő embereket is felkérték közvetítőnek. Ha a szét-költözés olyan cselekmény miatt történt, amit a hatóság is elítélt, akkor a „büntetéstől való eltekintés” többnyire elegendőnek bizonyult a kapcsolatok helyre-állításához.

A szét-költözők új házasságot nem köthettek, és ha mással nemi kapcsolatot létesítettek volna, az házasság-törésnek minősült volna. Ezért, a XVIII. századtól némely vegyes vallású vidéken előfordult, hogy a házastársát elhagyó személy olyan hitre tért át, amely lehetővé tette a válást. E lehetőséggel, a felek részben megszabadulhattak a házassági kötelékektől.

Házassági kötelék létrejötte

A XV. század második felétől, az egyházak egyre erőteljesebben igyekeztek felszámolni a házasságon kívüli életközösségeket. De csak a XVIII. században sikerült a Kárpát-medencében meghonosítani a nyilvánosan bejegyzett *monogám házasságot*, és azt, az „egyetlen érvényes nemi együttélési formaként” elfogadtatni.

Jegyesség

Talán, az egykori pogány házasság-kötési szokások maradványa lehetett. Erre utalhat, hogy sokfelé a jegyesekre már úgy tekintettek, mintha házasok lennének. Többfelé akár már az együtt-élést is jelenthette. Ahol nem volt lehetőség az egyházi házasság-kötésre, ott a későbbi megerősítésig a nyilvános eljegyzést már egyfajta házasság-kötésnek tekinthették.

A házasságra készülők elhatározásukat eljegyzéssel⁴⁷ erősítették meg. Egyúttal, tanúk előtt is megajándékozva egymást. Ez a jegyajándék⁴⁸ egykor lehetett pénz, ékszer vagy valamilyen díszes használati tárgy, ruhára is kitűzhető és nyilvánosan viselhető ékesítés. Ezzel mintegy közhírré téve a komoly házassági szándékot. Mint ahogy a jegyajándék vissza-adása vagy vissza-kérése, megrongálása vagy csúffá tétele is az az eljegyzés felbontását jelentette. Az eljegyzést, a XVIII. században sokfelé olyan *szerződés*nek tekintették, amelyet csak egyházi személy előtt bonthattak fel. Ugyanakkor, a korabeli erkölcs és szokásjog alapján (egyszerű népi környezetben) többnyire megbélyegezték azt, aki nyomós indok nélkül tette. Elfogadható indok lehetett például: szerelmi kapcsolat létesítése mással, letagadott zabi-gyerek, származás vagy vagyoni állapot eltitkolása, hamis rang vagy hozomány-ígéret, vallás megváltoztatása.

Az eljegyzés általában azt is kifejezte, hogy a felek elkötelezték egymást. A nyilvánosan hordott jegyajándék egyúttal a kapcsolat „szülői jóváhagyását” is jelezte. Ettől kezdve mással szerelmi kapcsolatot már nem kezdeményeztek, és az addigiakat is felszámolták (így illet). Sokfelé az eljegyzést annyira komolyan vették, hogy azt követően a legény már korlátlanul látogathatta a leányt, és akár szerelmeskedhettek is. Néhol, szinte egyenrangúnak tartották a házassággal. Míg máshol, még ekkor sem tartották illendőnek a nemi érintkezést. Olyan is előfordult, hogy a jegyajándékot a pap vagy lelkész jelenlétében adták át. Mint ahogy egyes vidékeken az eljegyzés, éppen a házassági szertartás előtt történt, még a templom bejáratánál.

47 Magyar Néprajzi Lexikon. Eljegyzés, jegyváltás, kézfogó. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

48 Magyar Néprajzi Lexikon. Jegyajándék, foglalo, jegy. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Esküvő

Amely egykor, az egyházi házasság-kötési szertartást jelentette. Vagyis, az egyház színe előtt (templomban), pap (lelkész) jelenlétében, „alkalmas tanuk szeme láttára, az eljegyzésnek valami jelével és mind a két fél megegyezésével menjen végbe⁴⁹”. Katolikusoknál ezt megelőzően a házasság-kötés idejét, az esketést megelőző három vasárnap is kihirdették. Ez nemcsak a közösség tájékoztatásául szolgált. Hanem annak érdekében, hogy ha valakinek tudomása volt valamilyen akadályról, azt időben jelenthesse. A templomi esküvőkre többnyire reggel vagy délelőtt került sor, ahová a menyasszony és vőlegény még külön érkezett, a saját rokonságával és meghívottjaival. De a templomi szertartás után a „két népes sereg” már együtt vonult a lakodalmas házhoz. Ahol, a hagyományos ünneplés keretében, az újonnan egybekeltek, többnyire a nász-éjszakájukat is eltöltötték.

Az esküvőkre általában három időszak volt a legalkalmasabb. Úgymint: a nagy-farsang ideje (vízkeresztől húshagyó keddig), a Mihály naptól Katalin-napig tartó kis-farsang időszaka (szept. 29. és nov. 25. között), valamint a György naptól az Iván napig tartó időszak azon része, amelyet nem érintett sem a nagybőjti és húsvéti időszak, se a Pünkösd előtti egy-két hetes időszak. Vagyis, a nagyobb idénymunkák közötti vagy a betakarításokat követő vigalmi időszakok voltak ilyen mulatságokra a legalkalmasabbak. Természetesen, a közbeni időben is lehettek esketések, ha azok nem estek az adott vallás tiltó időszakába. Ilyenekre főleg özvegyek, esetleg más sürgős összeházasítások (pl.: gyermek-áldás, besorozás, örökösödés, büntetés alóli mentesség, családi ünnephez igazodás) esetében kerülhetett sor.

A korabeli szokások szerint az esküvő napját sem lehetett bármikor megtartani. A pénteki házasság-kötés szinte minden vallás esetében tiltott volt. Ahogy a szombati napot is többfelé tiltották, néhol még a hétfőt is. Az egyházi tiltások azon alapultak, hogy az esketés és az azt követő lakodalom (amely több napig is tarthatott) ne ütközzék az egyházi istentiszteleti (mise) renddel. Ezért, a katolikusok körében leginkább a vasárnap- vagy szerda-reggeli mise utáni esketés volt gyakori. Míg a protestánsoknál, inkább a kedd és csütörtök közötti időszak.

Az esküvői vonulások, öltözetek, énekek és muzsikálások, táncos kísérések és maskarás tréfálkozások a helyi szokásokat tükrözték, de az előbbieken leírtakhoz igazodtak.

Lakodalom vagy estebéd

Erre az esküvői vigasságra⁵⁰ általában az esküvői szertartás után került sor, ritkán a következő napokban. Egyes vidékeken előfordult, hogy a reggel tartott esküvő után a menyasszony rokonai a „lányos háznál” ebédeltek, a vőlegényé pedig a „fiús háznál” ebédeltek. És, csak estefelé vonultak mindannyian a lakodalom színhelyére. Amely lehetett a lányos- vagy fiús-háznál, de egy e célra bérelt és berendezett helyen is. Meleg-száraz időben főleg a kertben, sátorokban. Hideg vagy esős időben leginkább a nagy fűthető hodályokban, istállókban.

A lakodalom előkészítése, a mozzanatok megszervezése és lebonyolítása általában több napos munkát igényelt, ide értve a helyszín berendezését, majd a vigasság utáni rendbe-tételét is. A meghívások és ültetések, díszítések és öltözetek, tálalások és ételek, kellékek és ajándékok, zenélések és maskarázások, köszöntések és áldomások... tükrözték a helyi hagyományokat, és

49 Könyves Kálmán király második dekrétuma, 15. fejezet.

50 Magyar Néprajzi Lexikon. Lakodalom. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

szokásokat, ahogy az éppen esedékes divat-irányzatot vagy a helyi közösségi elvárásokat is. Ezért, a Kárpát-medencei lakodalom-változatok leírása akár több kötetet is megtölthetnének.

Ami viszont a lakodalmakról e kötet témájához szorosan illeszkedik, az röviden leírható. Mégpedig az, hogy a lakodalom eredetileg egyfajta termékenység-szertartás lehetett. Erre utalnak a lakodalmi mozzanatok pajzán viccelődései, a nemiségre és gyermek-áldásra irányuló célozgatások vagy jókívánságok és áldomások. Mint ahogy a koszorús lányok⁵¹ (menyasszony segítők) és koszorús fiúk⁵² (vőlegény segítők, vőfélyek) is régi hagyományokra utalnak. Akiket egykor olyan közeli-ismerős párok közül válogatták, akik már jegyben jártak.

Régi időkben a lakodalom, a „házasság elhálásának” (esküvő „megpecsételése”) egyfajta ünnepélyes előkészítése, majd annak megtörténte vidám megünneplése lehetett. Erre utalnak a lakodalom olyan általános mozzanatai, mint az ifjú pár elvonulása éjfélkor, majd visszatérésük a multságba. Amikor is, a vőlegény már a házas-emberekre, a menyasszony pedig az menyecske-öltözetben jelent meg. Mint ahogy a menyecske-tánc is egyfajta utalás arra, hogy a bő gyermek-áldás érdekében a menyecskét „gyakran meg kell forgatni”. Mint ahogy az is, hogy a menyasszony-táncot követően, már csak a vendég-sereg táncolt, az ifjú pár pedig csak egymással foglalkozott. Sokat mondó utalás lehet az is, hogy sokfelé a fiatal pár szülei is ekkor ültek egymás mellé. Mint ahogy a „sógorságba kerülők” is. Az ezt követő együtt-vigadásuk jelezte, hogy a két fél rokonsága is „egy nagy rokonságban egyesült”. És, még lehetne sorolni a nemiségre és termékenységre utaló jelképes mozzanatokat.

Menyasszony-fektetés, vagyis a „házasság elhálása”

Ez az, amit manapság többnyire nász-éjszakaként ismernek. Az esküvőt megpecsételő nemi aktus. A hagyomány szerint, ekkortól vált teljes körűen érvényessé a házasság-kötési eskü. A katolikus egyház felfogása szerint, ezzel vált a házasság felbonthatatlanná. Ahogy, a népi hagyomány szerint is ez volt a megkötött házasság feltétele. Amely aktus eredményessége nagyban meghatározta a megkötött házasság és a létrejövő új család tekintélyét. Ugyanis, egyes vidékeken ekkortól kezdték számítani a „helyi hírforrások” (népies nevükön a „pletyka-fészkek”) a gyermek-születés várható „tisztességes idejét”. Amely, ha a lakodalmat követően a 9-10 hónapra esett, az jelentősen növelte az új család elfogadottságát.

Menyasszony-fektetésre sokfelé a lakodalom éjjelén került sor, 22-01 óra közötti időszakban. Amelyhez a nyoszolyó-asszonyok, a lakodalmas hely közelében már előre előkészítették (padláson vagy egy oldal-épületben) az új házasok hálóhelyét. Ahová az ifjú párt, a koszorús lányok és fiúk bekísérték, segítve nekik a készülődésben. Ezt követően az ajtó előtt örködtek, hogy senki se zavarhassa meg az ifjú pár „tevékenységét”. Miután az aktus megtörtént, a koszorús leányok és fiúk segítettek az ifjú pár átöltöztetésében. Majd, visszakísérték őket a lakodalomba, ahol aztán a szokás szerint folytatódott a multság.

51 Magyar Néprajzi Lexikon. Nyoszolyólány, koszorúslány. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

52 Magyar Néprajzi Lexikon. Vőfély. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Sajátos korabeli házasodás-típusok

A Kárpát-medencében, területenként és népsségenként a házasság-kötési szokások jelentősen eltérhettek, amelyek részletezés bemutatása akár több kötetet is megtölthetne. Jelen esetben csak két szempontot érdemes kiemelni, a házasság-kötések gyakoriságát és a házasság-kötők életkorát. Ugyanis, leginkább e téren érzékelhetők lényegi-érdemi különbségek.

Általános helyzet-kép

A XV-XIX. századok időszakában az átlag-életkor a maiénál lényegesen alacsonyabb. Főleg, a nagy arányú csecsemő-halandóság és a járványok gyakorisága miatt. Ezenkívül, a nőket többnyire a gyermekágyi láz, férfikat pedig a háború tizedelte. Ennek ellenére, aki mindezt túlélte, az talán csak 10-15 évvel élt kevesebben a maiaknál. Mindez azt is eredményezte, hogy sokan idő előtt megözvegyültek. Ezért, nem volt ritka, hogy valaki az élete során 3-4 alkalommal is házasságot is köthetett. A nők termékenység időszaka akkoriban többnyire a 16-40 éves életkorukra korlátozódott. Viszont a „szaporaság miatt” a korabeli családokban, a felnőtt kort megérő gyermekek száma a mai átlagosnál jóval magasabb volt.

A Kárpát-medencében háromféle házasodás-típus különíthető el, a házasságot kötők életkora szerint. Amely típusok, a helyi társadalmi és nemi szokások „termékei”. Ezek területileg is jól elkülöníthetőek, illeszkednek a sajátos hagyományaikhoz, életmódjukhoz.

Fiatalos típusú házasodás

Ez a házasodás-hagyomány leginkább az erőteljes családfői uralom alatt működő, nagy-családos településű és életmódú, alföldi és dél-vidéki környezetben volt jellemző. Ahol nagy szabad-sík térségek lehetővé tették a nagy-családos gazdálkodást és szállásos lakóhelyek kialakítását. Mint ahogy az ottani mező-városok környezete is ezt megengedte. Főleg az ott élő magyar, szerb, horvát, bolgár származású, katolikus és ortodox vallású népességek körében elterjedt egykori házasodás-típus. Ahol, az avatott (nemileg érett) fiatalok és a megházasodottak családjai is egy nagy-családba betagozódva éltek. Korlátozott önállósággal, gyakran életük végéig igazodva a nagy-család fejének elvárásaihoz. Az efféle nagy-családi berendezkedés igényelte a „fiatal munkaerő utánpótlást”. Ezért, a fiatalok szabadabban kiélhették nemi ösztöneiket, a házasságon kívüli gyermek-áldást sem ítélték el.

Ilyen környezetben a fiatal lányok 14-16 éves korukban, a legények pedig 16-18 évesen már házasságot köthettek. Mivel a gyermek-áldást fontosnak tartották, ezért a házastársak „félrelépésre” sem tekintettek túl szigorúan, ha az nagy-család vérvonalát erősítette. Mivel a családon belüli tekintélyeknek, idősebbek tiszteletének e körben erős volt a hagyomány, ezért gyakrabban előfordulhattak családon belüli „vetésforgók is”. Ahogy, az özvegyek és fiatalok, sógor-rokonságok között is szövődhetek eseti kapcsolatok. Az ilyen helyzetekben kialakult nézeteltéréseket családon belül rendezték, „kerítésen kívüli” elől titokban tartva. Ez volt az a vidék, ahol a válás sokáig szóba sem jöhetett, szégyennek és kiközösítőnek tartották.

Megalapozó típusú házasodás

Ez a házasodás-típus, az előbbi ellen-példájának tekinthető. Amely, a nagyfokú önállósággal rendelkező, kis-családban élőkre volt jellemző. Leginkább, a Kárpát-medence nyugati és

északi sávjában élő magyar, szlovák és szász népségek körében terjedt el. Hegyvidéki területeken, ahol nem álltak rendelkezésre széles-sík területek az összefüggő nagy-családos gazdálkodásra, hanem többnyire csak a mozgó legeltetési és szórványos erdő-irtásos földművelésre. Ahogy, az ottani városokban is csak a kis-családos lakhatásra volt lehetőség. Az efféle házasodás már nem a jelentős gyermek-létszámban volt érdekelt. Hanem a szaktudás és a termelési hatékonyságának növelésében, az örökség aprózódásának elkerülésében.

Az ilyen típusú család-alapításoknál már nem a nemi érettség, hanem az önálló élet-kezdés és család-fenntartási alkalmasság volt a fő szempont. Ugyanis a házasság-kötés itt már a nagycsaládtól való leszakadást és a saját kis-család alapítást, önálló élet-kezdést is jelentett. Ilyen környezetben a leányok többnyire 20-22 évesen, a legények pedig 22-28 éves korukban váltak házas-éretté. Vagyis, a nemi érettséget később követő felnőtt-korban, amikor már önálló életet élhettek, örökölhettek, tisztségeket betölthettek. Ezért, a házasság előtti nemi kapcsolatokat sem vették túl szigorúan, sőt többfelé hagyománya volt a próba-házasságnak. Viszont, a házasság-törést szigorúbban ítélték. És, mivel e vidékeken a protestáns egyházak hatása jobban érvényesült, így a házasság-törési ügyeket válással is lerendezhették. Ezáltal lehetővé téve a felbomló kis-család számára a talpra-állást egy újabb házasság kötésével.

Errefelé, az özvegyek körében az újra-házasodás kevésbé volt szokásban. Feltehetően azért, hogy egy újabb házasság ne okozhasson bonyodalmakat a gyermekeik öröklésénél. Ezért ők a szerelmi igényeiket többnyire inkább más özvegyekkel, vagy „segítőkész fiatalokkal” szövődő érdek-kapcsolatokban rendezhették.

Elkülönülő típusú házasodás

Az előbbi két típus közötti sajátos középút. Amely, a vér- és koma-rokonságban álló önálló kis-családok, együttműködő és részben együtt-élő közösségén alapult. Ez a házasodás-típus, a mezőgazdasági adottságokban kedvezőtlenebb és szétszabdalt művelhető területű, domb- és hegy-vidékeken vált be. Főleg Erdélyben, Kárpát-alján, lankásabb felvidéki és dunántúli, völgy-falvakban. Ott, ahol egy településen viszonylag többen lakhattak, de a művelhető területeik nem voltak összefüggőek.

Bár az ilyen házasodás után megmaradt a nagy-családi kötelék és az idősök tekintélye, de a kis-családok (nagyszülők, szülők és a kiházasodott gyermekeik) egymástól elkülönülő lakóudvarokkal rendelkeztek, a szüleiktől kapott (vagy örökölt) föld-területeket önállóan művelhették. Mint ahogy, a nagy-családi közös legelők és erdők felosztott részein is maguk gazdálkodhattak. Az önállóság mellett fontos volt az együtt-működés (kalákázás). Az, hogy a rokonok és komák egymást vissza-segítve támogatták, esetenként egymást is helyettesítve. Összeházasodáskor, a fiatalok szüleiktől megkapják a „részüket”, és meg mutathatják, hogy mire képesek együtt. A rokonság és komaság pedig segítette őket, hogy saját házuk, udvaruk legyen. Amit aztán egy másik rokon-gyerek kiházasodáskor hálaképpen vissza-segítettek.

Ilyen környezetben, a nemi érettségnél fontosabb volt az önállóságra és felelősség-teljes gazdálkodásra való alkalmasság. Vagyis, hogy a fiatalok akkor házasodjanak, amikor „már benőtt a fejük lágya”, úgy-ahogy kiélték magukat és már képesek a saját kis-családjukat is felépíteni. Lányok esetében ez 17-21 éves korra tehető, és a legények is 18-23 évesek lehettek, mire megházasodtak (főleg, ha katonáskodniuk is kellett). A házasság előtti, alkalmi kalandok, szerető-tartás vagy a próba-házasság többnyire nem okozott nagyobb kalamajkát,

ha azt kulturáltan és felelősséggel tették. Mint ahogy a házastárs félre-lépése sem nagyon, ha abban „szinte a család részét képező koma-rokon”, esetleg valamely sógor-rokon, vagy igen távoli vér-rokon volt érintett. Az ilyen ügyeket, az érintett családok egymás között, békésen lerendezték. Óvatosan, hogy kívülállók vagy hatóságok (egyházak) erről ne tudhassanak, a családok tekintélyét nem csorbíthassák.

Megjegyzendő, hogy az ilyen vidékeken, többfelé nem helyeselték sem a koma-gyermekek közötti, se a harmadik (néhol még távolabbi) ágon belüli vér-rokonsági, vagy a harmadik-negyedik sógor-rokonsági ágon belüli házasságot. Ami azt sejtetheti, hogy az efféle távoli rokonok vagy komák gyermekei „gyakran igen közeli vér-rokonságban is lehettek”. Vagyis, hogy szüleik egykor „igencsak közelről megismerhették egymást”.

Házasság-kötési típus-változatok

Vagyis, az előbbi három típusnál is előforduló olyan sajátos al-változatok, amelyek eltértek a megszokott házasság-kötési általános szokásoktól.

Váltság-fizetési házasság

Amikor a házasság-kötés nem házas felek, hanem azok családjainak érdekét szolgálta. Két fő változata volt a legismertebb. Az egyik, amikor a legény (családja), „fizetett” azért, hogy fiúk a kiválasztott leányt feleségül vehesse. A fizetendő „menyasszony-váltság” nagyságát meghatározta a leány kora, szépsége, hozománya, vér-rokonságának tekintélye. Valamint, a már megszületett és a házasságba vitt gyermekeinek száma, amely igencsak megemelhette a menyasszony árát. A korabeli felfogás szerint ezt az összeget a leány szülei azért kapták, mert a leányuk átadásával a másik család többlet munka-erőhöz (és szaporulathoz), valamint tekintélyhez, hozomány-vagyonhoz és újabb kapcsolatokhoz jutott. Ez a fajta házasság-kötés, a XX. századra csak egyes zárt népességek körében maradt fenn.

A másik változat, amikor a leány családja fizetett a legény családjának azért, hogy a házasság megköthessen. A középkorban ritkának számított, főleg felső körökben volt szokásban, leginkább hatalmi érdek által vezérelve. Viszont, a XVII. századtól már több eset is afelé mutatott, hogy alacsonyabb rendű gazdag családok így próbáltak leányaiknak, címmel-ranggal rendelkező vőlegényt „vásárolni”. Az efféle házasság gyakran egyedüli lehetőség volt az új-gazdag „jövevény családok” felemelkedéséhez. Azoknak, akik származásuk vagy vallásuk miatt nem tudtak volna feljebb lépni a „társadalmi vagy politikai ranglétrán”.

Az efféle házasság-kötések egyik sajátossága, hogy nem az életkor és az összeházasítandók kívánsága volt a fontos. Hanem, az átadandó vagyon és az ellenszolgáltatásként kapott érték (tekintély, hatalom) nagysága-haszna. Vagyis, a családok közös érdeke. Ami lehetőséget adott a házassági rokonságba kerülők gazdasági és társadalmi befolyásának erősítésére, családok és nemzetségek közötti szövetségek kötésére. Így, akár olyan is előfordulhatott, hogy nemileg éretlent házassítottak össze hasonlóval vagy sokkal öregebbel.

Többes-házasság

Amikor egy zártabb közösség úgy ütemezte a házasság-kötéseket, hogy azok egy időben történjenek. Valamely jeles ünnephez, szüreti vagy termény-betakarítási időszakhoz kötve. Ezekre leginkább a szüretet és állat-behajtást követő, élelemben gazdag időszakban került sor.

Az ilyen többes-házasság főleg olyan kis településeken volt szokásban, ahol szinte mindenki mindenkivel „rokonságban volt”. Így, egy közös lakodalomban szinte mindenkit vendégül láthattak. A nagyszámú vendégsereg pedig emelte az ilyen falu- vagy szállás-házasságok tekintélyét. A közös rendezés jelentős költség-megtakarítással is járt, ami előnyös volt a családoknak is. Ilyen házasság-mulatságokat csak az első házasságukat kötő ifjú pároknak rendeztek. Az özvegyeket és elváltakat efféle tisztesség nem illethette.

Elrendelt házasság

Egyfajta, sajtosan „gyorsított eljárású” házasság-kötés. Ilyenre többnyire akkor került sor, ha valaki olyan nemi kihágást követett el, amely házasság-kötéssel helyrehozható volt. Ilyenkor, ha a sértett (például: a „megesett leány”) eltekintene a vádlott (például: az „elcsábító” legény) megbüntetésétől, ha az feleségül venné. Ha ezt az ajánlatot vádlott a hatóság előtt elfogadta, akkor a bíró papot hivatott, aki őket összeeskette. A házasság-kötést a jelen lévő hatósági emberek tanúsították. Ezt követően a vádlott elleni eljárást befejezték. Előfordult, hogy ezt az eljárást alkalmazták tetten-érés esetén. Ilyenkor, ha az össze-esketés azonnal megtörténhetett, akkor a büntető-eljárást többnyire el sem kezdték.

ELFOGADOTT HÁZASSÁGI KAPCSOLATOK

Ide sorolhatók azon együttélések változatai, amelyeket az éppen illetékes hatalom (egyház vagy állam képviselője) előtt kötöttek. A házas felek olyan szabályozott és ellenőrzött élet-közössége, amelyet csak az illetékes hatalomnak volt joga felbontani. Hatalom által elismert élet-közösség, amelynek célja-feladata: önálló család létrehozása, „vér-vonal” fenntartása (gyermek-nemzés és felnevelés), valamint az önállóságra törekvő gazdálkodás.

Házassági formák

Az egykori házasságok, elsősorban a házasulandók családjainak, rokonságának vagy nagyobb közösségének érdekeit szolgálták. Mivel, új rokoni-szövetségi és örökösödési kapcsolatok formálódást eredményezte. Az érintett nagy-családok számára vagyont-növekedést gyermek-áldása új munka-erőket jelentett, pótolva az elhunytakat és a kevésbé terhelhető időseket.

Egyneijű házasság

A Kárpát-medencében, a kereszténység felvételének hatására, XI. századra egyeduralkodóvá váló⁵³, egyház és állam által elismert együttélési forma. Ennek alapja a kis-család: vagyis a férj + feleség + utódok. Amely eleinte a nagy-család keretein belül és nagy-családi függőségben élt, de a későbbi korokban egyre inkább az önállósodásuk volt jellemző. A házassági szokások helyenként és nép-csoportonként némileg eltérhettek, de kimutatható több, általánosnak tekinthető igen hasonló vonás,

A korabeli kis-családon belül a férj (az apa) volt a családfő, aki mintegy uralkodott a felesége és gyermekei felett. Nagy-családos környezetben élve, a nagy-család fejének (apjának, nagy-apjának) uralma alatt állt, saját vagyont nélkül, használati jogokkal. Onnan kikerülve önállóvá vált, akkortól ő lett a családfő, gondoskodott családjáról, irányította fiait és a férfi szolgálokat. Felelt a „ház népéért” és a teljes birtokért, a családi vagyont is ő birtokolta. Kis-családos életmódban ő volt a család feje, gondoskodott fiainak betanításáról. Az udvaron kívüli munkákért, gazdálkodásért (földművelésért, állat-tenyésztésért) ő felelt. Családon kívüli körben ő képviselte a családot, anyagi és büntetőjogi felelősséget vállalva.

A feleség (anya), a gyermekei felett az apához hasonló tekintéllyel bírt. Férjhez-menetelével a szülei befolyása irányában megszűnt és férje uralma alá került. Ő irányította a háztartást, végezte a házi és ház-körüli munkákat (kertészkedést, baromfi-nevelést). Nevelte a gyermekeket, tanította a leányait, és irányította a női szolgálókat. Férjéért jót állhatott, részben saját vagyonnal is rendelkezett, amelyről szabadon végrendelkezhetett.

53 Magyar Néprajzi Lexikon. Házasság, frigy. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Csoporton kívüli és a csoporton belüli házasság

A csoporton kívüli házasság (exogámia⁵⁴) általános értelemben azt jelenti, hogy a házas felek eltérő csoportból származnak. A régi magyarságnál ez azt jelentette, hogy a férj és a feleség nem származhatott egyazon nemzetségből. A XII. századra ez úgy módosult, hogy az egyház az egyenes ágon teljesen, oldalágon a 4 ágig (unokatestvérig) tiltotta a házasságot. Ennek ellenére többfelé kialakult az a hagyomány, hogy ahol többnyire csak vér-rokonok⁵⁵ éltek, vagy közeli házasság-rokonok) a házasulandó inkább más vidékről választott feleséget.

A csoporton belüli házasság (endogámia⁵⁶) a hasonló csoportból kötött házasságra utal. A régi magyaroknál ez azt jelentette, hogy csak a saját törzsbelivel kötöttek házasságot (esetleg a szövetséges törzsből valóval). A XII. századra ennek értelme (a törzsek felszámolódásával) megváltozott. A Kárpát-medencei csoporton belüli házasságok tipikus példája, amikor csak azonos vallásúak, azonos társadalmi rendűek vagy foglalkozást űzők, esetleg csak azonos nemzetiségűek vagy egyazon nép-csoportúak kötöttek házasságot.

Valójában minden házasságnál mindkét sajátosságok tetten érhetőek. Hiszen, mindegyik házasság-kötésnél érvényesültek elrendelő és kizáró közösségi hagyományok. A XIX században, többnyire azonos nemzetiségűek és vallásúak kötöttek házasságot (endogámia), de csak negyedik foknál szélesebb vér-rokonon kívül (exogámia).

Tiszta-házasság

Olyan házasság, amely két azonos vallású férfi és nő kötött, az egyház szokásai szerint. A házasságban együtt-élők pedig betartják az egyházi előírásokat. Vagyis, nemi aktusra csak az egyház által meghatározott napokon, időszakokban kerül sor. Amely, a helyesnek ítélt módon történhet, elsősorban gyermek-nemzés céljából. Nem követnek el házasság-törést (amit a vallások különbözően értelmezhetnek). Egymáson kívül más személlyel intim vagy nemi kapcsolatba nem kerülnek (bár e körben a vallások nem egyformán tiltanak). A házas felek a vallásuk által megengedett időben egymás kívánságát nyomós ok nélkül nem tagadhatják meg. Valamint, kötelesek gondoskodni egymásról, gyermekeikről és rászoruló szüleikről.

A kötelező szertartásokon részt vesznek, adományaikkal és munkájukkal segítik egyházukat. Egyházi ünnepeket és jeles napokat otthonukban is tartják. A hitük parancsolatait betartva, figyelemmel az étkezési, tisztasági, viselkedési és erkölcsi stb. előírásokra. Szüleiket és előjáróikat tisztelik, engedelmeskednek az egyházi és világi hatalomnak. Gyermekeiket a vallásuk szellemében és hagyományaik megőrzésével nevelik, betartatva vallásuk előírásait, „szentnek tartott” tanításokra alapozva. Mindezen elvárásokból egyértelműen úgy tűnhet, hogy még a szigorú kora újkori időszakban is csak kevés ilyen „tiszta-házasság” létezhetett.

Vegyes-házasság

Vagyis, különböző vallású felek között megkötött házasság. Amely, a XI. század előtti törzsi időszakban ez többnyire nem okozott problémát. Bár, már ekkor is a zsidók és muszlimok

54 Magyar Néprajzi Lexikon. Exogámia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

55 Magyar Néprajzi Lexikon. Vérrokonság, konszangvinikus rokonság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

56 Magyar Néprajzi Lexikon. Endogámia. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

csak a saját hitűekkel házasodhattak. A kereszténység felvételétől kezdve, a vegyes házasodás lehetőségei még inkább korlátozódtak. Kezdetben csak a pogányokkal való házasságot tiltották, majd⁵⁷ a római és a bizánci keresztények közötti házasodást is. A XIII. században azt, hogy keresztény ember zsidó, muszlim vagy régi pogány hitűvel házasodjék, akár szabadság- vagy vagyon-vesztéssel is büntethették. A XV. századi reformáció fellépésétől, a katolikus egyház szigorúan tiltotta a más „eretnekekkel” való házasság-kötést. Annyira, hogy csak a „két ugyanolyan katolikus” közötti házasságot ismerte el „szentségesnek”. Míg a protestánsok, a vegyes házasságot kevésbé akadályozták. Az ilyen ellentmondások feloldására vált szükségessé a polgári házasság-kötés és anya-könyvezés bevezetése. Ezzel fokozatosan lehetővé vált az egyházak kiiktatásával történő, jogszerű házasság-kötés. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy az egyházak ezt követően csak a híveik számára nehezíthették a templomi esketést. De ez azt is eredményezte, hogy a vallás és a „felekezethez tartozás” egyre formálisabbá vált, az egyházak befolyása és a népességre gyakorolt hatása is egyre csökkent.

A polgári házasodás bevezetésével a városokban és a kevert lakosságú vidékeken a vegyes házasságok aránya fokozatosan növekedett. Bár, a falvakban ez lassan haladt, a házasságon kívüli kapcsolatoknál a vallási különbözőség már nem okozott túlzó nehézségeket. Különösen azért, mert ekkorra a házasságon kívüli nemi kapcsolatok jelentős részének jogi és társadalmi megítélése is enyhült. Ennek ellenére, egyes (zárkózottabb, vallásosabb) vidékeken, még a XX. század második felében is ragaszkodtak ahhoz, hogy a férj és feleség azonos vallású legyen, és templomban is megesküdjenek.

Szabad-házasság

Olyan házasság, amelyet nem egyházi, hanem világi hatóság képviselője előtt kötöttek. Ennek egyik ősi törzsi-nemzetségi hagyománya, hogy a régi időkben a házasságokat: a törzs- vagy nemzetség-fő (vagy személyes képviselője) előtt kötötték. Amely, lehetett a település vezetője is. Bár a XII. századtól a házasság-kötés joga a keresztény egyházat illette, a bíró is jogosult volt a párokat összeadni. Például akkor, ha a valamilyen erőszak vagy parázñaság elbírálásakor a vádlottat házasság-kötésre kötelezték (vagy ezáltal mentesülhetett a büntetés alól). Akkor is sor kerülhetett erre, ha előzőleg már elváltasztott felek újra házasságot kötöttek. Ugyanakkor, egyes városokban a bíró ilyen jogosultságokkal nem rendelkezett.

A XVI-XVIII. századi „zavaros időkben”, a világi hatalmat képviselő bíró előtt kötött házasságok megszorodtak. Leginkább a pap- vagy lelkész-hiányos vidékeken. Illetve akkor, ha a házasulandók eltérő követelményekhez ragaszkodó vallási felekezetekhez tartoztak. Valamint szükség-helyzetben, ha nem volt lehetőség az egyházak által előírt „kihirdetési időszak” kivárására (hadba vonulás előtt, betegség esetén, örökségi jog rendezésére).

Sokfelé kialakult az a szokás, hogy az egyházi szertartást követően a bíró (vagy ezt a jogkört ellátó helyi hatalmasság) előtt is kinyilvánították a házassági beleegyezést. Ezért, a XVIII. század végétől az anya-könyvezés, a házassági nyilvántartás és a házassággal kapcsolatos ügyek és perek fokozatosan világi-hivatali hatáskörbe kerültek. Mint például a házasság-kötéshez szükséges felmentések kiadása, házastársi kötelezettség-szegési, házasság-törési és hűtlen elhagyási ügyek, házasság felbontása, újrakötése stb. Ennek hatására egyre több olyan házasság-kötésre került sor, amely az egyházi hatóságok bevonása nélkül történhettek. A későbbiekben ezt nevezték polgári házasságnak.

57 Kelet-nyugati egyház-szakadás 1054-ben, a két egyház egymás kölcsönös kiátkozásával.

Vevő-házasság

Ez, egy igen régi és egyértelműen érdekeken alapuló házasság-kötés. Az ilyen házasságokhoz, többnyire a leány családja adta a rangot és tekintélyt, a fiúé pedig a házassághoz és családalapításhoz szükséges vagyont. Ennek lényege, hogy a *vőlegény* (vevő-legény) családja megegyezett az „előre kinézett” jövődöbéli menyasszony (eladó leány) családjával. Abban, hogy a házasság-kötés érdekében mekkora vagyonrészt kell adniuk azért a másik család fejének, hogy a fiúk feleségül vehesse a lányukat. Amely nagyságát a lánnyal adandó hozomány, kelengye és állat-állomány, valamint a reá eső várható örök-rész, családjának hatalma és kapcsolati rendszere is jelentősen meghatározta. Volt olyan vidék, ahol a leány már megszületett gyermekeinek száma is növelte a leány árát. Ezt követően sor kerülhetett a házasság-kötésre (de az egyház előtt csak akkor, ha a leány is ebbe bele-egyezett). A házasság megkötését követően, az ifjú pár megkapta ezt a vagyonrészt, amiből új-saját családot és gazdaságot alapíthattak. Ezzel egyidejűleg kiszakadva a szüleik irányítása alól, önálló családként megjelenve a nemzetség keretén belül. Az ilyen házasság-kötés még a XX. századi városi újjgazdag-polgárság körében sem volt ismeretlen.

Hozomány-házasság

Ez is régóta ismert érdek-házasodás. Az ilyen házasságokhoz, többnyire fiú családja adta a rangot és tekintélyt, a leányé pedig a házassághoz és családalapításhoz szükséges vagyont⁵⁸. Az eladósorba került leányt, a családja ajánlja fel „kiházasításra”. A leány apja meghatározta, hogy mekkora vagyon-rész illetné meg azt a vőlegényt, aki a lányát feleségül veszi. Amely vagyon-részt, a házasság megkötését követően a vőlegény megkap. Ez a fajta házasodás még a XX. század első felében is „divatban volt”, sok gazdag polgári leányos család így szerzett a lányának „nemesi címmel, ranggal vagy befolyásos családdal rendelkező vőlegényt.

Móring-házasság

Feltehetően német vidékről származó, különböző rendűek között kötött házasság. A korabeli házassági vagyoni jogi szerződések egyik változatán alapulva. Többnyire özvegy férfiak kötöttek, náluknál alacsonyabb rangú nővel. Amelynek lényege, hogy a menyasszony a jegyajándékon és az eltartásán túl nem tarthat igényt semmire. Valamint, se a menyasszony, sem annak gyermekei nem részesülnek a férj rangjához kapcsolódó kiváltságokban, esetleg örökségre sem számíthatnak. A menyasszony, a házasság elhálását követően kapta meg férjétől a jegyajándékot és a menyasszony apja is ekkor adta át lánya hozományát a férjnek.

Jegybér-házasság

Ez a házasság is vagyoni jogi szerződésen alapult⁵⁹. Többnyire ilyet is csak a második házasság esetén kötöttek. A házasulandó felek ilyenkor megegyeztek egy bizonyos vagyoni részben, egymás javára. Amely megállapodás valamely házastárs halálakor lépett életbe, amennyiben a

58 Magyar Néprajzi Lexikon. Hozomány, allatura (lat.). Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

59 Magyar Néprajzi Lexikon. Hitbér, jegybér, móring, móringbér. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

házasság gyermektelen volt. Az efféle megállapodásnak többféle oka is lehetett. Például, hogy az előző házasság során kialakult öröklési rend ne változzon, de az özvegynek (vagy vészerinti örökösének) is jusson valamennyi vagyonrész. De azt is szorgalmazhatta, hogy az új házasság gyermektelen legyen. Mint ahogy az is célja lehetett, hogy a szegényebb fél a gazdagabb halála esetén ne kerülhessen vissza a szegény-sorba.

Vásár-házasság

Olyan házasság, amelyet egy gyors ismeretség és megállapodás után, egyetértően kötöttek. Nevét onnan kaphatta, hogy az ilyen házasság-kötésekre többnyire a leány-vásárokon⁶⁰ került sor. Leginkább olyan vidékeken volt szokásban, ahol az azonos vallású, nemzetiségű vagy életmódú házasulandók ismerkedése gondot okozott. Ilyenkor, egy híres és évente mindig ugyanakkor megtartott vásár (vagy búcsú) jó alkalom volt a férj- és feleség-szerzésre. Ahol a lányok, szekerekre rakott ingó hozományukkal együtt megjelentek (azokat közszemlére téve). A feleséget kereső legények mindezt megtekinthették, a leánnyal elbeszélgethettek, és kölcsönös szimpátia esetén az őket kísérő képviselőjük segítségével a gyors házasságban meg is egyezhettek. Amelyre, sok esetben már a vásárban is sor kerülhetett (természetesen az oda kirendelt hatóságok és papok előtt), az ottani-helyi csárdákban megtartva az esküvői ebédet vagy vacsorát. Majd az ifjú házások már indulhattak is a legény otthonába (szállására).

Koma- vagy mátká-házasság

A házasság-kötés sajátos fajtája, amikor olyan legény és leány kötött házasságot, akik egymást már régebben komájuknak⁶¹ vagy mátkájuknak⁶² fogadtak. Az ilyen házasságot azért tartották szerencsének, mert a házasulandók már régről ismerhették egymást. Sőt kedvelhették is, hiszen másképp nem választották volna egymást komának vagy mátkának. Ugyanis ezek nem vér- vagy családi rokonságot jelentettek. Hanem kölcsönös megállapodással kötött szoros barátságot, amelyet a helyi közösség előtt vállaltak. És amely keretében egymást segítették, támogatták. Az sem volt ritka, hogy a két fél már házasság előtt alaposan „megismerte egymást”. Ami szintén elővetítette az ilyen házas-kapcsolat tartósságát. Megjegyzendő, hogy több felé a mátkának nevezték a menyasszonyt is.

Sógor-házasság

Két változatában volt ismert. Első: amikor özvegy-asszony, az elhunyt férjének fiú-testvéreivel vagy közeli férfi-rokonával kötött házasságot (levirátus⁶³). A második: amikor az özvegyember az elhunyt feleségének nő-testvérét vagy közeli nőrokonát vette feleségül (sorosatus⁶⁴). Az ilyen házasságok esetében egyértelműen tetten érhető a korabeli házasság lényege: a gazdasági közösség-jelleg. Ugyanis, az efféle házasságok nem vezettek vagyon-vesztéshez, az új házastárs sem volt érdekelt a mostoha-gyermekeinek kisemmizésében. A fél-árván maradt gyermekek pedig már régebből is ismert „mostohát kaptak”. A család pedig az elhunyt

60 Magyar Néprajzi Lexikon. Leányvásár, leánynézővásár. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

61 Magyar Néprajzi Lexikon. Koma. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

62 Magyar Néprajzi Lexikon. Mátka. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

63 Magyar Néprajzi Lexikon. Levirátus. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

64 Magyar Néprajzi Lexikon. Sororatus. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

helyébe lépővel továbbra is működő-képes maradt. Hasznosíthatta mindkét fél gyermekeinek munka-erejét, akik örök-részeikben sem károsodtak, sőt gondozásuk is megoldottá vált.

Táv-házasság

Már a középkorban is létező házasság-kötési forma, amely jól kifejezte, hogy a házasságok elsősorban közösségi érdekeket szolgáltak. Bár a szabályok szerint házasság-kötéskor a menyasszonynak és vőlegénynek személyesen volna kellett megjelenne, bizonyos esetekben elfogadták ha az egyik házasulandó felet a hivatalos képviselője (apja, gyámja, komája, család jogásza) és két hiteles tanú helyettesítette. Ilyenre akkor kerülhetett sor, ha a sürgős házasság-kötéskor az egyik házasulandó fél akadályoztatva volt. Például: ha a gyermek éppen „útban volt”, vagyon- vagy örökösödési vita, esetleg politikai vagy egyházi érdek állt a háttérben. Vagy, ha az egyik fél távoli hivatalos vagy katonai megbízatást teljesített, fogságba esett, sebesülése vagy betegsége akadályozta megjelenését, vagy halálán volt. Ilyenkor, az illetékes hatóság az egyik fél távol-létében is megköthette a házasságot. Bár ez, a középkor utolsó harmadában ez igen „zavarba ejtő”, mert a házasság-kötés csak az „elhálással” vált teljessé. De egyes leírások erre is adtak magyarázatot. Miszerint, a hiányzó felet a képviselője helyettesítette jelképesen, a „nászéjszakán”. Állítólag olyan is megtörtént a XIX. században (a Felvidéken), hogy az alföldi aratási munkákból hazaérkező fiú, a szüleitől tudta meg, hogy távolléte alatt egy lánnyal összeházasították. Mindezek azt a vélekedést erősítik, hogy a korabeli házasság-kötésekkor lényeges szempont lehetett a házasulandók családjának rangja és tekintélye, birtoka és vagyona, a várható örökrész vagy kapcsolati előny stb.

Gyermek-házasság

A házasulandók életkorát többféle hagyomány is szabályozta. A korabeli szabályok szerint házasságot csak 12-14 évnél idősebb leány és 13-18 évnél idősebb fiú köthetett, közös beleegyezéssel. Valamint, figyelembe kellett venni a testi érettséget is. Ami a normális ház-as-élet és utód-nemzés elengedhetetlen követelménye. Ugyanakkor, bizonyos (örökségi, helyi, jogi, hatalmi-politikai stb.) érdekek miatt „szükségessé válhatott” gyermekek összeházasítása. Ilyesféle házasság-kötéskor a kiskorú gyermeket szülője (gyámja, családi jogásza) „képviselte”. Kérdés, hogy az ilyen házasságot miként lehetett „elhálással” megpecsételni.

Efféle kényes helyzetek, a paraszti társadalom keretei nemigen fordultak elő. Ugyanis, a Kárpát-medencei „többségi-népi felfogás szerint”, csak a serdülő-korból kikerült, „legénnyé vagy leánnyá” avatottak köthettek házasságot. Vagyis, nem volt elegendő a nemi érettség ténye (havi vérzés vagy a magömlés), de ki kellett állni bizonyos próbákat is. Az ily módon felavatottak már felnőttekéhez hasonló öltözetet viselhetek, vidékenként eltérő sajátos módosításokkal. Ezzel „hirdetve”, hogy már udvarolhatnak, házasságot köthetnek.

Rokon-házasság

A Kárpát-medencében, a római katolikus vallás tiltotta a teljes-ági és a negyedfokú oldal-ági rokonságon belüli házasságokat. Vagyis, a féltestvérek, nagynénik, nagybácsik, unoka-öcsök, unoka-húgok esetben. Bár egyedi esetekben e tilalom alól felmentéseket adhattak. Míg más vallások ezt elkérően értelmezték és kezelték. Nem véletlen, hogy a vagyonosabb réteg körében (engedéllyel vagy vallás-váltással), a nagy-családi vagyont (földet, házat örökséget, hatal-

mat) igyekeztek „egyben tartani”. E célból leginkább az unoka-testvéreket (ritkábban nagybácsit és unokahúgot) házasítottak össze, a vagyon megtartása érdekében.

Kereszt- vagy csere-házasság

Sajátos módszer a nagy-családi vagyon megtartására, és a házasságban érdekelt két nagy-család erejének egyesítésére, önálló nemzetség létrehozására. Ennek lényege: a két nagy-család közötti megállapodás. Amely értelmében az egyik nagy-család fiai és lányai, csak a másik nagy-család lányaival és fiaival kötöttek házasságot. Ezáltal elkerülhették, hogy hozomány vagy az örökség kiadásával földet, vagyont vagy örökséget veszítsenek. Sőt a javak „cserélgetésével” a szétaprózódott birtokok „összebb” kerülhettek. A két nagy-család rokoni összefonódása a befolyásuk, hatalmuk és erejük erősödését is eredményezte.

Név-házasság

A korabeli érdek-házasságok egyik tipikus példája. Egykor, főleg a címes-vagyonos réteg élt ezzel a lehetőséggel. Amikor, a házasság-kötés nem az együtt-élésre, hanem a házassághoz kapcsolódó jogok és lehetősége érdekében történtek. Ilyen lehetett: a két család kapcsolatának vagy vagyonának egyesítése, mással kötendő házasságok megelőzése, házasságon kívüli gyermek „törvényesítése”, örökösök biztosítása, címek-rangok és kiváltságok megszerzése, vagy egyéb (közösség által nem támogatott) kapcsolatok elfedésére. Efféle kapcsolatokra a két fél egyetértésével, többnyire családjaik közötti megállapodással került sor. A házasságot szabályosan megkötötték, talán még „el is hálták”. Ezt követően élhettek akár egymástól külön is, a lehetőségek keretein belül egymásnak „szabadságot adva”.

Tanús-házasság, kényszer-helyzetben

Olyan házasság, amelyet különleges helyzetben kötöttek, a házasság megkötésére jogosult egyházi vagy világi személy jelenléte nélkül. Ilyeneket a helyi közösség vezetője előtt, a menyasszony és a vőlegény két-két tanújának közreműködésével kötöttek. Olyan kényszer-helyzetben, amikor nem volt lehetőség a szabályos házasság-kötésre. Például: haldokló házasság-kötése az öröklés rendezése érdekében, idegen hatalom által megszállt és pap nélküli területeken az egybekelés érdekében, csaták előtti szertartásként, távoli-elzárt vidékeken az erkölcsös együttéléshez, házasság előtt születendő gyermek törvényesítése érdekében stb. Az így megkötött házasságokat (ha azok nem ütköztek házasság-kötési tilalom alá), akkor az illetékes hatóságok visszamenőleg szabályos házasságként elfogadhatták.

Időszakos házasság, ami gondoz okozott

Kárpát-medencében, ez a házasság-változat a török hódoltság alá tartozó terület-részen terjedt el, időlegesen és szórványosan. Az ilyen házasságot csak egy bizonyos időre kötötték, a két fél kölcsönös megállapodásával. Meghatározva, hogy a házasság ideje alatt a férj köteles a feleségről és gyermekeiről gondoskodni. Valamint azt is, hogy a házasságuk megszűnésekor melyikük gondoskodik a gyermekekről és a feleség milyen vagyoni juttatásban részesül. A katonák számára az időleges állomás-helyeiken ez tette lehetővé a család-szerű életet.

A muszlim vallás az ilyen házasságot szabályosnak tartotta. Míg a keresztény egyházak egy része, ezt a fajta együtt-élést nem tekintették házasságnak, hanem parázna együtt-élésnek minősítette. Míg más irányzatok a lejárt határidőt egyfajta előre eltervezett és önkéntes válásnak értékelte. Megjegyzendő, hogy a török hódoltsági területeken a keresztények is eltúrták az ilyen együttélést. Mivel, az ilyen házasság az özvegy vagy elhagyott, kényszerből elvált nők (és gyermekeik) számára, gyakran az egyetlen megélhetési lehetőséget biztosította. Valamint, megvédte őket a teljes kiszolgáltatottságtól és az erőszaktól.

Kettős házasság, amit üldöztek

Ismertebb nevén: bigámia. Amikor valaki úgy kötött egy újabb házasságot, hogy az előzőt házassága még nem került felbontásra. Egy olyan házasság-forma, amelyet a Kárpát-medencében nemcsak a világi és egyházi hatóságok üldöztek. Hanem, az érdek-ütközések és a kapcsolati ellentmondások miatt a közösségek is elítéltek. Erre utalnak az egykori tiltó rendelkezések és bírósági periratok. Nem véletlen, hogy már a XII. századtól már többfelé bevezették a házassági szándék előzetes kihirdetését. Ezzel, mintegy időt adva a házasság-kötési feltételek bizonyítására. A más vidékről származottak esetében pedig megkövetelték a házasság-kötéshez szükséges (nőtlenégi, válási, özvegyiségi) igazolások beszerzését.

Ilyen ház-as-állapotban a felek nem voltak képesek maradéktalanul „egymás rendelkezésére állni”. Nem szólva arról, hogy leszármazottak esetében az öröklési jogokat is alaposan összezavarhatta. Valamint, egy ilyen kapcsolat óhatatlanul házasság-törést is eredményezett, ha az egyik fél a házastársát elhagyva másvalakivel kezdett ház-as-életet élni. De véletlenül is előfordulhatott, ha egy asszony annak tudatában kötött új házasságot, hogy férje csatában elhalálozott. Az ilyen tudatos cselekedetet szigorúan (vagyon-elkobzással vagy halállal, később csak bebörtönzéssel) büntették. Vétlenség, téves halottá-nyilvánítás esetén pedig igyekeztek rendezni (megállapodás alapján válás vagy érvénytelenség kimondásával).

Házasságok korabeli sajátosságai és szabályai

A házasságot (ókortól az újkorig), „két család közös vállalkozásnak” tekintették. A cél, egyértelmű és ésszerű. Az, hogy a ház-as-uló gyermekeik, családjaik és komáik segítségével, idővel önálló nagy-családot (nemzetséget, klánt) hozhassanak létre. Ehhez először, a nagy-családon belül tanulva-bizonyítva. Majd, a rangsorban előrehaladva saját-önálló nagy-családot létrehozva, leszármazottaik „házasság-kötéseivel” és komaságokkal.

Régi házasság, mint ész-szerű vállalkozás

Meglepő (de találó) példával élve, az egykori házasság: leginkább „két nagy cég” (két nagy-család, rokonság stb.)” által alapított közös „kis-vállalkozáshoz” (házasság-kötésnek) hasonlítható. Amelyet, a két „rész-tulajdonos”, az „elnök” (újdonsült férj) és az „ügyvezető igazgató” (új feleség) irányít, a „főtulajdonosok” (nagy-család fők) támogatása mellett. Ahol, e „kis-vállalkozás” induló vagyonát a „két nagy cég” adta össze (hozomány, rosta-pénz, nász-ajándék, felszerelés, lak-rész, rész-tulajdon stb.). A két „rész-tulajdonos” (ifjú pár) is összerakta

„amije volt”. Mint például: kapcsolat, rokoni-komasági támogatás, kelengye, személyes holmi, ajándék, örökrész, addigi gyermekeik, személyi szolgálók stb. A „kis-vállalkozás telephelye” (új házások lakó-helye) pedig a nagy-család által biztosított lakrész. Gyermekeik száma pedig hosszabb távon meghatározta „közös kisvállalkozásuk” „termő- és termelési” képességért, új rokoni és komasági kapcsolatok kiépítését.

Ahogy a „nagy-cégeknel”, úgy a nagy-családon belül is, lehetőség volt az „előre-lépésre”. A nagy-család érdeke az volt, hogy idővel a legalkalmasabb kerüljön az élére (kis-családok közül). Azok közül, amelyek a leginkább sikeresek és termékenyek, akik már kis-családként is bizonyítottak. Ezek közül is az, akiket a rokonság leginkább elfogad. A naggyá erősödött „leány-vállalat” (kis-család) pedig idővel önálló „nagy céggé” (nagy-családdá) válhat.

Mindezek a sajátosságok azt igazolják, hogy a házasságok egykor (ahogy gyakran ma is), érdekből kötődtek. Annyi eltéréssel, hogy manapság már többnyire az egyéni érdekek dominálhatnak. Míg a történelmi időkben a nagy-család, nemzetség vagy éppen a törzs érdeke volt az elsődleges. Nem véletlen, hogy az akkori ifjú pár inkább érezhette házasságát „család-közi szerződésnek”, mint „vágyai beteljesedésének”. Mint ahogy akkoriban fontosabb volt a nagy-családon belüli gyermekek száma, mit az, hogy valójában kik az apjuk.

Vagyis, a régi nagy-családi kapcsolatok nem az egyéni érzésekre, hanem az összetartásra épültek. A nagy-családon belüli élet-viszonyokat a kialakult belső szokásrend szabályozta, amely a nagy-családot irányító családfő uralmán alapult, annak akarata érvényesült. Ezért, a nagy-családot alkotó kis-családokban a férjek és feleségek nem önálló párokat alkotnak. Sokkal inkább „szorosabban együttműködő” nagy-családi csoport-tagoknak tekinthetők. Kapcsolatuk sem „kettőjük szerelmén”, hanem egymás tiszteletén és együtt-élésükön alapult, a nagy-család érdekét szolgáló gyermek-szaporulat felnevelését és betanítását szolgálva.

Középkori házasság, mint vérségi szövetség

A középkori házasság-szemlélet nagyban megegyezik az előbb leírtakkal. Azzal a lényeges eltéréssel, hogy a feudális örökösödési rend megkövetelte az utódok vér-szerinti származását. Vagyis, a nagy-családi renden belül ügyelni kellett arra, hogy a feleség által szült utódok csak a férjtől származhassanak. Az akkori vallások⁶⁵ „házasság-törés tilalmai” is e célt szolgálták. Ennek tudható be az is, hogy eleinte a törvények csak a feleségek félrelépéseit büntették. A szabad- és szolga-rendűek (esetleg a különböző vallásúak) közötti nemi kapcsolatot pedig azért tiltották, hogy a „vér tisztaságán túl”, a kiváltságokat is megőrizték.

A középkorban sokfelé uralkodott az a hagyomány, hogy a nagy-családot a családfő-apa uralta. Annyira, hogy az szinte az egész nagy-család és teljes vagyona az ő tulajdona volt, őt szolgálta. Halálakor ezt a hatalmat és a nagy-család vagyonát (teljes gazdaságot, szolgálókat is beleértve) a legidősebb fia örökölte. Annak hiánya esetén, férfi-ági vér-rokonai közül a legközelebbi-legidősebb. Vagyis, a többi leszármazott vagy elfogadta őt urának és tovább szolgálta, vagy vagyon nélkül mehetett az útjára és máshol kereshette a boldogulását. Nekik nem sok lehetőségük volt a megházasodásra, így csak házasságon kívül juthattak szexuális élményekhez. Ennek tudható, hogy akkoriban az ilyeneket még nem tekintették bűnnek.

65 Keresztény, zsidó és iszlám vallás egyaránt tiltotta a házasság-törést.

Újkori házasság, mint vallási szentség

A középkor végétől az addig többnyire szokásos nagy-családos (3-4 generációs együttélésű) lakóhelyek és gazdálkodások sokfelé felbomlottak. A megművelt földterületek növekedésével a nagy-családot alkotó kis-családok egy része önállósodhatott. A terebélyesre növekedő nagy-családi uradalmak „kézben tartása” megkívánta a nagy-család képviselőjének helyi-személyes jelenlétét, a családfő gyermekeinek és családjának kiköltözését a távolabbi birtokokra.

Szolga-rend (jobbágyság) körében is érzékelhető ilyesféle életmód-váltás, mivel az uradalmak szét-településével szükség volt a munkaerőt adó jobbágycsaládok részbeni áttelepítésére is. Az „egyszerű szabadok” körében is ekkortól erősödött fel a kis-családos szétköltözés, szerencsét próbálva más vidékeken vagy városokban. Ezáltal, a nagy-családokat addig összetartó fegyelem függőség és alárendeltség is jelentősen lazult. A kisebb létszámú együtt-élések miatt a kis-családok és a szolga-népek közötti viszony is bizalmasabbá vált.

A római egyház erkölcsi tekintélyének megrendülése és a szigorúbb reformáció megjelenése felforgatta ezt a „reneszánsz szabadosságot”. Ahogy a történelemben ez gyakori, a lazaságot többnyire radikális szigorítás követte. A szexuális fegyelmet egyházi és világi büntetésekkel próbálták erősíteni. A „szerelmeskedést” igyekeztek a házastársi hálósobák falai közé szorítani, a házasságon kívüli nemi kapcsolatokat felszámolni. Beleértve, az egykor elfogadott ágyasságot is. Ennek érdekébe még az „Isten által kinyilatkoztatottnak tartott” parancsot is módosították. A „Ne légy házasságtörő!” parancsot a „Ne paráználkodj!” intelemre változtatva (ami máig fennmaradt). Ezzel mintegy „megideologizálva” mindenfajta házasságon kívüli nemi kapcsolat, elindítva a „paráználkodás” üldözését.

Vagyis, a reneszánsz keresztény idősakra egy kegyetlenkedő újkor köszöntött. Amely álszent és erőszakos módon próbált beleavatkozni az emberek magán-életébe. Megszabva még azt is hogy mely napon és miként „közeledhetett” férj a feleségéhez. Elvárva, hogy a kor-szellem szerinti érdek-házasság legyen a „szerelem fészke” is. Hogy csak azzal „élvezhessék az együtt-létet”, akit számukra kijelöltek. Mindezt még büntudattal is „fűszerezve”. Mert, ahogy egy akkoriban hangoztatott intelem mondja⁶⁶: *„a megengedett házastársi egyesülés sem lehetséges a test kívánsága nélkül, ez pedig semmiképpen sem lehetséges bűn nélkül.”* Egy korabeli egyházi felfogás szerint: szexelni csak saját házastárssal szabad, csak „gyermek-nemzés céljából” és az előírt pózban, mindenfajta kedveskedés és élvezet nélkül. Egyes akkori prédikátorok szerint: önmegtartóztatás nélkül a házasság is bűn, amiért vezekelni kell. Szerencsére, a XVIII. század végére a Kárpát-medencét is el érte a „felvilágosodás”. Ezzel, a házasság-törés megítélése és a büntetése lényegesen enyhült. Azzal, hogy az ilyen eseteket magánügyként kezelték, a hatóság csak akkor ítélkezett, ha valamelyik sértett fél ezt kérte.

Házassági állapot megváltoztatása

Egykor, a házasságot tartották az egyetlen szabályos, férfi-női együtt-élési kapcsolatnak. Ezért az állam, de főleg az egyházak, a házasság megkötését, megélését és a házassági kötelék felbontását igyekezett törvényekkel és előírásokkal szabályozni, betartásukat ellenőrizni.

66 A hagyomány szerint, ezt Nagy Szent Gergely pápa írta az egyik pásztor-levelében.

Ugyanakkor, előfordulhattak olyan helyzetek vagy történések, amelyek indokoltá tehatték a házasság fenntarthatóságának felülvizsgálatát.

Hűtlen elhagyás, vagyis a tisztességtelen külön-élés

Ez a cselekedet bizonyos esetekben elősegíthette a házasság megszűnését. A XI-XIV. században, ha az egyik fél elhagyta a másikat, akkor igyekeztek a párokat újra egymáshoz „visszeröltetni”, akár büntetés terhe mellett is. Ha pedig a férj külföldre távozva hagyta el a feleségét, akkor eleinte a feleségnek megadták azt a jogot, hogy új házasságot köthessen, vagy megmaradva elhagyott feleségként, a férje által visszahagyott vagyonnal rendelkezzen. A XV. századtól az ilyen esetek végkimenetele már attól is függhetett, hogy milyen vallású követett el ilyen cselekedetet. De az okokat is figyelembe vehették, ugyanis a bántalmazás vagy fenyegetés, esetleg az erkölcsi vagy vallási különbözőségek miatti elszökéseket akár jogosnak is ítélték. Ugyanis, a protestáns egyházak engedélyezhették az elválást hűtlen elhagyás esetén, az ortodoxok is ha házasság-törés is történt, míg a katolikusoknál a házasságot nem lehetett felbontani. Vagyis, a „mindenáron elválni akaró” katolikusnak erre (és az újr házassodásra) csak úgy volt lehetősége, ha áttért protestáns vagy ortodox hitre. Ebben is megpróbált rendet tenni a XIX. századi világi bíraskodás kiterjesztése.

Külön-válás, vagyis a tisztességes külön-élés

Egyfajta rendezési mód, amelyet a Kárpát-medencei egyházak is általánosságban elfogadtak. Ennek lényege, hogy a házas felek valamelyike a házassági együttélési kötelezettségeit részben felmondja, és ezáltal az együtt-élést megtagadja. De mindezt úgy teszi, hogy a gyermekeiről és a családja rászorultjairól továbbra is gondoskodik, Amennyiben ez nyomós indokok alapján történt (házasság-törés, nemi problémák, szégyenletes vagy erőszakos viselkedés, stb.) úgy az egyházak (később a hatóságok) többnyire elfogadták ezt az időszakos különélést. Azzal a kikötéssel, hogy a „házasság felbontásig” egyik félnek sincs joga újabb házasságot kötni. Sőt, harmadik személlyel sem „paráználkodhatott”, mert fel-nem-bontott házasság esetében az is házasság-törésnek minősült. Közben, az egyházak igyekeztek a két felet összebékíteni, hogy visszaálljon a házasság egysége. Amit esetleg világi hatóságok előtt tett nyilatkozatokkal és megkötött szerződésekkel igyekeztek a felek garantálni.

Érvénytelenítés, vagyis a házasság semmissé nyilvánítása

Bizonyos esetekben lehetőség volt a házasság semmissé nyilvánítására. Ami a felek számára lényegében megfelelt az elválásnak. De mivel a katolikus egyháznál nem volt lehetséges a válás, ez inkább azt jelentette, hogy a „házasság valójában nem történt meg”. Azért, mert nem felelt meg a „házasság szentségi követelményeinek”. Például: ha nem történhetett meg a házasság elhálása (valamelyik fél túl fiatal kora, nemi fejletlensége vagy képtelensége miatt), De indok lehetett a „sors feletti tévelygés okából”, ami azt jelenti, hogy a házasság-kötéskor az egyik fél eltitkolta valósi társadalmi helyzetét (vallását, rendhez tartozását), kiskorúak esetében hiányzott a szülői hozzájárulás, esetleg a közeli rokonsági viszony. De az is ok lehetett, ha házasság erőszakkal vagy a szükséges egyházi felmentések hiányában történt, vagy ha az esketés szabálytalanul történt. Netán, az egyik házasodó fél előzőleg már a házasság-kötést kizáró tisztasági fogadalmat tett, vagy már házas volt. Az érvénytelenítés többnyire igen hosszadalmas eljárást és bizonyítást igényelt. A XIX. századi világi bíraskodás kiterjesztése többnyire azokon segített, akik a vallásukat is megváltoztatták.

Elválás, vagyis a házasság felbontása

Pontosabban, a házassági kötelék felbontása és lehetőség egy új házasság megkötésére. A korabeli szabályok szerint a római katolikusoknál ez csak a pápa engedélyezhette (szigorú vizsgálatok eredményei alapján). Akkor, ha a házasság elhálására nem került sor, a normális élet-közösség fenntartása sem látszott lehetségesnek, és a felek közül valamelyik új házasságot kívánt kötni. Míg a protestánsok a házasság-törés, bigámia, gyűlölködés, kegyetlenkedés és elhagyás esetét tekintették elfogadható váló-oknak. Ahogy az ortodoxok is elfogadták az elválást ilyen esetekben, kiegészítve még a mentális betegségre vagy eltérő vallásra való hivatkozással. Vagyis, aki minden áron válni akart, ehhez leginkább úgy volt lehetősége, hogy „áttért egy előnyösebb hitre”. Mert ilyenkor a válást még az az indok is gyorsíthatta, hogy a házas felek már eltérő hitet vallottak. A korabeli időkben az „áttérés” nem volt bonyolult, hiszen a kisebb felekezetek igyekeztek híveik és adományozóik számát gyarapítani. Az ilyen kényszer- vagy érdek-áttéréseket próbálták elkerülni a XIX. századi világi bíráskodás kiterjesztésével, a polgári házasság-kötés és elválasztás bevezetésével.

HÁZASSÁG-SZERŰ ÉLET-KÖZÖSSÉGEK

Ide sorolhatók azok a tartós együtt-élések olyan formák, amelyeket az éppen illetékes hatóság (egyház, állam) *csak részben*, vagy egyáltalán *nem tekintett* jogszerűnek. Megjegyzendő, hogy a hatóságok egykori tiltása és büntetése ellenére, az ilyen együtt-élések egy részét egyes vidékeken nem elleneztek. A „házasodás-szerű rítust” többnyire a közösség nyilvánossága előtt kötötték. Amelyet családi, rokonsági vagy ismerősi körben „kiegészítettek”. Máshol, családi vagy magán-ügynek tekintették, és igyekeztek a hatóságok előtt titokban tartani.

Házassághoz kapcsolódó együtt-élési formák

Ezen tartós kapcsolatok célja (a házasságokhoz képest) szélesebb körű és változatosabb lehetett. Előfordulhatott, hogy a „vér-vonal” fenntartására vagy bebiztosítására irányult, ha a hivatalos házasság terméketlen volt. Lehetett előfeltétele egy későbbi házasságnak. De pótolhatta a házasságban hiányzó szerelmet. Mint ahogy az el nem vált külön-élők számára is megadhatta a hiányzó családi melegséget. Az sem kizárt, hogy valójában csak hosszú távú és „szexuális és partneri szolgáltatást” nyújtott, ellátás és gondoskodás fejében. Az ilyen élet-közösségek többnyire az együtt-élő felek igényeit szolgálták, de fenntartásukban érdekelt lehetett egyes családtagok, rokonok is. Megjegyzendő, hogy az ilyen kapcsolatokra általában az volt jellemző, hogy „működésüket” a nagy-családi beavatkozás kevésbé terhelhette.

Két- vagy többnejű házasság

Más néven poligámia. Ilyen házassági kapcsolat a törzsi időszakban gyakori és megszokott lehetett. De a XI. század végére már csak szórványosan létezhetett a Kárpát-medencében. Az efféle házasság alapja a bő-család: vagyis a férj + feleségek + utódaik. A férj feladatai az előzőekben leírtaknak megfelelő. Az asszonyok többnyire munka-megosztásban, általában a legelső vagy legidősebb feleség irányítása mellett végezték a ház- és ház-körüli munkákat, gyermekeket neveltek, stb. Ez a házasság-szerű együttélés feltehetően csak a nagy-családok nemzetség- és törzs-fők, fejedelmek között lehetett gyakori

A XII. századtól az ilyen házasságot hivatalosan már nem ismerték el. Ugyanis, ekkortól a házasságot már az egyház színe előtt kellett kötni és az egyház előírásai szerint (amely tiltotta a két- vagy több-nejűséget). Ez a fogalom nem keverendő össze a vad-házassággal, sem az ágyas-tartással, mert azok illegálisnak minősültek (nem hivatalosan kötöttek).

Ágyas-házasság

Egy igen sajátos és a régi időben is ritkának számító házas-szerető kapcsolat. Amikor, a férj és feleség, közös megegyezéssel magukhoz befogadták valamelyikük testvérét. Pontosabban a vőlegény öccsét vagy a feleség húgát. Majd akivel, szinte második férjként vagy feleségként „éldegéltek hármasan”. Természetesen, az ilyen kapcsolatokból származó összes gyermeket a „hivatalos férj” egyformán a sajátjának tekintette, mert a „több gyermek nagyobb tekintély”.

Efféle házasságokat többnyire a Kárpát-medence keleti és déli karéjában, vagy a ritkábban lakott hegyvidéki részeken kötöttek. Többnyire ott, ahol az a hagyomány élt, hogy az idősebb fiú volt a fő apai örökös. Így, a fiatalabbnak már nem lett volna „elegendő jussa” a kedvező-előnyös megfelelő nőüléshez. Ott az is előfordulhatott, ahol először az idősebb lánynak kellett férjhez mennie. Így a legény csak úgy tudta „megkapni” a neki tetsző fiatalabbat, ha az időset is „viszi feleségül”. E szokás meggyőzően érzékelteti, hogy a korabeli házasságokat elsősorban a családi-gazdasági érdek, és nem a szerelem-féltékenység érzelmek mozgatták.

Az egyház az efféle „együttéléseket” ellenezte, de háborús időkben (férfi-hiány esetén) az ilyen házasság-együttéléseket inkább nem bolygatták. Főleg, ha családon és rokonságon belül ezt senki sem sérelmezte. Ha pedig a „kettőzött házasságok” közül az egyik elhalálozott, akkor az ott „kéznél lévő” sógor vagy sógorné annak helyére léphetett (házasságot köthettek).

Komapáros-házasság

Amely egymással komaságot⁶⁷ fogadott, két házaspár közeli kapcsolatára épült és szoros együttműködésen alapult. Az ünnepeket egymással töltötték, hétköznapiakon átjártak egymáshoz, gyakran egymás gyermekeit gondozták. A nehezebb vagy kalákás munkákban segítettek egymást. Ha az egyik felesége megbetegedett vagy rokonokhoz utazott, a másik felesége helyettesítette őt a házimunkában. Ha pedig valamelyik férjnek kellett több napot máshol tölteni, akkor felesége sem maradt magára. Mert a másik otthon maradt férj vigyázott rá, elvégezte az ottani férfi-munkákat is. A környezet is többnyire elnézőbb volt, ha közben szorosabb kapcsolatok is kialakultak. A barátkozó házaspárok között nem volt jellemző a féltékenység. A születendő gyermekek apjának mindig az anya törvényes férjét tekintették. A férjnek is az volt a fontos, hogy a felesége gyermeket szült neki (mert az volt az érték).

Az egyházak és hatóságok ellenezték ezt a sajátos páros-házasságot. De mivel a feleknek nem volt érdekük egymást feljelentgetni, és tanúk nélkül történtek a „dolgok”, így eljárásokat sem volt értelme indítani. Nem szólva arról, hogy az ilyen esetek ott történtek, ahol ez szinte bevett szokás volt, ezért a „faluk népe sem látott kivetni valót” az ilyen ügyekben.

Keresztszülős-házasság

A komapáros-házassághoz igencsak hasonló kapcsolat. Annyi eltéréssel, hogy a házaspár, a gyermekükhöz keresztszülőnek hívott házaspárral lépett „szorosabb kapcsolatba”. Akik őket is keresztszülőnek hívták gyermekükhöz. Ezt többnyire azzal „ideologizálva”, hogy szükség esetén a keresztszülők kötelesek egymást és keresztgyermeküket nemcsak segíteni. Hanem, valamely szülő elhalálozása esetén azt helyettesíteni, keresztgyermeküket sajátjukként nevelni. Ritkább esetben az is előfordulhatott, hogy nem házaspárt hívtak keresztszülőnek. Ilyenkor előfordulhatott, hogy az apa és a keresztanya vagy az anya és a keresztapa között alakult ki a szükségesnél szorosabb kapcsolat. Ami, ha nem közeli rokonok között történt, akkor nem okozott különösebb felháborodást.

Egyházak, az előbbi házasság-szerű kapcsolatokhoz képest bűnösebb dolognak tartották, a keresztelés szentségének „megsértése miatt”. De mivel nehéz volt bizonyítani, így legfeljebb dörgedelmes prédikációkban ítélték el ez az ilyen házasság-töréseket, paráználkodásokat.

67 Magyar Néprajzi Lexikon. Komaság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Atyás-házasság

Régen is ritka, főleg a Kárpát-medence keleti dél-keleti és déli részein egykor előforduló paraszti „házassági kapcsolati” forma. Leginkább olyan környezetben, ahol igyekeztek minél több vér-szerinti utódra szert tenni és a munkaképes nagy-családot növelni. Ennek érdekében, egyes gazdák igyekeztek a serdületlen (nem legény) fiú-gyermekeket szülőképes és dolgos leányokkal összeházasítani. Akár kisebb hozományért is. Akinek a házi-munkákon kívül az is feladata volt, hogy a még suhanc férjét nevelje-gondozza, „férjnek felkészítse”, idővel „nemi dolgokra” is kitanítsa. Egyúttal, hasznos segítséget jelentve a gazda feleségének (anyósának).

Hogy addig se „vesszen kárba az idő”, amíg gyermek-férj „felnő a férfi-feladatokhoz”, ezért kialakulhatott egy sajátos (ottani környezet által nem elítélt) szokás is. Az, hogy mielőbbi gyermek-áldás érdekében a gazda (fiú atyja) „azt tette” a menyével, amire a suhanc férj még nem volt képes. Mindezt, a gazda feleségének tudtával. Hiszen, ő is idősebb lányként ment férjhez egykor a fiatalabb gazdához, feleségeként ő is ezt élte át, ezért számára is ez volt a „természetes”. És, mivel akkoriban a nők termékeny időszaka is rövidebb volt, „ezért az ilyen szokású család jobban is gyarapodhatott”. Az efféle kapcsolatból született gyermeket pedig úgy tekintették, mintha az az ifjú férjé lenne (mivel családi vér-vonal biztosítva volt).

Természetesen az egyház és a hatóságok nem nézték jó szemmel az ilyen „paráználkodást”. De mivel ezt a felek nem nyilvánosan „csinálták”, a helyi közösségben elfogadott volt, a családon és rokonságon belül senki sem sérelmezte... ezért tenni sem tudtak nagyon ellene.

Macukás-házasság

A Kárpát-medence észak-keleti és dél-keleti részén egykor ritka együttélési forma. Amikor az idősebb özvegy apa újraházasodva fiatal lányt vett feleségül. Olyat, aki alig volt idősebb a serdülő fiánál. Ilyen házasságoknál előfordult, hogy az idős apa tudtával és jóváhagyásával, a fia is szorosabb kapcsolatba kerülhetett a fiatal mostoha-anyjával⁶⁸. Természetesen a mielőbbi és gyakoribb friss gyermekáldások érdekében. A gyermekeket úgy tartották számon, hogy mintha az idősödő apától származnának (az ő tekintélyét növelve). És, mivel az arrafelé szokásos rend szerint a legidősebb fiú örökölte a család vezetését és vagyonát, így az ilyen testvér-gyermekek jogai sem csorbultak.

Az egyház az ilyen kapcsolatokat bűnösnek és elítélendőnek tartotta, és ha kitudódott, akkor büntette is. Ami vidéki környezetben elég ritkán történhetett, mivel a kapcsolat szereplői az ilyen viszonyokat családi titokként őrizték.

Támos- vagy jussos-házasság

Egykor sokféle szokásos, egyértelmű érdek-kapcsolat. Amely többnyire nagy-rokonságokon belül fordult elő. Tipikus példája, amikor egy szegény fiatal családot egy gazdag özvegy nagynéni támogatott. Akinek ezt a fiatal férj igyekezett meghálálni. Vagy, amikor az özvegy vagy gyermektelen nagybácsi segítette a fiatalok családját. Amit a fiatal feleség a nagybácsi

68 Magyar Néprajzi Lexikon. Mostoha. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

„gondozásával” vagy örökshöz „juttatásával” hálált meg. Leszámítva az egyértelmű érzelmi kilengéseket, e kapcsolatok a vagyon és örökség „nemzetségen belüli tartását szolgálták”.

Befogadás-házasság

Nem gyakori, sajátos házasságon belüli ideiglenes „háromszög”. Manapság az effélet „béranyaságnak” nevezik. Amely, segítséget jelenthetett a feleség meddősége miatt gyermektelen házaspárnak, hogy gyermekhez és örökshöz juthassanak. Ilyenkor a férj, többnyire a felesége jóváhagyásával) egy távolabb élő és a célra megfelelő nővel megállapodást kötött. Olyannal, aki ép és egészséges, megfelelő kinézetű, és már van legalább egy egészséges saját gyermeke. Erre leginkább a dajkaságban⁶⁹ már jártas leányok bizonyultak alkalmasnak. De megfelelt e célra a feleség valamely nőrokona is. A kiválasztott személyt a házukba fogadták hosszabb vendégségbe, vagy szolgálóként alkalmazva. Ahol a férj éjszakánként „meglátogatta”, hogy áldott állapotba kerülhessen tőle.

Szerepe többnyire addig tartott amíg a megszületett gyermek szoptatás ideje is befejeződött. E gyermeket a házaspár örökbe fogadja, az „örökös-szülő” asszonyt pedig „ajándékban részesítik”. „Nem kürtölve szét”, hogy ki szülte a gyermeket. Ha szolgáló volt az szülőanya, akkor olyan „bérrel” távozhatott, hogy saját körében könnyen és válogatósan köthetett házasságot. Arra is volt példa, hogy az anya (titoktartás terhe mellett) a házban maradhatott, és dajkaként nevelhette a gyermeket. Ha pedig rokon volt, akkor keresztanyának vagy komasszonynak fogadva bármikor ott lehetett a gyermeknél.

Nemzős-házasság

Az előbbihez némileg hasonló, meddő házasságon belüli ideiglenes „háromszög”. Ez lehetett a „művi megtermékenyítés” korabeli változata. Amikor a férj magtalansága miatt nem lehetett utód. Ezért, a szegény elkerülése és az vagyon-öröklés felbomlása miatt a feleséget egy másik férfinak kell megtermékenyítenie⁷⁰. Olyannak, aki ép és egészséges, a férjhez hasonló kinézetű, és legalább egy egészséges saját gyermek bizonyítja képességét. Fontos volt, hogy ez a „donor” a helyi közösség számára teljesen ismeretlen legyen. E férfivel a férj és feleség egyetértéssel megállapodott, és házukba hívták. Ahol a feleség, a férje tudtával néhány éjszakát vele töltötte. Miután a „nemző-társ” teljesítette vállalását és fizetségét megkapta, titoktartás terhe mellett elhagyta a házat és a vidéket.

Házasság-szerű kapcsolatok korabeli jogi megítélése

Az ilyen kapcsolatok megítélésénél az egyházi és világi hatóságok két szempontot tartottak fontosnak. Azt, hogy a házasság mennyire működött szabályosan és történt-e valójában házasság-törés. Valamint, hogy a házassági kapcsolatba „belekeveredett más szereplők” vádolható-e paráználkodással. Ezek megítélése koronként és esetenként változhatott.

69 Magyar Néprajzi Lexikon. Dajka. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

70 Magyar Néprajzi Lexikon. Vadházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Középkori számonkérések

A X-XV. század közötti időszakban a házasságtörő nőket többnyire a férjük kívánsága szerint büntették. Vagyis megbocsájtásuk esetén, vagy ha a félrelépés a tudomásukkal történt, akkor többnyire az egyház megelégedett a bűnbánattal és a vezekléssel. Ahogy, a férj házasságtörő kapcsolata vagy a nem házasok „paráználkodása” esetében is. Ezért, az ilyen házasság-szerű kapcsolatok többnyire zavartalanul történhettek, főleg a városoktól és egyházi központoktól távoli helyeken, ritkábban lakott vagy szorosabb közösségben élő kis-falvas környezetben.

Kora újkori szigorú büntetések

A XVI. századtól a XVIII. század közepéig az ilyen házasság-szerű kapcsolatokat már sokkal szigorúbban ítélték. De az ítéletek igencsak eltérőek lehettek. Attól függően, hogy az eset mely vallású vidéken történt, és melyik egyház (vagy annak hatása alatt álló világi hatóság) ítélkezhetett. A katolikus, református, evangélikus és szombatos egyházak uralta vidékeken a házasság-törést és némely paráználkodást igen szigorúan (gyakran halállal) büntették. Míg, az unitárius, keleti katolikus és ortodox egyházak körzetében az ítéletek enyhébbek voltak. Sőt, ahol a háborúskodások miatt ember-hiány volt, ott inkább hagyták a „népet szaporodni”. Nem véletlen, hogy ezek a házasság-szerű kapcsolatok is főleg a Kárpát-medence keleti és déli perem-vidékein voltak a gyakoribbak. Ugyancsak engedményeket tettek az olyan vidékeken, ahol a puszta helyekre idegeneket kellett betelepíteni. Akik magukkal hozták szokásaikat is.

Modern kori enyhülés

A XVIII. század végétől a XIX. század végéig, a házasság-szerű kapcsolatok megítélésében alapvető fordulat következett be. A hivatalból történő üldözést felváltotta a magánvádas eljárás. Vagyis, a hatóság akkor foglalkozott ilyen ügyekkel, ha valamelyik érintett fél tett feljelentést. A halálos ítéletek megszűntek, többnyire pénz- esetleg börtön-büntetés várt az elkövetőre, de sokszor lehetőség volt a jóvátételre vagy a megbocsájtásra is. Ennek tudható, hogy a XIX. századra az ilyen kapcsolatok sokkal gyakoribbak lehettek, de ezt általában az érintettek igyekeztek családi titokként kezelni. Ennek ellenére a rokonság, a helyi közösség, többnyire tudott erről, de a paraszti erkölcs szerint „nem illett a falu dolgait kibeszélni”.

HÁZASSÁG NÉLKÜLI EGYÜTT-ÉLÉSEK

Ide sorolhatók azok a tartós együtt-élések olyan formák, amelyeket az éppen illetékes hatóság (egyház, állam) *nem tekintett* jogszerűnek. Megjegyzendő, hogy a hatóságok egykori tiltása és büntetése ellenére, egyes vidékeken az ilyen együtt-éléseket nem elleneztek. Sőt, gyakran a közösség nyilvánossága előtt kötötték. Míg máshol, az efféléket családi vagy egyéni ügynek tekintették, és igyekeztek a nagy-közösség előtt titokban tartani.

Vad-házasság, összeállítás

Ez az, amit a mostani fogalmak szerint élettársi kapcsolatnak neveznek. Olyan házasság-szerű együttélés, amely nem kötöttett hatóság előtt⁷¹. Vagyis, a XII. század előtti házasságok döntő többsége ilyen lehetett, hiszen csak a XII. századtól vált kötelezővé az egyház színe előtti házasság-kötés. Ennek ellenére, a parasztság körében hosszú ideig elismerték a régi szokás szerinti „egybekelést”, ha a házasulandó felek rokonsága-szomszédság előtt, vendéglátás és áldomás keretében történt. Ezt követően az egybekelt pár már házas-felekként együtt lakva és együttműködve gazdálkodtak, szexuális kapcsolatban, többnyire utódokat is felnevelve.

Az efféle kapcsolat főleg idősebbekre, özvegyekre, elváltakra vagy testi fogyatékosokra volt jellemző. Valamint olyankor, ha a felek tisztában voltak azzal, hogy a kapcsolatuk idővel megszakad. Ezzel lehetővé téve mindkét félnek a későbbi házasság-kötést, elkerülhető volt bonyolultabb vagy éppen lehetetlen válás, netán a bigámia miatti felelősségrevonás.

Próba-házasság

Kárpát-medence egyes vidékein, főleg a székelyek, szászok és svábok körében közösségileg elfogadott együtt-élési forma⁷². A vad-házasság sajátos változata, amikor a későbbi hivatalos házasságnak feltétele volt a biztos gyermek-áldás. Ilyenkor, a fiatal pár a legény szüleinél „mint házastársak” együtt éltek, szexuális kapcsolatban. Amennyiben a lány áldott állapotba került vagy eredményesen megszült, akkor hivatalosan is házasságot kötöttek. Ha közben kiderült volna, hogy nem illenek össze, akkor sem volt kötelező a házasság-kötés. Ugyanis, a gyermekes lány-anyákat szívesen feleségül vették az ilyen szokású helyeken. Azért, mert a leány már bebizonyította termékenységét. A férj számára pedig érték volt a feleség-hozta gyermek, amelyet a házassággal már sajátjának tekintett.

Ágyasság, kitartás

A XIII. századtól már „rossz szemmel nézett” és gyakran büntetett, de a XVIII. századtól már ismét elnézett együtt-élési forma. Összetéveszthető a vad-házassággal, de attól eltérő együtt-élés. Ugyanis, az ágyasság bár hosszú távú kapcsolat, de nem jelentett állandó együtt-élést. Olyan kapcsolat, amely a házaseletből hiányzó meleget vagy szabadabb szexualitást pótolta.

71 Magyar Néprajzi Lexikon. Vadházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

72 Magyar Néprajzi Lexikon. Próbaházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

A XIII-XVI. század időszakában, az ágyasság sokfelé megszokott volt a középkorban. Ugyanis, a „szerelem megvásárlása”, vagy az „ajándékért adott kedvesség” többnyire csak az egyház számára volt „szégyenletes” (bár a „szentatyák” körében sem volt ritka az ágyasok tartása). Az ágyasságból született fattyú-gyermekeket az apák vagy magukhoz fogadták és együtt nevelték vér szerinti gyermekeikkel. Vagy anyjuknál hagyva őket, némi vagyonnal segítettek a gyermek felnevelését. Az akkori szabályok szerint, az örökösödési jog kivételével, az ilyen gyermek ugyanolyan kiváltságokkal rendelkezett, mint az „apja vér szerinti gyermekei”. Mátyás király fia (Corvin János) is ágyasságból született.

A későbbi korokban az ágyasság megítélése vidékenként változhatott. Egyes helyeken rossz szemmel nézték, és az efféle kapcsolatból származó „zabi-gyerekekre” nehéz sors várt. Míg máshol ezt elnézték, és a született gyermeknek sem volt rossz sora. Erősen férfi-hiányos vidékeken, egy ilyen kapcsolat akár megélhetést is jelenthetett a lányoknak és a fiatalabb özvegy-asszonyoknak. Vagyon miatt házasodni nem tudó legényeknek, túl idős özvegy-embereknek, gyakran úton lévőeknek is részben pótolhatta a házasságot.

Szerető-tartás

A Kárpát-medencében sokfelé elterjedt⁷³, a próba-házasságnál egyszerűbb együtt-élési forma. A fiú kiválasztott egy leányt, akivel „megbeszélve a dolgot”, közös megegyezéssel éjszakánként rendszeresen együtt háltak (többnyire a szülők tudtával). Ha a lány áldott állapotba került, vagy ha az első gyermek megszületett, akkor házasságot kötöttek. Többnyire ott terjedt el ez a szokás, ahol a vőlegénytől a közösség elvárta, hogy ilyenkor házasságot is kössön. Ha ezt nem tette volna, akkor kiközösíthették, kiűldözhatték, vagyonát elvehették.

Összejárás

Ez az, amit ma „szeretői kapcsolatnak” nevezünk. Amikor a felek rendszeres „együtt-hálása” nem gyermek-áldás vagy a házasság-kötés érdekében történik. Hanem kifejezetten azért, hogy együtt élvezhessék az „ágy örömeit”. Többnyire akkor, ha a felek valamilyen nyomós indok miatt nem kívántak vagy tudtak házasságot kötni. Mint például: özvegyi örök-rész vagy vagyoni jogok elvesztése, társadalmi vagy kor-különbség, házasságot akadályozó vallási vagy nemzetiségi különbözőség. Tipikus példa, amikor özvegy gazdának cselédlány segít „pótolni a háziasszonyt”, esetleg fiatalabb legény rendszeresen segít egy özvegy-asszonynak a „gondok megoldásában”. Vagy, ha két özvegy, házasodás nélkül gyakran „együtt van”. Előfordulhatott, hogy házasodni nem kívánó legény valamely távoli leány-rokonával volt ilyen kapcsolatban.

Próba-éjszaka

Egyes vidékeken szokásban volt, hogy a leány éjszakára vendéget fogadhatott, és akivel szerelmeskedhetett. Ahogy legény is hívhatott leányt az ágyába vendégként. Természetesen, a szülei jóváhagyásával. Ezen aktus célja világos és egyértelmű. Az, hogy a fiatalok időben kipróbálják egymást és megtapasztalhassák: összeillenek-e. Ezzel elkerülhették, a későbbi csalódásokat, felesleges udvarlásokat és egy későbbi boldogtalan házasságot.

73 Magyar Néprajzi Lexikon. Szeretőtartás . Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Vendég-éjszaka

Így nevezték azt a szokást is, amikor a családhoz érkező sógor-rokont valamelyik családtag éjszakára az ágyába fogadta és „élményben részesítette”. Férj a sógornőjét, feleség a sógorát, apa a nász-asszonyát, anya a nászurát stb. Ezzel mintegy „megpecsételve” a sógor-rokonságot. Néhol a koma-családok vendéglátásához fűződhetnek hasonló szokások. De ezeket nem illett „dobra verni”, se gyónáskor elmondani.

Túl-gyámolítás

A házasságon kívüli viszony sajátos, többnyire érdek-közösségen alapuló változata. Amikor valamely módosabb özvegy, egy szegényebb sorsból származó fiataalt „felkarolt”. A házába fogadta, ellátta és nevelte, taníttatta. Fiatal leánynak úrias vagy polgárias nevelést biztosítva. Fiatal legényt pedig megbecsült foglalkozásra képezte. Akik ezt a „saját lehetőségeikkel” igyekeztek meghálálni támogatójuknak. Idővel, az özvegy őket is kiházásította. Olyan hozománnyal, vagyonnal vagy örökrésszel, amellyel akkor is könnyen találtak házasságot köthettek, ha netán ismerték volna a múltjukat. Voltak olyan özvegyek is, akik egyszerre több fiataalt is „szárnyuk alá vettek”. Voltak akik csak a régít cserélték le egy újabbra.

Leány-szöktetés

Egy olyan együtt-élés, amely a lány bele-egyezésével és megszöktetésével kezdődött. Ez az eljárás nem azonos a leány-rablással, mert az a leány hozzájárulása nélkül történt. Emiatt a középkor végétől a leány-rablás már bűncselekménynek minősült, és a leány akarata ellenére a házasságra sem kerülhetett sor. Ha a szöktetés tényleg a leány akaratával történt, többnyire bírság kiszabása volt a büntetés. Ami még így is sokkal olcsóbb volt, mint egy akkori kiházásítás és lakodalom. De ha a felek házasságot is kötöttek, akkor a büntetés legfeljebb bűnbánat, ima és böjt, valamint némi adomány a templomnak.

Szöktetéskor a leányt a legény barátai valahová „elcsalták”, vagy a leány maga szökött az előre megbeszélt helyre. Ahol találkozott választottjával és elvonultak egy titkos helyre, ahol néhány napig együtt éltek. Majd a „megtörtént dolgokról” értesítették a leány szüleit, így kényszerítve őket, hogy beleegyezzenek a házasságukba. Bár, gyakran ez sem volt kényszer, mert a szöktetés szülők tudtával is történhetett. Ugyanis, az efféle leány-szöktetéses házasságoknál nem kellett drága lakodalmat rendezni. Az ilyen együttélés akár egy évig is eltartott, ha olyan vidéken történt, ahol a „beleegyezést” gyermek-születéshez kötötték.

Leány-rablás

Egy olyan időszakos együtt-élés, amikor a leányt akarata ellenére elrabolták (ember-rablás) és együtt-élésre vagy házasságra próbálták kényszeríteni. Mivel ez a leány szándéka ellenére történt, ezért bűncselekménynek tekintették. Amit házassággal sem lehetett rendezni, ha a leány nem volt hajlandó a házasságra. Mivel ilyenkor igen súlyos büntetések kerülhettek kiszabásra, ezért efféle esetekre szinte alig volt példa.

Házasság-nélküli kapcsolatok korabeli jogi megítélése

Az efféle kapcsolatok megítélésénél az egyházi és világi hatóságok három szempontot tartottak fontosnak. Azt, hogy valamely fél által történt-e házasság-törés, kényszerítés vagy erőszak. Mert az a tényállás, hogy „paráználkodás” is történt, az szinte minden ilyen esetre elmondható. Ezen cselekmények megítélése pedig koronként és helyenként változott. Az esetleges büntetések kiszabásánál többnyire figyelembe vették, hogy az ilyen házasság-nélküli kapcsolatot a felek hajlandóak voltak-e házasság-kötéssel hivatalossá tenni.

Középkori megítélés

A XII-XV. század közötti időszakban az efféle együtt-éléseket többnyire „paráználkodásnak” tekintették, és az szerint ítélték. Előfordult, ahol a feleket megszégyenítették vagy büntetést szabtak ki, többnyire a helyi egyházi felfogás szerint. De ha a felek egyike sem volt házas, akkor az ilyen házasság-nélküli kapcsolatok többnyire zavartalanul történhettek, főleg a városoktól és egyházi központoktól távoli helyeken, ritkábban lakott vagy szorosabb közösségben élő kis-falvas környezetben. Amennyiben, valaki házasság-törést is elkövetve lépett ilyen kapcsolatba, azt többnyire büntették, a házassági kapcsolatnál már leírtak szerint.

A kapcsolatokban részt vevők megítélésénél sokat számított, hogy önként vagy kényszerítés hatására cselekedtek, maguktól „paráználkodtak” vagy erőszak áldozatai. Mert az erőszaktevést szinte az emberöléssel azonos módon büntették. A leány-rablás esetében a szabályok és számonkérések szigorodtak.

A magyar krónikák⁷⁴ azt sejtetik, hogy a XI. század előtti időszakban a leány-rablás a feleség-szerzés egyik módja lehetett. Viszont, a XI. században, az elrabolt leányt már vissza kellett adni az apjának, 10 vagy 5 tinó kártérítés mellett. Egyidejűleg békét is kellett kötni a leány szüleivel⁷⁵. De a XII. század első negyedétől a XVIII. század közepéig akár halál-büntetést is kiszabhattak, ha nemi erőszak is történt. Később is sokéves börtön-büntetéssel sújtották az ilyen cselekedeteket, ahogy a 14 évnél fiatalabb leányok elrablását is.

Kora újkori szélsőséges megítélések

A XVI. század első felétől a XVIII. század közepéig az efféle házasság-nélküli együtt-éléseket egyre szigorúbban, de közel sem egységesen ítélték. A katolikus, református és némely evangélikus vidékeken a nem házasok paráználkodásait is számon kérték. A házasság-törést, a pedofil, vérfertőző és az erőszakot kapcsolatokat akár halállal is büntették. Míg, az unitárius, keleti katolikus és ortodox egyházi, valamint muszlim környezetben főleg a nők házasság-törését büntették. A nem házasok paráználkodásait pedig enyhébben ítélték.

A háború sújtotta ember-hiányos területeken inkább hagyták a „népet szaporodni”. Esetleg „büntetesként megszabva”, hogy (ha lehetséges volt) házasság-kötéssel rendezzék a „dolgot”. Nem véletlen, hogy az efféle a házasság-nélküli kapcsolatok főleg a török hódoltsági terü-

74 Kézai Simon: Gesta Hungarorum (XIII. század), Képes krónika (XIV. század).

75 Lásd: István király második dekrétuma.

leteken és Erdély egyes részein, valamint az idegenekkel betelepített területeken voltak a gyakoribbak. Természetesen akkor tűrve, ha ez nem „házasság melletti kapcsolat volt”.

Modern kori engedékenység

A XVIII. század végétől a házasság-nélküli együtt-élésekben jelentős enyhülés érzékelhető. Ekkortól, az egyházi bíraskodási jog megszűnt, az állam vette át a kivizsgálás és bíraskodás jogát. Ekkortól a hatóságok többnyire csak akkor foglalkoztak ilyen ügyekkel, ha az „ilyen kapcsolatban” érintett valamelyik fél feljelentést tett (magánvádas eljárás). Hivatalból csak akkor, ha erőszak, kényszerítés, vérfertőzés vagy 14 év alatti személlyel történtek ilyen cselekedetek. De még az ilyen súlyos esetekben is csak börtön-büntetés vagy katonaságba-sorozás várt az elkövetőre. Az ügyek többségét pénzbírság vagy tartási kötelezettség kiszabásával lezárták, de sokszor lehetőség volt a jóvátételre vagy a megbocsájtásra is.

Mindez azt is eredményezte, hogy a XIX. századra az ilyesfajta kapcsolatok is gyakoribbak lettek. Egyes vidékeken ezeket az érintettek igyekeztek családi titokként kezelni. Máshol, egy részük megtűrte vagy lefogadott volt. A rokonság és szomszédság többnyire tudott erről, de a paraszti erkölcs szerint „nem illett a család és a falu dolgait kibeszélni”. Az „egyszerű népek” inkább családok között és maguk intézték az ilyen vitás ügyeiket, többnyire a közösség számára elfogadható megoldásokkal. Ezért, ritkán fordultak ilyenkor a hatósághoz. Többnyire csak akkor, ha az ilyen együtt-élések vagyoni és örökösödési problémákat eredményeztek.

NEMISÉGHEZ KAPCSOLÓDÓ SZOKÁSOK, HAGYOMÁNYOK

A korabeli néphagyományok, szokások és babonák gyakran kapcsolódtak a nemiséghez. Még a jeles napi, betakarítási vagy családi ünneplések egyes mozzanataiban is felfedezhetők erotikus tartalmú utalások, célzatos jelképek. Egyes „nemiségre irányuló” mozzanatok igen széles körben ismertek a Kárpát-medencében. Míg mások, igen ritkák, és csak szűk népcsoportokra jellemzőek. De arra is találhatunk példát, hogy hasonló mozzanatok más-más eseményekhez kapcsolódnak, vagy ugyanazon események eltérő mozzanatokkal színesednek.

Kor-osztályok szabadsága és lehetőségei

Az egykori Kárpát-medencében, igencsak különböztek a különböző korosztályok nemi életét meghatározó lehetőségek, közösségi szokások és hagyományok. Sőt azok többnyire eltértek az egyházak által erkölcsösnek ítélt módoktól és viselkedési elvárásoktól is.

Gyermek-kori hatások

A gyermekek, már egészen kiskoruktól hozzászoktak a meztelen test látványához. Ezért korán felismerték a fiú és férfi, valamint a leány és asszonyi test közötti különbségeket is. Vidéki környezetben, az állatok szaporodása vagy a gyermekek születése sem jelentett titkot. Mint ahogy a szexuális töltetű rituálék, ünneplések és udvarlások is felkeltették érdeklődésüket. Amelyeket egymás között megbeszéltek, gyakran játékaikba is beleszórták. Már az akkori gyermekek is ismerhették „papás-mamás”, „doktoros” vagy „fürdetős” szerep-játékokat.

Serdülő-kori tapasztalat-szerzés

Serdülő-korban az éretté válás felé közeledve, a hormonális változások hatására nemcsak a testi adottságaik változtak. Hanem a nemi érdeklődésük, ösztönös és érzelmi hozzáállásuk is erőteljesebbé vált. Ha nem is élhettek még a felavatott ifjú-korúak szabadságával, azért ők is igyekeztek a kellemes érzéseket megismerni. Többnyire álmodozásokkal, leskelődésekkel, önmaguk simogatásával, vagy az élvezetes dolgok egymás közötti megbeszélésével, páros vagy közös erotikus töltetű, „felfedező” vagy „tűrőképeséget vizsgáló” szerep-játékokkal.

A serdülők nemi felvilágosítása egykor főleg a nagyszülők feladata volt. De sokat tanulhattak az idősebb testvéreiktől, unoka-testvéreiktől. A csókolózás, ölekezés és simogatás fortélyait sem maguktól találták ki. Hanem a közeli szomszédoktól, komáiktól és mátkáiktól, távolabbi unoka-testvérektől tanulhatták. Esetleg nagy-bácsiktól, nagy-néniktől, szüleik komáitól, vagy koma-asszonyaiktól. Amit pedig ellestek-tanultak, azt igyekeztek egymással is megosztani.

Sokfelé, a serdülő fiúk „alaposabb felkészítést” is kaphattak. Azért, hogy „ne ártatlanul és tudatlanul” lépjenek az ifjú-korba, „ne málészkodjanak” az udvarláskor. Ehhez, többnyire a koma- vagy szomszéd-asszonyok, cseléd-lányok vagy özvegy-asszonyok, esetleg rokonok barátnői nyújthattak segítséget. Egyes vidékeken, a helyi gyógyító-asszony (javas, fürdető, füves, dögönyöző, bába stb.) feladata volt a serdülő fiú „magjának vizsgálása”. De volt olyan

vidék, ahol a házasság előtt véteknek tartották ártatlanság elvesztését. A keresztény egyházak az efféle hagyományokat erkölcstelennek és bűnösnek, veszélyes ösztönöket ébresztőnek és paráználkodásra ingerlőnek tartották. De tiltásaikkal csak annyit tudtak elérni, hogy a „bujálkodó” közösségi ünnepek és rítusok *nyilvános fordulatait* „sikerült szexteleníteni”.

Avatás, a felnőtté nyilvánítás

Egykor, igen fontos mozzanat volt a fiatalság életében. Egyfajta közösségi szertartás a serdülő korúak ifjúvá (félíg felnőtté) avatása⁷⁶. Befogadás a helyi fiatalság körébe, nagy-korúvá nyilvánításuk. Amely, egyidejűleg felnőtt-szerű jogokkal és lehetőségekkel is járt. Úgymint: felnőtt öltözet viselése, bálozás, udvarlás vagy udvaroltatás, szerető-tartás, próba-házasság vagy házasodás, felnőtt-maskarázás, valamilyen tisztség betöltése stb.

Az avatások egyes feltételei általánosan és szinte mindenhol érvényesültek. Ilyen volt a nemi érettség, megfelelő testi fejlettség, kellő erőnlét és ügyesség. Valamint, a szellemi egészség és érzelmi fejlettség, az értelmes gondolkodás, megbízhatóság és önállóság. Ezen kívül az olyan alapvető ismeretek, amelyek a helyben szokásos munkák elvégzéséhez szükségesek. Ide értve a helyi közösségi hagyományok és viselkedési-öltözködési szabályok betartását. Vagyis, mindazon tulajdonságok és ismeretek, amelyek az önálló megélhetéshez, család-alapításhoz és a helyi közösségi élethez feltétlenül szükségesek lehettek. Ugyanis, az avatott ifjúnak (fiúnak, leánynak) képesnek kellett lennie „nagy baj esetén”, a kieső családtag helyébe lépni, a felelős örökös, család-fenntartói vagy család-fői és gazdálkodói feladatokat is átvállalni.

Legény-avatás

A legény-avatások⁷⁷ többféle módon történhettek. Leggyakoribb változat, amikor az avatást kérő 16-18 év körüli serdült-fiú egy avatott legényt (fiú-apát, „kereszt-apát”⁷⁸) kért fel. Arra, hogy támogassa felvételét és készítse fel őt az avatásra. Aki aztán beajánlotta a legények közösségébe és részben felelősséget is vállalt érte. Fontos, hogy ez a „fiú-apa”, nem lehetett se rokona, se komája az avatásra váró legénykének. A legény-avatás többnyire titokban zajlott. Főleg, ha a jelentkező legénykének a nemi képességeit is bizonyítania kellett, az erre „szakosodó” egyedülálló és független asszonyok „aktív közreműködésével”.

Az avatás egyes mozzanatai (erőpróba, mérkőzés, verseny, vetélkedés, lovaglás, hajtás, kaszálás, borkóstolás stb.) kapcsolódhattak valamely ünnephez⁷⁹ is. Amennyiben a jelentkező kiállta a próbákat, jöhetett az ünneplés és a falu csapatos körbejárása. Természetesen muzsikálva és énekelve, táncolva és kurjongatva. Ezzel mintegy közhírré téve és bemutatva a település leányos gazdái előtt, hogy mely új legény lépett „a leánykérők sorába”.

Az avatást követően a legényt a serdülő- és gyermek-korúak kötelesek voltak „magázni”. Mint ahogy az avatott legény is ezután csak magázhatta az avatását elősegítő „fiú-apját” (kereszt-apját), ahogy a felnőtteket és öregeket is. Ugyanakkor, akit testi-nemi és szellemi-

76 Magyar Néprajzi Lexikon. Avatás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

77 Magyar Néprajzi Lexikon. Legényavatás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

78 Ami csak elnevezés, semmi köze az egyház előtti kereszt-szülőséghez.

79 Például: regölés, farsang, legény-maskarázás, húsvéti locsolkodás, májusfa-állítás, pünkösdi király-választás, Iván-napi tűzugrás és fürdőzés, aratási és szüreti mulatság stb.

ügyességi adottságai miatt nem avattak legénnyé, – akárhány éves is volt – csak serdülőnek számított. Az ilyen „visszamaradottakat” senki sem „magázta”, a gyerekek még öreg-korában is „tegezheték”. Kocsmázhatott, de legény-járásokon sem vehetett részt, díszes (udvarlási jogot jelző) fejedőt sem viselhetett. Házasságra is csak vagyona miatt számíthatott.

Leány-avatás

A leány-avatások⁸⁰ is a helyi sajátosságok szerint történtek. Itt is érvényesültek az általános elvárások. Ugyanakkor, az avatások némileg másként történtek. Az felserdült, 14-16 éves leányka avatását többnyire a nagy-nénje vagy anyjának koma-asszonya kezdeményezte. Az avatásra hivatott helyi leány-körök (koszorúk) olyan asszonyok véleményét is kikérték, akik a leánykát jól ismerték. Ha a leányka szellemileg és testileg már érett-egészséges volt, valamint a házimunkákban is megállta a helyét, akkor befogadták, eladó lánnyá avatták. Ezt követően a falu utcáit énekszóval és tánccal végig-járták. Ezzel, mintegy közhírré téve, hogy új leány lépett a „menyasszony-jelöltek” sorába. Aki ezután eljárhatott a fonóba, bálókba, fiatalok kalákáiba, udvarlót fogadhatott, feleségül vehették stb. Az avatás egyes mozzanatai (körbehordozás, báli bemutatás, királynő-avatás) is kapcsolódhattak valamely ünnephez⁸¹.

A lányok próbája az avatáskor sokkal enyhébb volt. Azért, mert számukra az igazi próba csak az avatásuk után kezdődött. Azzal, hogy viselkedésükkel, gondolkodásukkal és munkájukkal, mennyire tudják magukat elfogadtatni, megkíváncsítani és „feleségül vetetni”. Többnyire náluk ekkortól kezdődött az igazi leány-tanulási időszak, amely a házasságukig tartott.

Többfelé, az avatott leányokat is „magázták” a serdülők és a gyerekek. Mindezt onnan tudhatták, hogy az avatott leányok öltözete is jelezte „érettségüket és hovatartozásukat”. Ők is magázták a felnőtteket és öregeket. Viszont, az avatott legények közül csak azokat „tegezik”, akikkel rokoni, komasági vagy bizalmas kapcsolatban voltak. Az avatáson „meg nem felelt” lányokat is csak „lassan serdülőknak” tekintették. Ők sem leány-bandázhattak, multságokra is rokoni kísérettel mehettek, „magázást” se igényelhettek. Az eladó-lányok jellemző fejdíszét sem viselhették. Házasságra ők is főleg csak érdekből számíthattak.

Ifjú-kori udvarlások

Ez volt az avatott leányok és fiúk fontos párválasztási időszaka. Amely sokfelé a „szerelmes párosodás” lehetőségét is jelentette⁸². Annyi pontosítással, hogy a szerelem alatt többnyire a nemi vágyak ösztönös és kölcsönös kiélhetőségét értették. Amelynél a kisugárzás, testi és szellemi épség, a nemi érettség és a küllem, valamint a viselkedés volt a legfontosabb.

Bár az egyházak (sőt egy ideig a világi hatóságok is) többnyire tiltották és gyakran büntették a házasság előtti nemi életet, a valóság másként festett. Ezért a Kárpát-medencében „nem volt ritkaság”, az ilyen korban előforduló „nemi érintkezés”. Sőt, az efféle „kalandokat” vagy együtt-járásokat sokfelé csak akkor követte házasság, ha az ilyen kapcsolat gyermek-áldáshoz is vezetett. Íme néhány hozzá-állás, a házasság előtti nemi próbálkozások terén:

80 Magyar Néprajzi Lexikon. Leányavatás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

81 Például: leány-farsang, villőzés, húsvéti keddi asszony- és leány-locsolkodó, pünkösdi királynő választás, Iván-napi tűzugrás és fürdőzés, luca-járás, leány-bandázás, aratási és szüreti multság stb.

82 Utalva arra, hogy a korabeli házasságok többnyire érdekből kötődtek, így ez volt a szabad szerelem ideje.

Egyes felvidéki és kelet-kárpátoki vidéken, valamint némely alföldi településeken, a házasság előtti nemi érintkezést leányoknál tiltották, Annaira, hogy a néhol szokásban volt a házasságkötés másnapján, a nászéjszakai (szüzességet bizonyító) „véres lepedőt” is közszemlére tenni. Bár, sok anekdota szól arról, hogy ezt a foltot az örömanya kenegette friss tyúk- vagy csirkevérrel (így bizonyítva leánya tisztességét). A legények a házasság előtt szerzett tapasztalatait nyilvánosan ugyan rosszhallhatták, de a valóságban „elvártak némi gyakorlatot”.

Másik végre már több felvidéki és kis-alföldi, valamint erdélyi vidékeken találhatunk példát. Ahol sokfelé szinte természetes volt a házasság előtti, és a gyermek-áldást bizonyító „próba-házasság”. Ahogy az Ormánságban és a Bakony-vidéken, valamint a Fekete-Körös vidékén és a kunsági tanya-világban is ismert volt az ilyen párkapcsolat. Néhol elfogadott volt, hogy a legény és leány nyíltan vállalta a szeretői kapcsolatot. Ilyen helyeken ezt úgy tekintették: a leány férjet keres és azért válogat-válogat, hogy alkalmasat találhasson.

Erdély, dél-vidékek és az alföldi tanya-világ egyes részein (sokfelé máshol is), a fiatalok még a házasság előtt „kipróbálhatták egymást”. Azért, hogy időben kiderüljön: összeillenek-e hajlandóságban és vérmérsékletben, szokásokban vagy elvárásokban. Elvégre, ha házasságot kötve már nem lehettek „teljesen szabadok”, legalább élvezhessék egymás. Volt, hogy egymás kipróbálása összeköltözéssel történt, míg máshol csak időnkénti együtt-alvásról volt szó.

Felnőttek vagy idegenek jelenlétében a fiatalok viselkedése *többnyire* a hagyományokhoz és elvárásokhoz igazodott. Ilyenkor, a leányos szégyenlősködő és a legényes udvariaskodó szerepekben tetszelegtek. Beszédekben többnyire virágnyelven vagy célozgatva kifejezve kéréseiket, szándékaikat. De az egymás közötti viselkedésük inkább hasonlítható a mai fiatal-*ságé*hez. Ilyenkor már „nem körülírva” társalogtak, egyértelműbben utaltak vágyaikra és szándékaikra, de elutasításuk is határozottabb volt. A csókolózást e körben nem szégyelltek. Kezeikkel is igyekeztek egymás testét megismerni, majd egymás kedvére tenni.

A környezet által elvárt szende-szégyellős és hallgatag leány-szerep alkalmatlan volt a legény udvarlásának fogadására. Mint ahogy az udvariaskodó és távolság-tartó legény-szerep sem az volt, amire a leány éppen vágyott. Mivel a fiatalok csak ritkán és kevés ideig tudtak „idegen vagy szülői-rokon szemek előtt rejtőzni”, ezért így igyekeztek kihasználni a rendelkezésükre álló kevés időt és lehetőséget. Annaira, hogy ha több baráti pár volt egy helyen, többnyire ez sem zavarta őket. Még ha éppen a másik pár szeme láttára „voltak kénytelenek” összebújni. Mint ahogy haveri bulikon ma is történik. Ezért, a „magát sokáig kérető leány”, vagy a „tesztosza bátortalan legény”, nemigen számíthatott a másik fél rokonszenvére.

Többfelé úgy tartották, hogy a legény köteles nyomulni, a leány feladata pedig a nyomulók közül válogatni. Vagyis, a legény legyen a kezdeményező, és a leány pedig a kiválasztó, elfogadó. Mint ahogy a legény közeledése is arra utalt, hogy többre vágyik egyszerű beszélgetésnél. De a valóságban a kezdeményező szerepek fel is cserélődhetnek. Ugyanis a leány, beszélásaival és viselkedésével, üzenetek küldésével, stb. a neki tetsző legény tudtára adhatta, hogy „szívesen venné közeledését”. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy már az első találkozásakor „sem szalad el a csók és simogatás elől”, ha a legény megfelel az igényeinek.

Ifjú-kori kicsapongások

Az egykori fiatalság körében, az eseti-alkalmi nemi kalandok sem tekinthetők ritkaságoknak. „Ilyenekre” jó lehetőséget adtak a jeles napi és a munkaidényt lezáró rendezvények. Mivel a mulatságokra a leányoknak illet legény-kísérővel menni, így az oda és haza-kísérgetés során volt alkalmuk „közelebbről is megismerni egymást”. Olyanról is lehetett hallani, hogy a távolabbi tanyákról egyszerre több fiatal leány és legény, együtt indult a falusi bálba. De mire odaértek, az idő alatt a párok akár cserélődtek, ahogy a hazafelé menve is.

Előfordulhatott, hogy a multság ideje alatt a leányok (kísérőjükön kívül) más legénnyel is megismerkedhettek. Annnyira, hogy a táncstudásuk és viselkedésükön kívül a csókjukat és ölelésüket is megtapasztalhatták. Mint ahogy széna-gyűjtés és aratás idején is gyakran mozogtak a kazlak, a „bennük fészkelődő fiatal párok játékatól”. Ahogy, a szüret-napi estéken sem voltak elhagyatottak a szőlő-tőkék közötti sötét ösvények. Az efféle kalandokban, az egykori a jeles napi ünnepek is igencsak bővelkedhettek.

Arra is volt lehetőség, hogy a legény vagy leány „titokban szerezhessen tapasztalatot”. Úgy, hogy a rokonsága vagy a falu-közösség, illetve kedvese vagy szeretője erről ne tudhasson. Erre jó alkalom volt, ha a leány vagy a legény egy távolabbi helyen vállalt idény-munkát. Ahol, a hozzájuk hasonlóan távolabbról jött fiatalokkal ismerkedhettek, vagy a helyiekkel kerülhettek (időlegesen) „szorosabb kapcsolatba”. Távol, a „rokoni-ismerősi szemek elől”, sokkal szabadabban kiélhették ösztöneiket és vágyaikat, közben tapasztalhattak, tanulhattak.

A korabeli legények és leányok, a saját környezetükben is hozzájuthattak a „házasság előtti”, nemi tapasztalatokhoz. Erre leginkább a nagyobb rokoni összejövetelek, és nagycsaládi találkozók, vendégeskedések és lakodalmak adtak alkalmat. Ahol, a hasonló életkorú sógor- és koma-rokon fiatalokkal lehetett „közelebbi kapcsolatba kerülni”. Mivel ezek „családon belüli eseménynek számítottak” így többnyire titokban is maradtak a kívül állók előtt. A helyi legény- és leány-bandák is időnként találkoztak, összejárva közösen vigadoztak. Mivel a banda-tagokat is kötötte a titoktartás, így az ott történt dolgok sem kerültek napvilágra.

Előfordult, hogy a leány, egyszerre két legénybe karolva mutatkozott (akik távoli rokonok vagy komák is lehettek). Így dicsekedve, hogy mennyire kapós a legények körében. Ami azt is jelentette, hogy mindkét legényhez *egyformán* „kedvesnek illett lennie”. Ezen a két legény sem háborgott, ha mindketten megkapták azt, amit kívántak. Mint ahogy az is előfordulhatott, hogy egy legényt két leány (rokon vagy barátnő) is szeretett volna megkapni. Ilyenkor a legény, mindkét leány igényeit igyekezett kielégíteni, a két leány pedig a legény elvárásainak versengve próbált eleget tenni. Megtörténhetett akár az is, hogy a jó barátságban lévő párok egy időre partnert cseréltek, vagy négyesben együtt szerelmeskedtek.

Ifjú-kori tapasztalat-szerzés

A korabeli fiatalok többnyire büszkék voltak nemi teljesítményeikre, mivel ez a bandáikon belüli tekintélyüket növelte. Ezért, az élelmesebbje nem zárkóztak el az adandó lehetőségek kihasználásától. Ők, a „szerelmeskedési ismereteiket”, idősebbektől és tapasztaltabbaktól szereztek. Amit aztán igyekeztek tovább adni, a náluk fiatalabbaknak és tapasztalatlanabbnak.

A legényeket, többnyire fiatalabb özvegy, vagy már nem fogamzóképes asszonyok tanították a „szerelmeskedés fortélyaira”. De férjes asszonyok, idősebb menyecskék vagy vénlányok is segíthették a „rászoruló legények” okulását. Volt, aki ingyen tanított, volt aki ajándék vagy termény fejében tette. Az ilyen felkészüléseken a legények megtanulhatták, hogy „mi-hogyan jó egy asszonynak”. Valamint, mit kell tenni ahhoz, hogy a „gyermekáldást elkerülhessék”. Mivel a XIX. század végétől egyes nagyobb falvakban és mezővárosokban már kuplerájok is működhettek, így a fiatal legények ott is némi „tapasztalatokat szerezhettek”.

Leányok a női furfangokat, tapasztalt idősebb asszonyoktól tanulták. A szerelmeskedés gyakorlatát pedig többnyire idősebb, főleg özvegy férfiaktól vagy öreg-legényektől ismerték meg. Az efféle felkészüléssel a leányok megtanulták, hogy miként kell a férfi-ember kedvére tenni, és a „nem tervezett gyermek-áldást elkerülni”. A cseléd- vagy idény-munkát vállaló leányok, a gazdájuk vagy munka-vezetőjük „jóvoltából” is tapasztalatot szerezhettek. Amit aztán serdülő-korú fiúkon kipróbálhattak, hogy a legényeknél már ne valljanak szégyent.

A fiatalok között, bizonyára voltak olyanok is, akik inkább a saját neműekhez vonzódtak. De ezek száma elenyésző lehetett. Az ilyen legény-párok ezt igyekeztek titokban tartani, vagy koma-rokonságnak mutatni. Ugyanis a férfiak közötti nemi kapcsolatot szigorúan elítélték. Leány-párok között is előfordulhattak ilyen vonzódások. Ezeket többnyire elnézték, mivel e kapcsolatot nehéz volt megkülönböztetni a bensőséges barátnői viszonyoktól. A népi ítélkezés a „nők közötti összeemelegedés” felett szemet hunyt, „mert az a magot nem pazarolta”.

Felnőtt-korúak jogai és lehetőségei

A felnőtt-korúak élhettek vagy házasként, vagy egyedül-állóként. Házasoknak az egyházak engedélyezték, hogy nemi életet éljenek saját házastársukkal, gyermek-fogantatás érdekében. Általánosságban tiltva a feleség általi házasság-törést, vagyis, hogy a feleség a férjén kívül mással is nemi kapcsolatot létesítsen. Katolikus egyházak ezt a férj esetében is tiltották (azt is házasság-törésnek tekintették), de más egyházak e kérdésben elnézőbbek voltak. Például akkor, ha a férj nem házasság-töréssel létesített ilyen kapcsolatot.

A köznép többsége szerint is, a házasságot illendő egy életre kötni, és többnyire elleneztek a válást is. Ugyanakkor, az életben előfordulhattak olyan események, amelyek még az egyszerű hívő számára is elfogadhatóvá tette a válást (szégyenteljes életmód, rossz bánásmód, kegyetlenkedés, vagyon elherdálása stb.). Mint ahogy a házasság-törést sem helyeselték általában, de egyedi esetekben megértőek is lehettek, ha valamelyik házaspár erre kényszerült volna (házastárs nemi alkalmatlansága, szeretethiányos kapcsolat, hűtlen elhagyás). E téren még inkább eltérő volt az értékrend. A feleségek házasság-törését általában szigorúbban ítélték meg, mert az nem kívánatos gyermeket hozhatott a családba, felboríthatta a vér szerinti öröklés rendjét. Míg a férjek házasság-törését elnézőbben kezelték, ha abból nem született gyermek. Leginkább az tűnik életszerűnek, hogy a házasság-törés többnyire akkor okozott bonyodalmat, ha a közösség tudomására jutott, pletykálkodhattak róla. De ha a házaspárok ezt titokban tették, akkor gyakran még egymás félre-lépései felett is szemet hunytak. A rokonok és komák is jól őrizték az ilyen titkokat, hiszen a család becsülete-tekintélye múlhatott rajta.

A felnőtt korúak élhettek egyedülállóként is, mint öreg-legény, vén-leány. A katolikus egyház szerint nekik nem szabadott volna nemi kapcsolatot létesíteni, míg más irányzatok e téren nem voltak ilyen szigorúak. Legfeljebb, a házasságokkal való viszonyukat tiltották. Az egyszerű

nép szemében az ilyen egyedül-állók valahol a fiatalok és a házasok között lehettek jogilag. Ugyanis, több jeles tisztséget csak házasok tölthettek be, azoknál kisebb tekintéllyel rendelkeztek, bizonyos rendezvényekre nem voltak hivatalosak, „kilógtak” a nagy-családi tekintély-sorból. Ugyanakkor, nemi kapcsolatokat sokkal könnyebben létesíthettek, és azokat nagyobb bonyodalmak nélkül meg is szakíthatták. Kevésbé volt szükséges titkolózniuk.

Özvegyek viselkedése

Az özvegyek társadalmi helyzete általában kedvezőtlenebb volt, mint a házasoké. Amely, nagymértékben függhetett az életkoruktól, vagyoni helyzetüktől és a gyermekeik számától. Öltözetük többnyire egyszerű és visszafogott volt, házassági szándékot jelző díszítések nélkül. Ennek ellenére szóban vagy közvetítőkkal jelezheték házassági szándékukat. Ugyanakkor, a szexuális téren jóval nagyobb szabadságot élveztek, mint a házasok. Az özvegyek rokonságon vagy „házon belüli” belüli nemi kapcsolatait a közvélemény nem ítélte el túlságosan. Viszont nehezményezték, ha idegenekkel kerültek szerelmi kapcsolatokba. Ahogy azt is, ha az özvegy egy nála sokkal fiatalabbal létesített nemi kapcsolatot. Mondván, nem erkölcsös, ha valaki olyannal „szűri össze a levet”, aki gyermeke vagy unokája lehetne.

Egykor, az özvegy férfiak többnyire igyekeztek új házasságot kötni. Lehetőleg náluk fiatalabb özvegy-asszonnyal vagy vén-lánnyal. Leginkább azért, hogy az új feleség ellássa a házi-asszonyi teendőket, gondoskodjon az anya nélkül maradt gyermekekről. De ha egy özvegy-ember anyagilag megtehetette, inkább felfogadott egy fiatal cseléd lányt a gazdasszonyi teendők ellátására. Hogy mi tartozott ebbe igazán, az a kettőjük egyezségén múlt. Így megmaradt a függetlensége, félrelépéseit se tekinthették házasság-törésnek.

Az özvegy-asszony esetében már meggondolandó volt az újabb házasság-kötés, mert azzal a szabadságát korlátozta volna. Ő is csak özvegy-emberrel vagy öreg-legénnyel tudott volna házasságot kötni. De akkor saját gyermekei mellett az új férj gyermekeit is gondoznia kellett. Ezért, a gazdag özvegyek inkább felfogadtak egy ügyes legényt vagy tapasztalt öreg-legényt, hogy a gazda feladatait ellássák. Ők is megegyezve az elvégzendő egyéb szolgáltatásokban.

Az özvegy-házasságoknál, az esküvői szertartás után nem tartottak lakodalmat. Helyette egy szűk körű ebédet vagy vacsorát, hogy a két fél közvetlen rokonsága egymást jobban megismerhesse. Többfelé szokásban volt, hogy a házasság megkötése előtt a két fél vagyonát felmérték, és tisztázták az örökösök helyzetét. Egyúttal azt is rögzítve, hogy az egyikük halála esetén, a másikuk milyen vagyonrészre tarthat igényt, közös gyermekeik mit örökölnének.

Párkapcsolati mozzanatok és szokások

A hagyományos párkapcsolatok alakulása több, egymásra épülő mozzanatra bonthatók. Ezek mindegyikénél megfigyelhetőek erotikus célzások és szimbólumok, szexuális utalások és felhívások, érzéki jellegű közeledések és próbálkozások. Vagyis egyértelműen érzékelhetők az olyan törekvések, amelyek kifejezetten a nemi vágyak kielésére irányulnak. Ezt segítik az ilyen alkalomra „betanult” viselkedések. Vagyis, hogy önmagukat minél előnyösebbnek mutassák, a „kiszélelt személyt” pedig elbájolják. Népiesen szólva, a cél ilyenkor többnyire az:

hogy „leányt vagy asszonyt lábukról levegyék”, „legényt vagy férfit igába köthessék”. Ha nem is örökre, de legalább egy időre, vagy egy-két alkalomra. Mert a korabeli házasságok közel sem nem szerelemből, hanem gazdasági és családi érdekekből kötődtek. Ahol a szerelem „ritka, mint a fehér holló”. Ahogy a „rossz nyelvek szerint”, a házastársi hűség is.

Ismerkedés

A korabeli paraszti viszonyok között, a fiatal-kori ismerkedés többnyire nem okozott gondot. Leginkább azért, mert az egykori falvakban szinte „mindenki mindenkit ismert”. Az ott élő gyermekek együtt nőttek fel, csapatosan játszottak. Sőt, többnyire rokoni (vér-szerinti, sógor-sági vagy komasági) rokonságban is állhattak. Ha másként nem, de látásból vagy valamely jeles napi vagy családi alkalomról ismerhették egymást.

Az ismerkedés elsődleges alkalmai a nagyobb családi eseményekhez köthetők. Amelyeken a távolabbi rokonság és komaság is részt vett. Úgymint: keresztelő, esküvő, névnapi ünnepek, húsvéti és karácsonyi bejárások, lakodalom, disznótorok, karácsonyi és újévi beköszönések köszöntés, temetés, halottak napja. Kedvező ismerkedési lehetőségek voltak még a közös munka-alkalmak (széna-gyűjtés, aratás, betakarítás, csöszködés, szüret, kalákázás stb.). Valamint a közösségi terek adta találkozási lehetőségek. Mint a templom, piac, kocsmá, bál, fonó, fosztó, hímező, varró, közös kutak, stb. Ahogy a fiatal-vonulások is, mint a farsangolás, pünkösdlés, húsvéti locsolkodás vagy korbácsolás, maskarázások stb. Fontosak voltak az olyan távolabbi rendezvények (vásár, búcsú, állat-terelés, idénymunka), ahol egyszerre több település fiataljai találkozhattak. Mindezek jó alkalmak voltak nemcsak az ismerkedésre, de a rokonszenv és hajlandóság kipuhatolására, sőt még a szexuális közeledésekre is.

Udvarlás és kelletés

Ismerkedés után, ha mindkét fél úgy akarta, kezdődhetett az udvarlás időszaka. Erre többnyire napnyugta után, legtöbb helyen az állatok ellátását és fejését követően került sor. Mivel, a nappali időszakot lefoglalta a munkavégzés. Az ilyen legény-estéknek is „megvoltak a maguk napjai”, úgymint: kedd, csütörtök, szombat vagy vasárnap. A *Hétfő* kiesett, mert sok feladattal járt (takarítás, almozás, földművelés, kenyér-dagasztás, beszerzés) a pihenős vasárnapot követően. *Kedd* napja már lehetett „udvarlós”, mert kevesebb volt a munka, a nők számára részben dologtíltó is volt. Reggel pedig kisült az új kenyér, mosás után pedig tisztába lehetett öltözni. *Szerda* nem volt alkalmas az udvarlásra, mivel böjtös napnak tartották. Ezen kívül napközben nagymosás, este pedig a másnapi kenyér-sütés előkészítése. *Csütörtök* az udvarlásra megfelelt, mert e nap szinte mentes volt a tiltásoktól. *Péntek* alkalmatlan volt, mert nemcsak böjtös, de gonosz-járó napnak is számított. Valamint, napnyugta után sokfelé ez volt a családi fürdés és szépítkezések ideje is. *Szombat* délután már megfelelt a találkozó udvarlásoknak, gyakran szinte hajnalig. *Vasárnap* pedig az ebéd és vacsora közötti időszak, mert este már a hétfői munkákra kellett készülni. Természetesen, ezt a heti találkozási rendet az éppen esedékes ünnepek vagy jeles napok felboríthatták. Böjtök, idény-munkák és tiltó napok szűkíthették, a jeles események és ünnepnapok pedig bővíthették⁸³. Mint, ahogy a helyi szokások is ettől eltérhettek, ahogy fiatalok is találtak módot a gyakoribb találkozásra.

83 Például: húsvét vagy pünkösd hétfő, farsang utolsó hete, nem legény-esti napra legény-vonulások ideje.

Az udvarlási helyszínek igen változatosak lehettek. Első szakaszban a közösségi keretekben történő találkozások és udvarlások lehettek gyakoribbak. A legény- és leány-bandák közösen báloztak, vigadoztak vagy a legények felkeresték a fonókat. Ahol gyakran néhány férfi és asszony jelen volt, hogy a rendet felügyelje. Mindez segített abban, hogy a legények és leányok egymás viselkedését, megbízhatóságát jobban kiismerhessék.

A fiatalok, ha erre volt lehetőségük, egy idő után megpróbálták elkülönülni saját bandáiktól. Eleinte leginkább négyesben együtt sétálgattak: a legény és barátja, a leány és barátnője. A kapcsolatok erősödésével, a négyesből kialakuló párok időnként félrevonulhattak, hogy egymással bizalmasabban érintkezhessenek. Ekkortól a legény mindig hazakísérte a leányt. Így az udvarlás már a séták és a kertek alatt, egészen a lányos ház kapujáig folytatódhatott. Olyan ügyesen, hogy a kíváncsi szemek ne lássanak túl sokat, meg ne botránkozzanak.

Legényjárás és együtt járás

Ez már az udvarlás következő fázisa. Amikor a leány szülei a legényt megismerték és annyira megbíztak benne, hogy elengedték vele a lányukat. Először, a leány még a kapuban fogadta a legényt, és úgy indultak el a bálba vagy a fonóba, esetleg más párokkal találkozni. Ha pedig a legény hazakísérte a leányt, akkor egy ideig a kapuban vagy az udvarban búcsúzkodhattak.

Ha a legény jelezte házassági szándékát, és a leánynak is kedvére való volt, akkor a leány szülei is engedékenyebbek lettek. Ilyenkor, ha a legény a leányért ment, vagy hazakísérte, egy rövid időre behívhatták az udvarba vagy a ház konyhájába beszélgetni, esetleg némi étellel vagy itallal is megkínálhatták. De ilyenkor nem hagyták őket „felügyelet nélkül”. Amikor a legény hazaindult, a leány kikísérte a kapuig, miközben búcsúzkodhattak.

Ha a legény és leány szülei egyaránt helyeselték, hogy a két fiatal idővel házasságot kössön, a kapcsolat tovább erősödhetett. Ilyenkor, a legényt már a szobába is fogadták, ahol jól látható volt a leány már elkészített kelengyéje, némely várható hozomány-ajándéka. Ekkor még csak apró ajándékokkal kedveskedhettek egymásnak. A legény ekkor is csak legény-esték napjain látogathatta a lányos házat. Néhol engedték, hogy az éjszakát is a házban tölthesse, de csak pirkadatig. Netán azt is, hogy a legény és a leány egy ágyban feküdjék. Valahol csak felöltözve⁸⁴, míg máshol akár könnyíthettek a ruházatukon, sőt néhol szeretkezhettek is.

Jegyesség és feljogosítások

Ha a fiatal pár házasság-kötése már biztosnak tűnt, akkor sor kerülhetett az eljegyzésre. Egyes vidékeken az eljegyzésre csak az esküvői szertartás előtt közvetlenül került sor, a templom előtt vagy a templomban. Máshol, jóval az esküvő előtt, amit többnyire egy kisebb lakomával megünnepeltek. Volt ahol szülők, testvérek és nagyszülők jelenlétében. Volt, ahol csak néhány rokon előtt. Eljegyzéskor, a fiatalok jegy-ajándékot váltottak, kölcsönösen kinyilvánítva házassági szándékaikat. Sokfelé az eljegyzést már szinte úgy tekintették, mintha házasságot kötöttek volna. Ugyanis ekkortól a legény már bármikor meglátogathatta a leányt, gyakran ott is aludhatott, drága dolgokkal is megajándékozhatta. Csókolózhattak, ölelkezhettek, néhol

84 Magyar Néprajzi Lexikon. Bejárólegény. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

szeretkezhetek is. Egyes vidékeken, a jegyesség és az esküvő közötti időszakban, a fiatalok együtt is élhettek. Többnyire a fiú szüleinél, mintha férj-feleség lennének (próba-házasság⁸⁵).

Hogy néhol mennyire komolyan vették egykor az eljegyzést, arra egykori peres iratok is utalnak. Ugyanis, gyakran a szabályszerű eljegyzést egy olyan szerződés-félének tekintették, amelyet csak az egyházi bíróság bonthatott fel. Mivel a visszalépés a másik fél jó hírnevét sérthette, ezért aki alapos ok nélkül az eljegyzést felbontotta, annak büntetést kellett fizetni, és a sértett félnél hamarabb nem léphetett házasságra⁸⁶.

Ha a valamelyikük családja ellenezte a házasságot, akkor következhetett a leány-szöktetés enyhébb formája. Az ellenkező szülőket e módszerrel lehetett „jobb belátásra bírni”. Ilyenkor, a leány hozzájárulásával és a legény barátai segítségével a leány elszökött otthonról és a legénnyel együtt titkos helyre távozott. Ahol eljegyezték egymást és néhány napig együtt éltek. Majd erről értesítették a kapcsolatot ellenző szülőket, akik már többnyire beleegyeztek a házasságba. Ha nem, akkor is együtt maradtak, és idővel a hozzájárulásuk nélkül kötöttek házasságot. Ezt követően a legény szüleihez költöztek. Az ilyen esküvőket nem követte nagy lakodalom, ezért a leány-szöktetés gyakran csak álcaként szolgált, hogy a lakodalom költségeit megtakarítsák. Akkor is bevált e módszer, ha a leány olyan férjet választott, amely ütközött a helyi szokásokkal (más faluból származót, más vallásút vagy nemzetiségűt).

Házasság elhálása, némi furcsaságokkal

A nászéjszaka: a házasság „érvényesítése” az ifjú pár ünnepélyes nemi aktusával. Amely, látszólag egyszerűnek és érthetőnek tűnhet. Hiszen, a közsímet hagyomány szerint, erre a lakodalom éjszakáján került sor, a félrevonuló ifjú pár intim együttléte során, nyugodt helyen, és csak kettesben. De helyenként „másféle módon” is sor kerülhetett erre.

Előfordulhatott, hogy az esküvő olyan napon történt, amelyen a vallási előírás szerint tilos volt a nemi kapcsolat (havi vérzés, terhesség, böjtös vagy bűnbánó nap). Tipikus példa erre, hogy a gyakori szerdai esküvőknél a lakodalom csak napnyugta után kezdődhetett, viszont a nászéjszakára csak éjfél után (csütörtökön kerülhetett erre sor⁸⁷). Ha pedig az esküvő utáni nap böjtidő vagy önmegtartóztató nap kezdődött, akkor előfordulhatott, hogy a nászéjszakára csak több nappal később került sor. Mint ahogy ismert olyan szokás is, hogy a nászéjszakára nem a lakodalom helyszínén került sor. Például akkor, ha a lakodalmat a lányos háznál tartották, majd azt követően az ifjú pár a másik településen lévők otthonába költözött. Ugyanis némely felfogás szerint, a nászéjszakát már a fiatal pár otthonában illik megtartani.

Általánosságban a nászéjszakát a fiatal pár kettesben töltötte. Abban a helyiségben, amelyet a nyoszolyó-asszonyok jó előre előkészítettek. Az ifjú pár zavartalan szerelmeskedését, ajtó és ablak előtt a kísérők koszorús lányok és legények (nyoszolyó-lányok és vőfélyek) őrizték. Ezt az általános rendet néhol módosíthatták a helyi hagyományok és a szükség-helyzetek.

Néhol, a fiatal párt csak akkor hagyták magukra, ha őket előtte levetkőztették. Tették ezt vagy a nyoszolyó asszonyok vagy a kísérők. Majd, miután a pár befeküdt az ágyba, a szobát elhagyták és kintről őrködtek. Együttal, csendesebb mulatozásra utasítva a vendégeket.

85 Magyar Néprajzi Lexikon. Próbaházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

86 Bod Péter: *Synopsis juris connubialis*. 1763.

87 Sokfelé a szerdai naplemente utáni időszakot már csütörtöknek számították.

Máshol az volt a szokás, hogy a fiatal párt levetköztető és ágyba fektető nyoszolyó-asszony nem hagyta el a nász-szobát. Hanem üldögélt a sarokban, hogy szükség esetén segíthessen. Erre ott lehetett szükség, ahol a házaspár teljesen tapasztalatlan volt. Ilyenkor, a fiatalos és a leány számára ismerős nyoszolyó-asszony (többnyire anyjának húga, koma-asszonya, sógor-nője) segített a fiataloknak, hogy „nyélbe üthessék a dolgot”. Szükség esetén enyhítette szorongásukat, segített fokozni vágyaikat, igyekezett a kellemetlenségeket elhárítani. Ő tanúsította azt is, hogy a házasságot „elhálták”. Néhol, neki kellett az ezt bizonyító véres lepedőt közszemlére tenni, vagy az ifjú asszonykát menyecske-ruhába átöltöztetni.

Az előbbi példa sajátos változata, amikor az ifjú párt a nász-szobába elkísérte egy nyoszolyó-pár (leány és legény) is. Az ifjú pár bizalmas barátai. Aki nemcsak a fiatal párt segítették „zavaraik leküzdésében”, de tanúsíthatták „egyesülésüket” is. Majd, az aktust követően, az ifjú párt átöltöztették és visszakísérték a lakodalmi mulatságba.

Ha több baráti párnak (koma-pároknak) egyszerre és egy helyen tartották lakodalmát, a nászéjszaka is érdekesen alakulhatott. Ilyenkor az ifjú párok, akár közösen is megélhették „házasságuk elhálását”. Ugyanabban a helyiségben, egy időben, egymást bátorítva és szükség esetén kisegítve. Úgy tartották, hogy az ilyen „közös elhálás” után biztosabb a gyermek-áldás és a koma-párok szorosabb kapcsolata is előnyösebb a születendő gyermekeknek.

Néhol még a váratlan kellemetlenségekre is felkészültek. Ami előfordulhatott a hosszadalmas és fárasztó esküvői és lakodalmi feszültségek után. Ilyen lehetett, amikor vőlegény „csődöt mondott”, vagy ha a menyasszony „görcsösen beszűkült”. Az is előfordulhatott, hogy valamelyikük az ijedségtől vagy félelemtől, fáradságtól vagy italtól, esetleg egészségi állapota miatt, nem tudta megtenni azt „amit a nász-éjszakán elvártak tőle”. Egy efféle kudarc az új házasságok akár egy életre is nevetségessé tehetné volna a faluban. Ilyenkor segíthetett az a bizalmas és titoktartó helyettesítő társ (koma vagy mátká, szívbéli barát(nő), fivér vagy nővér, vér-testvér). Aki, az elhálás bizonyíthatósága érdekében, a menyasszonyt vagy a vőlegényt „helyettesíthette” ebben a kényes helyzetben. Aki éppen e célból került a koszorús-leányok vagy nász-nagyok sorába, és aki ezt követően a család egyik legjobb barátjának számított.

Sokkal kényesebb volt az olyan helyzet, amikor a házasság úgy kötött, hogy az egyik fél még nem volt nemileg érett (mert ez a házasság érvénytelenségét is eredményezhette volna). Hiszen, a házasság egyik fontos feltétele (az „elhálás”) nem teljesülhetett. De a „népi felfogás” erre is megtalálta a kézenfekvő megoldást. Ezért, ha a családok közös érdeke megkívánta az ilyen fiatalok házasságát, akkor a nász-ágyban az „éretlen házast” helyettesítették. Ha a „vőlegénykével volt a gond”, akkor őt a bátyja, esetleg az apja vagy annak testvére helyettesítette. Ha pedig „menyasszonyka volt serdületlen”, akkor őt az újdonsült anyós vagy sógor-asszony volt kénytelen helyettesíteni. Így, a nász-éjszaka is sikeresen megtörténhetett (némi szerep-cserével), sőt a „vér és mag is rokonságban maradt”. A serdületlen pedig „majd csak belenő a házasságba”, és ebben a sógor-rokonságnak is segíteni kellett őket.

Házastársi hűség sajátos értelmezése

A házastársi hűséget általában úgy értelmezték, hogy a házastársak csak egymással létesítenek nemi kapcsolatot. Vagyis a házasság-törést: elítélendő cselekedetnek tartották. Olyan bűnnek vagy vétéknek, amely kitudódása a család hírnevét csorbíthatja. Ugyanakkor, a korabeli köz-

felfogás sokkal enyhébben ítélkezett férfiak esetében. Ha a férj félrelépett, a feleségnek nem-igen állt módjában megtorolni. Tűrhetett, hallgathatott, nyilvánosan megszégyeníthette a vetélytársnőjét. Vagy ha szülei ebben támogatták, akkor akár haza is költözhetett, kikérve az őt illető vagyონrészt. Ha viszont a feleség követett el házasság-törést, akkor a férj ezért megverhette, hazaküldhette szüleihez. Leggyakrabban mégis csak annyi történt, hogy az esetet igyekeztek titokban tartani, együtt éltek továbbra is, de egymást mellőzve.

A házastársi hűség elvárása és házasság-törés erkölcsi megítélésében, a Kárpát-medencei népesek hagyományai igencsak különböztek. Annyira, hogy esetenként nemcsak elnézték, hanem elvárták a házasság-törést. Érdekes néhányat ezek közül megismerni.

Ha a férj nemzőképtelen volt, akkor gyermek-születés érdekében a feleségét valakinek meg kellett termékenyíteni. *Kellett*, mert a gyermektelenséget nem lehetett eltitkolni és elfelejtetni, míg a félrelépést igen. Egyes vidékeken e célra a helybeliek számára ismeretlen, és távol lakó élő személyt (nemzõtársat) fogadtak fel. Míg máshol az volt szokás, hogy ilyenkor a feleséget a férj fiú-testvére (feleség sógora) vagy a fiú apja (feleség apósa) termékenyítette meg, hogy a családi vérvonal „tisztá maradjon”. A kívülállókkal elhitették, hogy a gyermek a férjtől van.

Előfordulhatott, hogy a feleség volt terméketlen. Ilyenkor, fogadhattak volna örökbe idegen gyermeket, de erre ritkán került sor. A családi vagyon megőrzése érdekében, kézenfekvő megoldásnak tűnt, ha a férj ehhez a testvére vagy sógora segítségét kérte. Hozzájárulást ahhoz, hogy a feleségük (nekik és tőle) gyermeket szülhessen. Akit aztán magukhoz vehettek, gyermekükként nevelhettek, minden vagyonukat vele örököltethettek. Így szintén nem hígult a családi vérvonal, és a környezet is megértő volt ilyen esetekben.

Előfordulhatott olyan helyzet is, amikor az özvegy apa fiatal mostohát hozott a házhoz. Ami egykor azt jelentette, hogy az öreg még újabb gyermeket, még egy örökös akarhat. Ilyenkor, nagy szégyenben maradtak volna, ha az ifjú feleség nem szült volna gyermeket. Hogy ezt elkerüljék, az öreg férj fiatalabb fia „segíthetett abban”, hogy a mostohája megfogadjon. Így, a vérvonal sem hígult, és a család tekintélye sem csorbult, hiszen a titok házon belül maradt.

Egyes vidékeken, a feleségnek nemcsak a férjéhez kellett „kedvesnek lenni”. Hanem, a férj fiú-testvérehez (vagyis a feleség sógorához) is, aki velük együtt lakott. Vagyis, a feleségnek egyszerre „két férje volt”. De lehetett több is, ha több volt a fiú-testvér. Ilyen szokások egykor az együtt-élő nagycsaládok körében fordult elő, ahol a legidősebb fiú örökölt mindent. Így, a fiatalabbaknak nem sok lehetősége volt vagyon nélkül házasságot kötni. Mivel a házasságokat nem szerelemből kötötték, így az efféle kapcsolatokban nem volt jellemző a féltékenység

Volt, ahol a feleségnek nemcsak a férjét kellett „kiszolgálania”, hanem az apósát is. E szokás főleg az erős családfői tekintélyű, nagycsaládos együttélés keretében volt ismert. De az olyan éretlen házasságoknál is, ahol a férj túl fiatal volt még a „gyermek-csináláshoz”. Mivel a régi életmód igényelte a nagy gyermek-számot, ezért a családfők „segítettek abban”, hogy fiaik feleségei mielőbb gyermeket szülhessenek. Az ilyen környezetben az apa akarata „szent volt”, így elviselték ezt a helyzetet. Főleg mert feleségüket sem ők választották, hanem a szülei.

Előfordulhatott, hogy a nagy-családon belüli férfiak „egyaránt kedvesek voltak” a családba „beházásított” feleségekhez. Mint ahogy a család özvegy-asszonyaihoz is. Akik aztán nem panaszkodhattak arra, hogy „elhanyagolják őket”. Volt, ahol a sógor-rokonokat szívélyesen fogadták „vendég-éjszakákra”. Ezzel is erősítve a vér- és sógor-rokonok közötti kapcsolatot.

Az özvegyek sajátos réteget alkottak. Ha kellő vagyonnal és önállósággal rendelkeztek, akkor igen szabad életet élhettek, mint az özvegy családfők. De a nagy-családon belüli özvegy férfi vagy nő életét nagyban meghatározta az, hogy hány gyermeke él a környezetében, hánytól várhat segítséget. Minél kisebb támogatásra számíthatott, annál inkább kiszolgáltatottabb helyzetbe került, egyfajta házicselédnek tekintették őket. Az özvegy-ember nemi közeledéseit többnyire viccesnek tartották, mint szégyenletesnek. Ezért, nem volt ritka, hogy a cselédekkel vagy az elhanyagolt feleségekkel „összeszűrhetette a levet”. Az egyedül álló özvegy-asszonyt pedig gyakran a nagy-családban együtt élő férfiak próbálták „levenni a lábáról”. Amit, a közvélemény még akkor sem ítelt szigorúan, ha házassággal történt az eset. Állítólag volt, ahol a nagy-családon belül, az özvegy-asszonyt „mindenki feleségének tekintették”. Néhol, az özvegy-asszony feladatának tartották családon belüli a serdülő fiúk „felkészítését”.

Házasságok esetében nem számított ritkaságnak a családon kívüli szerelmeskedés sem. Mint ahogy a régi közfelfogás nem ítélte el túlságosan azt az alacsonyabb rangút, aki kénytelen volt egy magasabb rangú „rendelkezésére állni”. Annnyira, hogy ha valaki beállt szolgálni vagy cselédkedni, akkor számíthatott arra, hogy nemcsak az a munkát kell majd elvégeznie, amire felfogadták. Mint ahogy arra is, hogy a „külön munkáért” külön kedvezményeket is kaphat.

Meztelenkedő népszokások

A Kárpát-medencei néphit egykor igencsak bővelkedett nemi töltetű rítusokban, babonákban, segítő vagy elhárító, védő vagy sürgető misztikus eljárásokban. Ezek többsége manapság már meghökkenést okozna, vagy kacagásra ingerelne. Ugyanakkor, sok mindent elárulhatnak nemcsak a korabeli népi hitvilágról és mágiáról, hanem a korabeli erkölcsi felfogásról is.

Féregűzés

Szinte az egész Kárpát-medencében ismert volt az a szokás, hogy a rágcsálókat meztelenül lármázva igyekeztek elriasztani. Erdély egyes részein, a ház körül rikoltozó halál-madarat (kuvikot) is így igyekeztek elhessenteni. Néhol, a vadász-területet zavaró baglyokat is.

Egykor Baranyában, a féregűző napokon, a feleség kora hajnalban meztelenül körbefutotta a házat, vessző suhogtatva. Úgy hitték, hogy ettől a rágcsálók eltakarodnak a háztól. Alföldön is ismert volt hasonló szokás, ott a tanyákról próbálták így elűzni a rágcsálókat.

Göcsejben, a férfiak tették ugyanezt nagypénteken, meztelenül és pálcát suhogtatva. Közben körbeszaladták az udvarban álló épületeket ezt kiabálva: „Patkányok, egerek, csótányok, poloskák, oda menjete, ahol füstös kéményt láttok.”

Vajdaságban, a csúszó-mászókat riasztották el hasonlóan. Napfelkeltekor tetőtől talpig tisztára mosakodtak, majd meztelenül körülfutották a házat. Eközben egy vesszővel ütögették a ház oldalát, közben kiáltva: „Kígyók, békák elmenjete, ide többé ne jöjjetek.”

Jászság egyes vidékein, a ház gazdájának kellett meztelenül körbejárni ahhoz a házat, hogy a patkányok eltakarodjanak. A Luca-napot (dec. 13.) követő hét nap mindegyikének éjjelén és pontosan éjfélkor, különben a hatás elmarad.

Szlavóniában Nikázus napján (dec. 14.) az asszonyok meztelenül körbejárták a házat. Eközben vesszőt suhogtattak és fennhangon mondogatták: „Arra menjete, arra harangoznak, túl a Tiszán, túl a Dunán.” Úgy tartották, hogy ettől a patkányok eltakarodnak a környékről.

Tolna vidékén, karácsony estéjén (vagyis szenteste éjjelén) az asszonyok meztelenül körbejárták a házat, miközben ostort csattogtattak. Tették mindezt azért, hogy a következő karácsonyig a házat elkerüljék a patkányok.

Erdély egyes vidékein, március elsején az asszonyok meztelenül körbefutották az udvart vagy a házat, hogy a bolhák eltakarodjanak. Hasonló szokás élt egykor Őrség egyes vidékein, de ezt nem március elsején, hanem nagypénteken kellett megtenniük.

Maros megyében úgy vélték, hogy ha március elsején még pirkadat előtt az asszony meztelenül és szóltanul kisépri a házat és kiviszi a szemete, akkor egész évben nem lesz bolha a lakásban. Egyes szászok lakta vidékeken ez a szokás úgy módosult, hogy az így összesöpört szemetet a haragos szomszéd ajtaja elé kell önteni, hogy a bolhák oda átköltözzenek.

Máramaros vidékén meztelen fiú- és leány-gyermekek járták körbe a házat és kertet. Közben csörgő láncot húztak maguk után. Úgy hitték, hogy ez megvédi őket a kígyó-harapástól.

Terület védelme

Mura-vidéken, nagypéntek hajnalán, az asszonyok meztelenül körbefutották a házat. Közben a kezükben tartott bottal a ház körül egy kört is rajzoltak. Ezalatt ezt mondogatták: „Oda menjete, ahol füstös kéményt láttok.” Úgy vélték, hogy ezáltal a ház köré rajzolt körön belül, a terület védettséget kap. Ezt követően a házat ártalom, betegség, rovar vagy rágcsáló egy évig (vagy a következő féregűző napig) elkerüli.

Szeged környékén a babonás asszonyok nagypéntek hajnalán (napfelkelte előtt) meztelenül körbefutották a házat. Úgy vélték, hogy a futott körön belül a ház védve lesz minden bajtól.

Erdély, Felvidék és Alföld egyes részein ismert szokás volt a „nyáj körülfutása”. Amikor a pásztor a nyáját meztelenül körbeszaladta. Úgy vélték, hogy ez védelmet nyújt a farkasok támadása és a kifejt „tej romlása” ellen, valamint a nyáj sem széledt szét ezután.

Többfelé ismert volt az a módszer, ahogyan az istállót és az ott tartott állatokat igyekeztek megvédeni a rontástól. Úgy, hogy az istálló ajtajára zöld-leveles ágat tűztek, a küszöbre kölest vagy sőt hitettek, majd meztelenül körbejárták az istállót. Néhol füstölő ágat is hordozva. Ezt György- (ápr. 25.) vagy Luca- (dec. 13.) napján (vagy előestéjén) javasolták. Kárpát-medence nyugati peremén inkább Walpurgis-éjjelén (ápr. 30-án) volt szokásban.

Az előbbi módszer módosított változata is többfelé előfordult. Annyi eltéréssel, hogy Luca-napján zöld ág helyett fokhagyma-fűzért akasztottak az istálló ajtajára. Valamint, az istállót éjfélkor kellett körbejárni. Gyertyával 3-szor, vagy gyertya nélkül 12-szer.

Ismert volt az a szokás, hogy a csípő bogarak kirajzása után, a pásztor a legelső bogarat elfogta. Majd, meztelenül körbefutotta a nyáját vagy gulyát, és a körbefutást befejezve, a bogarat a körön kívülre dobta. Állítólag, ennek hatására a bogarak kevésbé kínozták a nyáját.

Vetési babonák, rítusok

Sokfelé úgy tartották, hogy ha bő termést akartak, akkor meztelenül kell káposztát palántázni babot vagy borsót vetni. Néhol pedig azt állították, hogy a lencsét telihold fénye mellett, meztelenül kell vetni, hogy gyorsan és nagy szeműre növekedjen. Egyes vidékeken, az őszi gabonát is meztelenül vetették.

Gyakori volt az a vélekedés, hogy a madarak nem fogják kicsipegetni a magvakat a földből, ha azokat a gazda napnyugta után és meztelenül veti. Mint ahogy sokfelé úgy gondolták, hogy a meztelenül vetett magvakat a föld termékenyebben fogja növeszteni.

Egyes vidékeken a lenmagot csak asszonyok vetették. Meztelenül, hogy „az Ég megsajnálja őket a ruhátlanságért, és a lent nagyra növeksze”. Máshol, a lányok vetették a lent, meztelenül és hosszú hajukat kibontva, hogy „a lennek szálai is legalább akkorára nőjenek”.

Kalotaszeg vidékén a mákot asszonyok vetették meztelenül, fekete vasárnap (nagyböjt 5. vasárnap) napfelkelte idején. Ez idő alatt a gazdának lenmagot kellett vetni, téli öltözetben. Máshol, a mákot húshagyó kedden vetették. Szóltanul és többnyire mezítelen asszonyok.

Olyan vélekedés is ismert, hogy a kender-magot meztelenül és új agyag-fazékból kell elvetni ahhoz, hogy a kender magasra nőjön, erős és hosszú szálakat növelessen.

Egyes vidékeken a violát, virágvasárnap hetében vetették. Hogy szép virágja legyen, avatott lányok vagy menyecskék (gyermektelen ifjú asszonyok) ültették, hajnalban és meztelenül.

Termés és szaporulat védelme

Sokfelé szokás volt a bevetett földet meztelenül körbefutni, hogy megvédjék a madaraktól. Mint ahogy az is, hogy a kisarjadt vetést is többfelé meztelenül körbefutották, hogy még jobban növekedjen (nagypénteken hajnalban, vagy a tavaszi határ-járáskor)

Azt is feltételezték, hogy ha az asszony éjfélkor és meztelenül körbefutja a frissen vetett területet, akkor annak vetését „a nap ki nem égeti”, „eső ki nem mossa”, „magját madár meg nem dézsmálja”, termését „a jég el nem veri”.

Volt, ahol a vetés meztelen körüljárását csak úgy tartották hatásosnak, ha azt asszony tette és szóltanul. Napnyugta után vagy napfelkelte előtt, és még akkor sem nyikkant meg, ha megijesztették. Volt, ahol az özvegy asszonyok vonultak ki a szántóföldhöz éjfél körül, amit aztán meztelenül és csapatosan körbetáncoltak. Ha pedig valamely férfi vagy legény megpróbálta őket meglesni, akkor igencsak pórul járhatott. Mert ha elfogták, akkor ruháját leszagatták, és állítólag más csúfságokat is elkövethettek vele.

Ugocsa és Szatmár megyékben, Lőrinc nap (aug.10.) éjjelén a kölesföldet meztelenül körüljárták, hogy a verebek a termést megkíméljék. Torda és Aranyos-szék vidékén, a temetőből meztelenül lopott földet szórták szét, hogy a madarakat elriasszák.

Egyes vidékeken Egyed-napján (szept. 1.), a gazda még napkelte előtt meztelenül körül járta a szőlős-kertjét. Annak négy sarkán, az ott lévő tőke vesszőit összekötözte, hogy a gonosz elől elzárja a szőlős-kertet.

Termékenység-szertartások

Néhol úgy igyekeztek az állat ellését gyorsítani, hogy meztelenül segítették a világra hozatalt. Állítólag, a nők szülésénél is bevált ez a módszer. Úgy vélték, hogy a meztelenség látványa meggyorsítja a szülési folyamatokat.

Azt is mesélték, hogy egykor a gyermektelen asszonyok kijártak némely „csudafához”. Azért, hogy ott gyermekáldásért fohászkodjanak. Éjfél tájban mentek oda és ruhátlanul. A fának elmondták kívánságukat és jelként a kendőjüket a fa ágára kötözték.

Kárpát-medence egyes nyugati részein, valamint némely sváb- és szász-lakta vidéken érdekes és veszélyes szokásról is beszéltek. Állítólag a meddő feleségek, éjjel és titokban, belopóztak a templomba. Ahol körbejárták az oltárt, és Szűz Máriához fohászkodtak azért, hogy teherbe eshessenek. Veszélyes volt, mert ha kitudódott igen szigorú büntetésre számíthattak.

Germektelen házásoknak javasolták egykor, hogy meztelenül nézzék végig az éjszakai holdfogyatkozást. Ahogy a Hold majd visszanyeri eredeti alakját, úgy fog majd a gyermekük is megfoganni, „ha az égiek is azt akarják”.

A gyermektelenség „gyógyítására” néhol azt ajánlották, hogy a férj és feleség, holdtöltekor meztelenül sétálja körbe a saját otthonát (házát, udvarát, szántó-területét). Egymást átkarolva és szóltanul. Ezt követően, három napig tartóztassák meg magukat, „de utána pótolják be”.

Esőcsinálás

Erdély és Bánát egyes vidékein, a tavasz-végi és nyár-eleji aszály idején, egy meztelenre vetkőztetett leányt virágokkal felöltöztettek, és körbejáratták vele a vetést. Hasonló szokás volt ismert egyes dél-alföldi vidékeken is.

Némely őrségi és Mura-vidéki részeken, a fiú-gyermekek csoportja „hozta az esőt”. Az élen járó fiú-gyermekeket meztelenre vetkőztették, testét fűvel és lombbal fedték, fejétől a láb-száráig. Majd a csapat végigjárja a falut, betérve az udvarokba. Ahol társai énekeltek, ő pedig táncolt, forgott. énekeltek és táncoltak. A házbeliék e gyermeket (zöld emberkét) vízzel lelocsolták, hogy így előidézzék a várt esőt.

A dél-vidéken is hasonló volt szokásban, de némi eltéréssel. Arrafelé, leány-csapat járta a falut, akik közrefogva egy leányt kísérték. Akit előzőleg sorsolással választottak maguk közül, majd levetkőztették. Testét fűvel, virággal és lomb-levelekkel „Dodolának”⁸⁸ (eső-istennőnek)

88 Magyar Néprajzi Lexikon. Dodola. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

felöltöztették. Ezután, a leánycsoport végigjárta a falut, és minden ház udvarába betértek, esőkérő dalokat énekelve. A dalolást akkor fejezték be és vonultak tovább, ha a háziak közül valaki vízzel lelöttyintette a „Dodolát”.

Némely kis- és nagy-alföldi vidékeken erős aszály idején, meztelen lányokat fogtak könnyű eke elé, amivel körbeszántották a fonnyadó vetést. Úgy vélték, hogy ezáltal megvédhetik a kiszáradástól, és a legközelebbi eső e területet fogja öntözni.

Szerelmi jóslások

Többfelé ismert eljárás, ahogyan az eladó leány megtudhatta, ki lesz a „jövendőbelije”. Ehhez András-napján (nov. 30.) kilenc galuskát (vagy gombócot) kellett főznie, és egy üres szobában az asztalt kilenc személyre kellett tálalnia. Majd a galuskákat a tányérokban szétosztva levetkőzött és meztelenül kilencszer körbefutotta a házat. Ha gyorsan futott, a kilencedik kör után az ablakon betekintve, egy pillanatra megláthatta jövendőbeli férjét.

Más változat szerint, elegendő volt, ha a leány, az András napját megelőző este, éjfél előtt meztelenül kiállt az udvarra. Ahol Szent Andrásához (más változatban a Holdhoz, fényesebb csillaghoz) imádkozott. Állítólag, ezt követően álmában megjelent a jövendőbelije.

Arad megyében a leány megtudhatta, hogy honnan várható a kérője. Annyit kellett tennie, hogy a házat meztelenül kisöpörje és a szemetet a ház kapuja elé szétszórja. Mindezt, az esti harangszó idején. Ahonnan legerősebb volt a kutyaugatás, arra lakott a várható leánykérő.

Több vidéken úgy vélték, hogy András-nap (nov. 30.), Karácsony (dec. 24.) vagy Szilveszter (dec. 31.) éjjelén, a tükör előtt meztelenül álló leány, egy pillanatra meglátja a jövendőbelijét. De csak sötétben, és az általa felvillantott tűszerszám (kova és acél) összeütésének fényében.

Gyógyítások

Háromszéken, a hidegleléses (lázas-reszketéses) gyerek gyógyulását az anyja ekképpen is segítette. Kora reggel még napfelkelte előtt, a gyermeket kezébe kapva, meztelenül legalább háromszor körbefutotta a házat hangosan mondogatva: „Éjasszonya, Éjura! Gyermekemről a hideget, vigyétek és menjete”.

Többfelé a hideg-leléses gyermeket, „bemutatták az esti Holdnak”. Vagyis, napnyugta után a meztelen édesanya a gyermeket kivitte az éjszakába és hagyta, hogy a hold fénye megvilágítsa. Sajnos, az ekkor mondott szöveg nem maradt fenn. Ezt követően a gyermeket meleg vízben fürdették, megtörülgették és alaposan bebugyolálták, majd hagyták kiizzadni.

Egyes vidékeken úgy vélték, hogy az asszonyok és férfiak „kedvetlenségén” (elhidegülésén) segíthet egy rítus. Azt ajánlották, hogy mindketten menjenek ki a temetőbe, ott vetkőzzenek le. Majd ruhátlanul, egymást átölelve járják körbe őseik sírját. Úgy vélték, hogy az ősök szelleme majd megszállja őket, segít nekik újra „összemelegedni”. Máshol hasonló rítust javasoltak, de nem a temetőben, hanem éjfélkor a közeli keresztútnál.

Felföld, Őrség és Erdély egyes vidékein, Iván nap (jún. 24-én) hajnalán, az öregasszonyok meztelenül körbekerülték földjüket. Ahol abroszt vagy lepedőt húzva a fűvön, begyűjtötték a friss harmatot és gyógyfüveket szedtek.

Rontás-elhárítás

Néhol úgy tartották, hogy a tehén első fejését meztelenül kell elvégezni, mert így elkerülhető a tej rontása. Máshol úgy vélték, hogy a fejős-tehén első kihajtásakor kell „ruhátlanul lenni”.

Palócföldön az a hiedelem járta, hogy György-nap (ápr. 24.) éjszakáján gyűjtött harmat csodás hatású. Ezért, az asszonyok éjfélkor vagy napkelte előtt (lehetőleg meztelenül) egy lepedőt vagy valamilyen ruhadarabot (kötényt, szoknyát) húztak végig a mezőn. Otthon az így összegyűjtött harmatot a tehenek abrakára csavarták. A hiedelem szerint ettől több tejet adott a tehenük és a tej rontását is megakadályozták.

A Kárpát-medence nyugati sávjában és némely sváb vidéken, a fenti harmat-szedést Walpurga éjszakáján (ápr. 30-án) volt szokásban. Úgy vélték, hogy az akkor gyűjtött harmat segít a rontást okozta kelések, bibircsókok növekedését elhárítani.

A Kárpát-medence észak-nyugati részén többfelé úgy vélték, hogy a boszorkány-rontotta tejet a gazdasszony helyre tudja hozni. Ha éjféltájban, meztelenül és sötétben alaposan köpüli, még jó vaj készülhet belőle. Bár női munka, de ilyenkor a gazda is segíthet neki.

Néhol úgy vélték, hogyha a háziasszony nagypéntek hajnalán meztelenül köpüli a vaját, akkor egy évig a boszorkányok nem tudják megrontani a háznál fejt tejet.

Egyes vidékeken, hogy a termést megőrizték és megvédjék a rontó erőktől, naplemente után a lányok és nők meztelenül járták a mezőt, dalokat énekelve.

Baj-elhárítás

Ismert volt az a vélekedés, hogy tűzvész közeledtével ha a házat háromszor (vagy kilencszer) meztelenül körbejárják, és a tűz felé köpnek (vagy vizelnek), akkor a tűk elkerülheti a házat. Máshol ezt a módszert vihar esetén a villámcsapások elkerülésére javasolták.

Állítólag, a közelgő vihar vagy jégeső is elhárítható. Akkor, ha a férfi nemi szervét elővéve a közelgő vész felé vizel. A női gonosz erőt, boszorkányságot pedig úgy tarthatták távol, hogy levetkőzve azzal szembefordultak, miközben altestükön nemi szervüket kezükbe fogták.

Erdély egyes vidékein, a dörgő vihar-felhőt láttak közeledni, akkor azt az asszonyok állítólag el tudták még téríteni. Mégpedig úgy hogy meztelenül szembe fordultak a felhővel, és egy tükröt tartottak feléje. Állítólag, a vihar ilyenkor szégyenlősen más irányba fordulhatott.

Őrvidéken, az asszonyok úgy térítették el a villámokat, hogy felemelték szoknyájukat és megmutatták „lábuk közét”. Hogy azzal a felhőben rejtőzködő ördögöt (sárkányt) elijesszék. Göcsejben viszont tiltották, nehogy ilyenkor az ördög az asszony lyukába bújjon.

Szlavóniában, ha fertőző betegség dúlt a szomszédos vidékeken, megpróbálták a falut ettől megvédeni. Ennek érdekében, újhold vasárnap éjjelén, 12 legénnyel és 12 szűz leánnyal, meztelenül felszántatták a falu határvonalát. Ezzel mintegy elzárva a bajt a településről.

Kárpát-medence keleti karéján előfordult, hogy a tavaszi vagy őszi gabona-vetését megelőző szántás után, a rontásokat igyekeztek a földről elűzni. Ennek érdekében a szántást követő éjjel, „tisztas özvegy-asszonyok” meztelenül futkároztak a szántáson. Ezzel elijesztve a gonosz erőket, megvédve a falu népét a kívülről támadó betegségektől. Máshol az volt szokásban, hogy kiválasztották a legszebb eladó leányt. Aki napnyugta előtt, meztelenül körbefutotta a leszántott területet. Ezzel a termőföldet mintegy megvédve az ártó jégtől, esőtől.

Szépség-mágia

Néhol az a „hír járta”, hogy pünkösdi (húsvét utáni 7. vasárnapi) harmat eltünteti a szeplőt. De csak akkor, ha az a leány magának és meztelenül gyűjtötte. Máshol, a György (ápr. 24.) vagy Fülöp-Jakab (máj. 1.) napjának hajnalán gyűjtött harmatnak tulajdonítottak ilyen hatást. Főleg ha azt meztelen özvegy-asszony (vagy boszorkánynak tartott nő) szedte össze.

Egyes vidékeken, a rózsa virágjáról meztelenül leitatott hajnali harmatot tartották hatásosnak szembetegségek (árpa, gyulladás, vörösödés) kezelésére.

Néhol a leányok, a nyári havibajukat követően alaposan megfürödtek a közeli folyóban vagy pataokban. Úgy tartották, hogy ettől a rontás és betegség elkerüli őket. Ha hajukat is megmosták és a vízparton meztelenül fésülték, akkor hajuk is szép hosszúra fog növekedni.

Bánát egyes vidékein úgy vélték, hogy a május elsejei friss harmat a lányokat szépíti, míg a legényeket szerencsésé teszi. Ezért, e nap reggelén, meztelenül hempergöztek a harmatos mezőn, majd hagyták, hogy a napfényben és a szellőben a testük nedvessége felszáradjon.

Nap- és Hold-köszöntők

Néhol szokásban volt, hogy Gyertyaszentelő napjának éjszakáján (febr. 1. vagy 2.) gyertyát gyűjtöttek és meztelenül fohászkodtak a Naphoz. Azért, hogy a tél mielőbb eltakarodjék és a nyáron bőséges legyen az aratás. Míg máshol, az ilyesfajta fohászkodás Albin (márc. 1.) vagy Gyümölcsoltó (márc. 24.) napján volt esedékes, de gyertya nélkül.

Egyes vidékeken szokásban volt egykor, hogy a telihold idejében, az asszonyok éjfélkor meztelenül kiálltak az éjszakába. Ahol is a Holdat köszöntötték és elmondták kívánságaikat. A férfiaknál hasonló szokás, az éves 4 fő nap-állásidején⁸⁹, ami napfelkeltekor volt esedékes.

Többfelé úgy vélték, hogy a gyermektelen asszonyokat megsegítheti a Nap és a Hold. Ennek érdekében a Naphoz pirkadatkor vagy lenyugváskor kell fohászkodni. A Holdhoz viszont csak teliholdkor és éjfélkor érdemes. Természetesen meztelenül, hogy fényük az egész testet érje.

⁸⁹ Nap-forduló és nap-éj egyenlőség idején. Néhol nap-fogyatkozásakor is.

Felföld egyes vidékein nap- vagy hold-fogyatkozásakor, az emberek levetkőzve fordultak az égitest fel. Azért, hogy „csúnyájuk látványával” Markolábot⁹⁰ (égi farkast, vér-farkast, vrkola-vámpírt, sárkányt stb.) elijesszék, ami a hitük szerint bekapta” a Napot vagy a Holdat.

Játékos pajzánkodások vagy pajzánkodó játékok

A fiatalok játékos cselekedetei gyakran kapcsolódtak az ismerkedéshez, szerelmi életéhez. Az efféle játékok segítséget nyújthattak a gátlások leküzdéséhez és érzelmeik nyilvános kifejezéséhez. Megkönnyítette a pár-kapcsolatok kialakítását és közösség előtti felvállalását. Íme, néhány erotikus töltetű népi játék-típus, amelyet egykor a fonókban, közös bandázáskor, mezei kivonulásokon vagy vigalmi időszakokban egymás között szívesen játszottak.

Párosító játékok

Ezek történhetek sorsolós össze-válogatással, amely elősegítette az ismerkedést, új kapcsolatok kialakítását. De történhetett az egyik fél választása alapján, amely egyértelmű kifejezése volt annak, hogy a választó fél kihez vonzódik, kivel járna szívesen. Mint ahogy előfordulhatott a csoport vezetője által hozott döntéssel is, amely a félénkeket vagy az éppen haragban lévőket próbálta „összehozni”. A résztvevőknek többnyire valamilyen feltételt kellett teljesíteni ahhoz, hogy párt szerezhessenek maguknak. Ami történhetett kártya kihúzásával, kockadobással, találós kérdés megválaszolásával, palack-forgatással, szembekötősdivel.

Kérdés-felelet játékok

Amelyek jó alkalmat biztosítottak egymás megismerésére. Főleg arra, hogy „játékos keretek között” nyilvánosan olyat is megkérdezhessenek egymástól, amit szemtől-szembe maguktól nem mernének. Egyúttal arra is szolgált, hogy a válaszokat a többiek is „ellenőrizhessék és véleményezhessék”. Ezzel segítve az aggályok vagy félreértések tisztázását, valamint a másik fél viszonyulásának, vágyainak és igényeinek megismerését, szavahihetőségek ellenőrzését.

Szerep-játékok

Amelyek sikamlós vagy kényes-erotikus alap-történeteit többnyire együtt határozták meg. De történhetett egyéni javaslatra vagy a játék vezetőjének döntésére. Ilyenkor a kiválasztott párok, a meghatározott szerep keretében önmagukat adhatták. A szerepre vagy a helyzetre hivatkozva olyanokat is elmondhattak, megtehettek, amit a valóságban vagy mások előtt nem mertek volna megtenni. Az ilyen játékok segítették az udvarlást, alkalmat adhattak a csókolózásra és az ölelkezésre. De a ki nem mondott konfliktusok és bánatok tisztázására is.

90 Magyar Néprajzi Lexikon. Égitestek fogyatkozása. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Zálogos játékok

Amelyek lényege, hogy a hibázó vagy tévedő játékos kénytelen volt zálogot adni. De olyan is előfordult, hogy valamely elveszett vagy elvett tárgyát próbálta visszakapni. Amit valamilyen módon „ki kellett váltania”. Aminek „árát” (a csoport-ízlés keretein belül) meghatározhatta a győztes fél, ami többnyire csók, ölelés volt. De az „arat” a többség is meghatározhatta, előre vagy alkalmanként. Ami többnyire olyan cselekedet volt, amit a játszó-pár titokban szeretett volna megtenni, de maguktól nem merték kezdeményezni (rövid időre elvonulás valahová, nyilvános csók vagy ölelés, esetleg valamely testrész megmutatása stb.).

Vetkőztetős játékok

A zálogos játékok sajátos változata. Amikor a hibázó, tévedő vagy vesztes játékosnak egy-egy ruhadarabját kell zálogba adnia. Amit a forduló végén lehetősége van „kiváltani”. Játszották dobókockával, kártyával, üveg-forgatással, sorsolással stb. De bújócska vagy szembekötősdí forduló-vesztéseit is „megszabadíthatták” ily módon a ruházatuktól. Ilyen játékok segíthették a szégyen-érzet oldódását, saját test-kép elfogadását, mások tekintetének elviselését.

Párcserés játékok

Amelyek során az együtt játszó párok összetétele fordulóként változott. Ami elősegítette, hogy a csoport tagjai egymást jobban megismerhessék. A viselkedésekből pedig feltáruhlhattak a rejtett ellenérzések vagy éppen rokonszenvek, közömbösségek vagy féltékenységek. Az ilyen párcserék elősegítették a szorongások és bátortalanságok enyhülését, valamint a különböző udvarlási, csókolózási és ölelési igények és módok megismerését.

Érintős játékok

Amelyek többnyire a másik fél által elviselhető „érintési határokat” igyekezett felderíteni. Ennek során az egyik fél a másik testét simogathatta, csókolhatta, csiklandozhatta, fájdalmat-sérülést nem okozva nyomogathatta. Eközben az „érintett” ezt szótlanul és mozdulatlanul tűrte, ameddig tudta vagy „ameddig az érintés haladását” engedélyezte. Az ilyen játékok során a párok egymás testét és érzékeny pontjait alaposabban megismerhették. Kimutatva, a nem kívánatos hajlamokat is (kegyetlenség, erőszak, másik akaratának figyelmen kívül hagyása). Mert néha az ilyen játékok messzire vezethettek. Mint például a „halott-mosdatás”. Amikor, az egyik fél a másik mozdulatlanul fekvő meztelen testét mosogatta, törülgette. A körülöttük állók pedig figyelték, hogy a fekvő „halott” ezt meddig bírja, mikor „támad fel”. Hasonló játék a „faszent-feltámasztás”. Amikor a meztelenül álló bekötött szeműt a többiek simogatták, csiklandozták, hogy megmozduljon. A fiatalok között annak volt nagyobb tekintélye, aki legtovább volt képes elviselni mások érintését.

Felismerős játékok

Az érintős játékok „nehezített változatai”. Amikor, az „érintett” szemét bekötötték vagy a helyiséget elsötétítették, hogy ne láthassa az őt „kezelő” személyt. Majd, miután „érintőset játszott rajta”, meg kellett mondania, hogy szerinte ki „foglalkozott” vele. Ha kitalálta, akkor megválaszthatta, hogy ő kit „kezeljen”. Ha tévedett, a csoport választotta ki azt a személyt,

akit neki úgy kellett „lekezelnie”, ahogy azt meghatározták. Az ilyen játékok segítették a szorongások és szégyenérzetek oldódását, mások közeledésének elfogadását.

Pajzán maskarázó népszokások

A keresztény egyházak egykor az ókori pogány Bacchanáliához hasonlították a karneválokat, farsangokat. Úgy vélték, hogy a meztelenkedő színjátékok és szégyenteljes bolondozások, de még a táncok is veszélyes ösztönöket ébresztenek. Mivel alkalmat teremtenek arra, hogy „szemérmetlenül” fogdoshassák egymást és „tisztátalan dolgokra” vetemedjenek. Ezért, az erőteljes tiltások eredményeként ezen maskarázó népszokások mára már elvesztették eredeti értelmüket. Egyfajta látványos és bolondozó, színház-szerű előadássá szelődültek.

Fonóbéli riogatás

Néhol szokásban volt, hogy a fonóban vagy a fosztóban dolgozó leányokat és asszonyokat jól megijesszék. Ez többnyire úgy történt, hogy egy vállalkozó kedvű öreg-legény „ördögöt” játszott. Arcát kormozta, testét mézzel vagy kocsi-kenőccsel összekente, tollban hempergett. Majd váratlanul berontott a dolgozó fehérnépek közé, és ijesztgette őket. Alkalmas időben, amikor az ottani legények „véletlenül” eloltották a fényeket. A lányok és asszonyok persze egy idő után összefogva kikergették az őket megfogdosó és összekormozó „ördögöt”.

Farsangi riogatás

Erdély egyes vidékén volt szokásban ez a húshagyó hétfői vagy keddi ijesztgetés. Ilyenkor, hordót szállító szekér vagy szán állt meg a falu népesebb terén. A hordókban fiatal meztelen legények rejtőztek bundákba burkolózva. Akik a megfelelő időben előugorva, meztelenül futkározva ijesztgették a fehérnépet. Ehhez néhol arcukat vagy testüket is összemaszatolták.

Busó-járás

A Mohács-környéki, farsangi busó-járás egykor igencsak másképp zajlott, mint manapság. A korabeli visszaemlékezések szerint, a busónak öltözött álarcos-bundás legények ilyenkor igencsak megkergették az utcán nézelődő leányokat és asszonyokat. Melyiket pedig sikerült közrefogniuk, az igen alaposan „megtapogatták”. Vagyis, olyanokat tettek, amelyek ma már szexuális zaklatásnak szemérem-sértésnek vagy kényszerítésnek tartanak. A busókkal együtt járó „jankелеk” nem viseltek álarcot, csak rongyos öltözetet, kezükben zsák és ostor. Az ő feladatuk volt, hogy a gyermekeket és az avatatlan serdülőket a busóktól távol tartsák.

Asszony-farsang

Dunántúlon, Felföld és Erdély egyes részein ismert, zárt körű asszony-mulatság⁹¹. Többnyire húshagyó hétfő tartották valakinek a házában, pincéjében, esetleg pajtában vagy kocsmában.

91 Magyar Néprajzi Lexikon. Asszonyfarsang. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Az asszonyok (nem leányok!) ilyenkor kedvükre ehettek és ihattak, akár le is részegedhettek. Táncolhattak és ugrándozhattak, akár meztelenkedhettek is. Egy-néhány titoktartó zenész (özvegy-ember vagy öreg-legény) adta hozzá a hangulatot. Rajtuk kívül más legény vagy férfi nem léphetett be hozzájuk. Ha pedig rajtakaptak egy leselkedőt, azt meztelenre vetkőztették, szemét bekötötték és „ki tudja mit műveltek vele”, majd ruhátlanul kikergették.

Vénlány-hajtás

Egykor elterjedt farsangvégi szokás, amely eléggé kegyetlennek tűnhet. Amikor nagybőjt első napján (hamvazó szerdán), a házasságról lekészt vénlányokat összereltek. Néhol tuskót húztak velük, máshol szekeret, miközben levetkőztették őket, mondván: „süldő-lánynak, csotrogánynak leány-ruha nem dukál”. Királyföld vidékén pedig meztelenül eke elé fogták őket és barázdát húztak velük, hogy a „legények magjához a talajt megnyissák”. Volt, ahol az ekét meztelen öreg-legények vezették, hogy ők is igyekezzenek megházasodni.

Szép-asszonyok vonulása

Torda és Aranyos-szék vidékén régen szokásban volt, hogy a fiatal-asszonyok György-napjának (ápr. 24.) éjjelén (vagy előestéjén) egy falun kívüli tisztásra vonultak, néhány garabonciás vagy táltos vezetésével. Ahol dudaszó mellett tűz körül táncoltak és énekeltek, ettek-ittak és vigadoztak. Őrszemeket állítva, a kíváncsiskodó férfi-szemektől óvva magukat. Ha egy leselkedőt elkaptak, azt vetkőztették, szemét bekötötték, fához kikötözték, és „ki tudja mit tettek véle, de vérét nem folyatták”. Majd hajnal felé meztelenül elkergették.

Borbála-mulatság

Pilis környéki, Borbála-nap (dec. 4.) idején tartott asszony-vigasság. Az asszony-farsanghoz hasonló, férfinép nélküli (mert még a muzsikások is nők voltak). Néhol az asszonyok csak fehér lepelbe burkolóztak. Ha férfi lépett a pincébe, meztelenre vetkőztették és kikergették.

Szellem-fogás

Szeptember első hetében, a Kárpátok észak-keleti karóján néhol úgy hitték, hogy naplemente után az erdő-szellem előjöhet és garázdálkodhat, szétszórhatja a kévéket, felborogathatja a kazlakat, szétengedheti a nyáját. Ezért e vidékeken őrseget szerveztek. Leginkább azért, mert az „erdő szelleme” helyett rendszerint a falu fiatal legényei kimaszkírozva randalíroztak ezen az éjjelen. Ezért, amely legényt eközben tetten érték, azt meztelenre vetkőztették, és szégyenszemre kötélén végigvezették a falun. Néhol még „asszony-kézre” is adták őket. E szokás, egy régi legény-avatási szertartás maradványa lehetett.

Luca-vonulás

Többfelé, szórványosan ismert népszokás. Ilyenkor egyes férjes vagy özvegy asszonyok, fehér lepelből és szita-szövetből készült maskarába öltözve járták a falut. Napnyugta után, a sötétben, úgy éjfélig. Akár ihattak, hangoskodhattak és ijesztgethettek is. Ha férfi-emberrel

találkoztak az megkergették. Ha pedig elfogták, akár „csúffá is teheték”. Vagyis, ruhájából kiforgathatták, csiklandozhatták, sőt „meg is nyomhatták”.

Szerelmeskedő szokások és ünneplések

Az egykori Kárpát-medencei népi hagyományaiban fellelhetők olyan mozzanatok, amelyek egyértelműen a nemi aktusra alapozódtak. Ezek többsége olyan helyi jellegű népszokás vagy babona, amelyek bemutatása ma már igencsak pornográfusnak és közfelháborodást okozónak minősítenénk. Holott, ezek egykor igen jeles és hasznos közösségi események voltak. Csak idővel elvesztették jelentőségüket, erkölcsös közösségi eseménnyé szelídültek.

Farsangi legény-avatás

Egyes Kárpát-medencei vidékeken a farsang-idei legény-avatás a farsang-vasárnap előtti szombat este kezdődött. Ha addigra a legénykének már sikerült kiállni a többi próbát. Az avatásra váró legényt maskarába öltöztették és leittatták. Ezután a szemét bekötötték és elvitték néhány „beavató asszonysághoz”, akik a férfiúi képességeit „leellenőrizték”. Ha ez idő alatt egy szót sem szólt, engedelmeskedett, kötést se vette le a szeméről, akkor legénnyé avatták. És, a következő naptól már részt is vehetett a lányok maskarás „hajkurászásában”.

Néhol, az ilyen avatási próbákat az asszony-farsanggal egy időben tartották. Amikor, a kissé már ittas és avatásra váró bekötött szemű legénykét, az asszony-farsang színhelyére vitték, és belökték az asszonyok közé. Akik „átvették” a legénykét, alaposan „megvizsgálták”, férfiúi képességeit „leellenőrizték”. Az ilyen próba teljesítése a legényke avatását eredményezte. A teljesítés „mikéntje” pedig a hírnevét és a későbbi „szeretői” esélyeit érinthette.

Gabona-növesztés

Kárpát-medence keleti és déli perem-részein sajátos módon próbálták a gabona növekedését serkenteni. Ha gyengén növekedett, akkor napkeltekor a gazda és felesége mezítelenül párosodott a vetésen. Ezzel, „erőt adva a földnek”, hogy a vetés jobban növekedhessen.

Legény-behajítás

Ritka legény-avató György-napi (ápr. 24.) szokás, amely az előző este napnyugtával kezdődött. Ilyenkor, a legények végigjárták a falut és összeterelték az avatásra váró néhány serdülő legénykét egy falun kívüli, félreeső széna-pajtába. Ahol már a „boszorkányok” várták őket (maskarázott és arcukat elfedő, özvegy-asszonyok és vén-lányok). Akik a sötétben levetkőztették a legénykéket, táncoltatták és itatták őket. Pirkadatig szerelmeskedve velük, majd otthagyták őket, hogy az őket odakísérő legények hazaterelhessék őket. Amelyik legényke nem viselkedett bátran, nem tartott ki hajnalig, azt nem tekintették legény-érettnek.

Húsvéti locsolkodás

A legősibb húsvéti szokások csak rész-elemeikben maradtak fenn, erősen „keresztényesített formában”. Ezért, az eredeti ünnep-menet csak elnagyolva érzékelhető. Annyi bizonyos, hogy egykor tavasz-köszöntő, tisztító és termékenység-varázsló ünnep lehetett. Amely, eredetileg Gyümölcsoltó napjára (márc. 25-re), a régi tavaszi napj-egyenlőség idejére eshetett.

A XX. század elején még szórványosan fennmaradt szokásokból következően, a régi ünneplés valami efféle módon történhetett. Miszerint, húsvét hétfőjén az avatott legények csapatokba szerveződtek. Végigjárták azokat a házakat, ahol olyan eladó-sorú leányok laktak, amelyeket szívesen választottak volna „kedvesüknek”. Ezt követően beköszöntek a „házhoz”. Néhol jó kívánságokkal, néhol legénykedve, esetleg táncolva vagy énekelve. Így, a leányok közelről is megismerhették azokat a fiúkat, akik „őket szerették volna”. Ezt követően a „rajongó legények” a leányt vízzel leöntözték vagy korbáccsal gyengéden megveregették. Ezzel mintegy kifejezve, hogy szívesen létesítenének vele nemi kapcsolatot. Ha a leány látva, hogy olyanok közelednek a házhoz akik neki nem tetszettek, akkor elbújt. Ilyenkor a legények nem keresték, hanem továbbmentek. Ha viszont a leányos házhoz nem érkezett legény-csapat, akkor az egyértelműen arra utalt, hogy nincs olyan legény a faluban, akinek a leány kellene. Vagyis, a régi időben csak olyan lányokat locsoltak vagy korbácsoltak ilyenkor, aki alkalmas lehetett feleségnek (szeretőnek). A gyermek- és süldő-lányok, férjes asszonyok és özvegy-asszonyok, női rokonok locsolása már az eredeti ünnep eltorzult félre-értelmezése.

Az ilyen locsolkodások vagy korbácsolások már ebédidő előtt befejeződtek. Délután pedig a leány, az őt meglocsoló fiúk közül a neki tetszőknek, festett tojást ajándékozott. Személyesen, vagy barátnőjével elküldve. Jelezve, hogy neki is tetszik a legény, elfogadná a fiú közeledését. A találkozásra már az aznapi multságukon sor kerülhetett. Ahol csak a tojást adó leányok és a tojást kapó fiúk vehettek részt.

Máshol ilyen „tojás-átadásra” csak a húsvét utáni vasárnap (fehér-vasárnap) került sor. Amely szokást többfelé a legény és leány közötti mátká-fogadással azonosították. Ilyenkor, az aznap esti ünnepi mulatozáson az „új barátságot” már megpecsételhették. Ez a szokás emlékeztet más szomszédos népek fiú-leány „testvérré fogadásos” rítusához⁹² is. Amelyet követően, az így „testvérré vált” fiatalok már szabadon ölelkezhetnek és csókolózhatnak, néhol akár együtt is feküdhetnek. Ahogy efféle találhatunk példát szerbeknél, horvátoknál, románoknál, bolgároknál, lengyeleknél és a fehér-oroszoknál is⁹³. Ilyen szokás-maradványok leginkább az erdélyi, felvidéki és dunántúli részekén érzékelhetőek. Régi szokás lehetett, mert az ilyen testvérré fogadásokat már az ókori római és középkori német-római birodalomban is tiltották.

Egy leány több fiúnak is adhatott tojást. Mint ahogy ugyanazon fiú több lánytól is kaphatott tojást. Multság éppen arra szolgált, hogy a fiatalok egymást megismerjék, összecsiszolódtak, „egymáson osztozkodhassanak”, párok alakulhassanak. Megjegyzendő, hogy a korabeli fel-fogás szerint, a fiatalok csoportos „együtt-járása” sem volt mindenhol elítélendő.

Elragadás

Némely vidékeken úgy hirdették, hogy a Pünkösöd utáni héten a leányok ne menjenek egyedül az erdőbe. Úgy vélték, hogy az „erdei csuda” (vad-öreg, tápio) a lányokat megtámadhatja.

92 Dr. Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Szeged, 1990. 258-260 old.

93 Dr. Moldován Gergely: A magyarországi románok. Budapest, 1913. 275, 278 old.

Vagy, az erdei „vadleányok” őket szőrös vadakká változtatják⁹⁴. Máshol azt tiltották, hogy a leányok ilyenkor a folyókhoz vagy tavakhoz járjanak fürdeni. Mert arrafelé úgy vélték, hogy a „vízi ember” rájuk támadhat. Vagy, a „vízi-lányok” lerántják őket a mélybe, hasonló félhol-takká téve⁹⁵. Hogy a tiltásnak nyomatékot is adjanak, az özvegy-emberek és az öreg-legények, vagy az özvegy-asszonyok és a vén-lányok maskarába öltözve ijeszthették és elkergették az erdő vagy vizek felé közeledő magányos leányokat.

Ugyanakkor ez időben, a legények és az avatás előtt álló legénykéek nyugodtan járhatták az erdőt. Őket az efféle „csudás lények” nem bántották. Sőt állítólag, a „vad-leányok” vagy a „vízi-lányok” még „kedvesek is voltak” hozzájuk. Pontosabban: „ismerős asszonyok” képében segítettek abban, hogy a legények „több tapasztalatra tegyenek szert”. Mint ahogy a csoportosan vonuló lányok is találkozhattak az „erdei öregekkel” vagy a „vízi emberrel”, aki rendes ember képében nekik is segíthetett „tapasztalatra szert tenni”. E hagyományokból úgy tűnhet, hogy régi legény- és leány-avatási rítusok maradványai lehettek. Valamint, jó alkalom arra, hogy az özvegyek, az öreg-legények és vén-lányok is szabadabban kiélhessék vágyaikat.

Nyár-esti fürdő

Folyók, tavak környékén többféle szokásban volt a szabad-téri, meztelen fürdőzés. Volt, ahol a férfiak és nők külön-külön, de egymás közeli partrésznél fürödtek. Napközben, ha az egyik fél a másik tételére „tévedt”, többnyire hangoskodva és fröcsköléssel elkergették. De napnyugta után már más volt a szokás. Mert aki a sötétben is fürdött, az egyúttal arra is várt, hogy vele is „történjen valami érdekes”. Ilyenkor, a „betévedőt” már szó nélkül és kedvesen fogadták, ölelgették és akár szerelmeskedhettek is vele. Némely vidékeken nem voltak ennyire szégyellősek, hanem a férfiak és nők együtt fürödtek meztelenül, és akár egymás előtt is szerelmeskedhettek. De csak azzal, akinek ez kedvére volt, és soha sem erőszakkal.

Boglya-nyomatás

A megszáradt és összegyűjtött szénát többnyire kerekded alakúra, embernél is magasabb domború halmokba rakták. Mivel az efféle munkát másnap is folytatták, és a frissen rakott szénát egy hirtelen jövő szél el is hordhatta, ezért néhol érdekes szokással igyekeztek a kárt megelőzni. Azzal, hogy a szénagyűjtő legények és leányok a boglyáknál maradtak éjszakára. Úgy, hogy azok tetejére felfeküdtek, ezzel tömörítve a szénát, hogy „szél el ne hordhassa, eső el ne áztassa”. Ilyenkor egy legény és leány igen közel kerülhetett egymáshoz. De óvatosan és finoman kellett ölelkezniük, mert a túlzott viháncolástól a boglya eldőlhett, megcsúszhatott. Ami szégyenszemre elárulta, hogy az éjszakai párocska mennyire tapasztalatlan és óvatlan.

Iván-napi elvonulás

Némely vidékeken, Iván-nap éjszakáján (jún. 24-én) vagy előestéjén, vízpart mellé ki vonultak. Ahol nagy tüzeket gyújtottak, ettek-ittak, táncoltak és mulatoztak. Éjfél felé a nagy máglyákat hagyták kialudni, ezt követően meztelenül táncoltak, futkároztak, kisebb tüzek felett átugráltak, közösen fürdöztek a vízben. Ilyenkor nemcsak a legények és a leányok, de a házas

94 Magyar Néprajzi Lexikon. Erdei lények. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

95 Magyar Néprajzi Lexikon. Vízilények. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

emberek és asszonyok is szabadon váltogathatták párjukat a sötétben. Mindenki szíve-vágya szerint élvezkedhetett, pirkadatig akár többször is. Egyvalaki mellett kitartva, vagy párját válogatva, esetleg hármában vagy akár csoportosan is. Szabad volt az az éjszaka.

Az egyházak igencsak tiltották ezt a hagyományt, mert a férfiakat és a serdülő legényeket „elcsábíthatták és bűnbe vihették”. Valamint, mert férjes asszonyokat „házasság-törésre” buzdíthatta, őket „meggyalázhatták”, szűz lányokat „megszentségteleníthették”. Megjegyzendő, hogy az ilyen kivonuláson mindenki önként vett részt. Tudva azt, hogy ott mi történik. Sőt éppen azért mentek oda, hogy velük is „ilyenek történjenek”.

Arató-ebéd utáni pihenő

Egyes vidékeken az volt szokásban, hogy az aratási munkákat csak férfiak és legények végezték. Ilyenkor, az asszonyok a férjüknek, leányok a kedveseiknek az otthon elkészített ebédet délidőben kihordták az aratóknak. Miután az aratók az ebédet elfogyasztották, a tarló szélén lévő fák lombjának (vagy az ágra terített női szoknya) árnyékban az ebédet hozó fehérréppel leheveredtek egy órácskára, majd ismét elkezdték a munkát. A felakasztott szoknya jelentette, hogy ilyenkor az „egymással foglalatoskodó párt” nem szabad zavarni. Úgy tartották, hogy az ilyen rítus segít abban, „hogy eső ne jöjjön, gabona ne dőljön”.

Tündér- vagy szép-asszony befogás

Erdély és Felföld egyes vidékein egykor ismert, mára szinte elfelejtett nyári erdei multság. A júliusi újhoid idején került erre sor, titkos helyen, a falu közelében, egy erdei tisztás szélén. Ahol összegyűltek, azok az avatott lányok és legények (néhol a gyermektelen ifjú házaspárok is), akik „szerelmeskedésre vágytak”. Késő este, amikor már egymás arcát sem ismerhették fel a sötétben. A tisztás egyik végében a „nadrágosok, másikban a „szoknyások”. Ahol aztán pucérra vetkőztek, majd bementek a tisztásra, ahol egymás körvonalait is alig látták. De csak halkan és szótlán, tüzet nem gyújthattak, jeleket nem adhattak. A leányok bujkáltak és futkároztak, a legények pedig igyekeztek őket megtalálni és elkapni. Akit a legény megfogott, azt ölelhetette, csókolhatta, akár „meg is fektethette” a fűben vagy tisztás széli bokrok között. Majd miután egymás kedvére voltak, szétválhattak, hogy másokkal is bújócskázhassanak, kergetőzhessenek. Ezalatt néhány jó szemű és markos öreg-legény vigyázta a rendet, hogy a hangoskodókat vagy erőszakoskodókat megzabolázza és kipenderítse. Mindez talán 2-3 órán át tarthatott, majd szétszéledtek, felöltöztek és még pirkadat előtti sötétségben hazatértek.

Gabona-ágyazás

Néhol, már az aratás idején tettek azért, hogy gazdag legyen a következő évi vetés. Ennek érdekében, a legfiatalabb házaspárokat meztelenül azokra a gabona-kévékre fektették, amely a vetőmagot adta. Máshol, vetőmagokkal töltött zsákokra küldtek fiatalokat „szerelmeskedni”. Úgy tartották, hogy az ilyen tevékenységek növelik a gabona-vetőmagvak csíra-képességét, erős száron, kövér kalászsokat eredményeznek a következő évben.

Szállási nagymosás

Az állat-legeltetés férfi-munkának számított, míg a nagymosás és varrás kifejezetten nőinek. Ezért, a lakóhelyüktől távoli pásztorok időnként rászorultak a női segítségére. Arra, hogy

néhány fehércseléd felkeresse őket, elvégezze a nagymosást, megvarrja a szakadt ruhákat, és kenyér-félét süssön, elhozza a szükséges dolgokat a szállásra. Ezért a szolgáltatásért többnyire tejtermékeket, állatbőröket vagy gyapjút kapott fizetségül. Az ilyen segítséget elvállaló nő természetesen tudta, hogy a pásztorok „szerelmeskedési igényeit is” ki kell elégítenie. Jelenlétét és „munka-készségét”, a kútgémre vagy magas póznára akasztott női szoknya jelezte. Egyes vidékeken bár nyíltan csinálták, nem illet erről beszélni. Míg máshol, ez tisztességes megélhetésnek számított az özvegy-asszonyok és vén-lányok körében. De ha férjes asszony vállalt ilyen mosást, többnyire az sem okozott nagy felháborodást. Hiszen tudták, hogy aki nőként a pásztor-szállásokat saját akaratából felkeresi tejért, tejtermékért, azért többnyire a kedvességével kellett fizetnie, és jól fizettek érte. Megértették, hiszen az ilyen kitelepült életet folytató pásztorok akár több hónapig is asszony nélkül éldegéltek.

Őszi gabona-vetés estéje

Volt, ahol a vetést napjának éjjelén, az özvegy-asszonyok kimentek a mezőre, ahol meztelenül rohangáltak. Az oda kitérő férfiakat szabadon elcsábíthatták, pajzánkodhattak velük. Úgy tartották, hogy ezzel fokozzák a termőföld erejét, segítik a gabona-magvak csírázását. Egyes vidékeken a nyílt pajzánkodást sem szégyellték. Annýira, hogy a vetés befejezését követően, a jó és bő termés érdekében, a házastársak meztelenül szeretkezhettek a frissen vetett földön. Így fokozva a föld termő-képességét, elősegítve a magvak szárba szökkenését.

Szőlő-böngészés

Böngészésnek nevezték, amikor szüretelők után haladva, a tőkén felejtett szőlő-fürtöket is összeszedgették. Többfelé az volt a szokás, hogy a szőlőt lányok és asszonyok szüretelték, a legények a leszedett szőlő összegyűjtésével (puttonyozásával), a felnőtt férfiak pedig a szőlő feldolgozásával foglalatoskodtak. Ilyenkor, ha a legény észrevette, hogy valamelyik szüretelő fehérnép fürtöt felejtett a tőkén, akkor azt levágta. Ezért, a vétkes leánytól vagy asszonytól egy csókot kérhetett. Ha a szüretelő leány vagy asszony „túl sokszor felejtett fürtöt a tőkén”, akkor ez büntetést is érdemelt. Ami többnyire azt jelentette, hogy napnyugta után a legénnyel ki kellett mennie a szőlősbe, hogy a „sötétben együtt is leellenőrizték, hogy mi maradhatott még a tőkén”. De arra is volt példa, hogy az ilyen fehérnépet egy vagy több legény egy sötét pajtába vitte és ott „megbüntette”. Amit nem tűnt erőszaknak, hiszen a vétkes szüretelő előre tudta, hogy „sok feledékenysége az a következménye”. Vagyis, tudta-tette-akarhatta.

Lucás-avatás

Ritka legény-avató, Luca-napi (dec. 13.) szokás, amely az előző este napnyugtával kezdődött. Ennek során az özvegy-asszonyok és vén-lányok, fehér maskarákba öltöztek. Arcukat elfedték, hogy fel ne ismerjék őket. Végigjárták a falut és összeterelték az avatásra váró néhány serdülő legénykét egy fűtött üres istállóba. Ahol, a sötét homályban levetkőztették, táncoltatták és itatták őket. Majd éjfél után követően szerelmeskedtek velük. Pirkadat előtt hirtelen és egyszerre otthagyták őket. A legénykéek közben bármikor szabadon távozhattak, de amelyik nem tartott ki hajnalig, azt nem tekintették még legény-érettnek.

Pajzánkodó természet-feletti lények

A Kárpát-medencei néphagyomány bővelkedik a misztikus lényekben. Az olyanokban is, melyek a hiedelem szerint képesek lennének az emberekkel pajzánkodni. Őket elcsábítani, velük paráználkodni. Íme néhány, a legismertebb pajzán természet-feletti lények közül:

Déli baba

Sík mezőségek hiedelem-lénye⁹⁶. A gabona-táblákban (vagy tágas füves legelőkön) lakozott, többnyire a szemek érése idején jelenhetett meg (mint kalászvédő?). Rendszerint rekkenő melegben és enyhe szellő kíséretében. Megjelenése a haragvását jelenthette. Két fő változata ismert. Az egyik, a vad, többnyire fehér vagy fekete ruhájú, vagy lógós mellű és meztelen. Ez a gabonaföldön rejtőzködött. A gyermekeket ijesztgette és kergette (vas-karikával, sarlóval), de föld alá is elragadhatta őket. A másik változata általában fehér ruhás, olykor feltűnően nagy mellekkel. Ez, a mezőt, gabonátáblát és magas vetéseket járja, a gyermekeket elkerüli. Fel-nőtteket többnyire csak „napszúrással” és rosszul-léttel kínozza. De úgy tudták, hogy is meztelenül ülhet a gabonában és neki tetsző férfiakat elkábíthatja, „megnyomhatja”.

Szép-asszony

Olyan lény, amely kíváncsú asszony képében jelenhetett meg⁹⁷. A férfiakat megbűvölte, majd miután az akarátukat megtörte, többnyire „meglovagolta őket”, azok „erejét és magját elvette”. Vagyis, tehetetlenségüket kihasználva „élvezkedett” velük. Nem volt válogatós, az avatott legénytől az özvegy öreg-emberig „terjedhetnek áldozatai”. A neki nem tetsző (vagy őt akadályozó, féltékeny vagy házsártos) asszonyoknak is nehézséget okozhatott. Például: gyermekeiket elcserélhette, kiűtést (nemi baji) hozott rájuk. A szép-asszony járhatott egyedül vagy csapatosan. Főleg az erdélyi és dél-alföldi vidékeken volt ismert. Más vidékeken az alakja keveredett a tündérével, lidércével vagy a boszorkányéval.

Kis-asszony

A Kis-asszony⁹⁸ lény-képe a Kárpát-medence észak-keleti és némely erdélyi részről ismert. Hasonlít a szép-asszonyhoz, de ez csak a férfiakat (avatott legényeket és házas embereket) „gyötri”. Akár észvesztésig is megbűvölve vagy halálra táncoltatva, esetleg „meglovagolva, nyomva” őket. Néhol, őt tartották tündérnek, szép-boszorkánynak vagy fehér-asszonynak.

Bűbáj-asszony

Ez a lény, többnyire egyedül, ritkán párban tevékenykedik. Egy olyan anya-formájú, középkorú vagy idősebb asszony, amely képes igen kíváncsú és vonzó formában is megjeleni. E formájában, főleg serdülőket (suhancokat, ritkábban süldő lányokat) „avatott be a nemi élet rejtelseibe”. A Kárpát-medence keleti részében volt ismertebb, de sokfelé összetévesztették a szép-asszonnyal vagy a boszorkánnyal. Holott ez a lény nem ártott, csak „felvilágosított”.

96 Magyar Néprajzi Lexikon. Délibáb, délibaba. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

97 Magyar Néprajzi Lexikon. Szépasszony. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

98 Magyar Néprajzi Lexikon. Kisasszony. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Boszorkány

Az eredeti néphit szerint ez egy olyan gyógyító-rontó személy (asszony, ritkábban férfi), aki természet-feletti képességekkel is rendelkezik. Általában öregnek, gondozatlannak és csúfnak tartva az ilyent. Aki⁹⁹ ártó tevékenységét valamely gonosz erő segítségével, haszon érdekében végzi. Egyéb nevei: Nyomó és Ártó. Ami egyúttal arra is utalt, hogy képes volt másokat akaratuk ellenére „magukévá tenni”, vagy nemi képességüket „megkötni”, erejüket elvenni. Alakjuk gyakran keveredett a szép-asszonyéval vagy a lidércével. Manapság, tévesen boszorkánynak nevezik a nem ártó, gyógyító-javító, jó célú efféle lényeket is.

Tündér

Más néven erdei tündér, vila, villó, zana. Erdőkön, mezőkön, elhagyatott vidékeken élő, fiatal és gyönyörű, hosszú hajú és leány-szerű, fehér ruhás természet-feletti lény¹⁰⁰. Többnyire csapatosan vonulnak, énekelnek, zenélnek fürdenek, táncolnak és vigadoznak. Képesek alakot is váltani, madárrá vagy szellővé-szélle változni. A férfiakat többnyire elragadják, tévútra vezetik, vagy elcsábítják és szerelmeskednek velük. De segíthetnek is az embereken. Aki őket akadályozza, azt megbüntetik, megbetegítik. Sokfelé azonosnak tartják a kis-asszonnyal vagy a szép-asszonnyal. Egyes vidékeken és a mesékben ismert a tündér férfi alakban is.

Vízi-leány, éleány

Más néven szép- vagy hab-leány, sellő, vízi-tündér, ruszalka. Vizekben élő, misztikus lény¹⁰¹, amely képes teljes egészében leány-alakban megjelenni, leányként viselkedni. Többnyire hosszú kibontott (néhol zöld színű) hajjal, fehér inges vagy meztelen lányok formájában. Úgy tartották, ismerik a jövőt. Ijesztgethettek, de segíthettek is. Lehetek gonoszok és ártók, énekükkel és simogatásukkal elandalíthattak és megbűvölhettek szerelmükkel. Úgy hitték, hogy akiket a lények elcsábítanak, azok lelke a haláluk után a vizek világába jut. Ha pedig vízbe fulladnának, belőlük is valamiféle vízi lény születne.

Vad-leány és víg-leány

A Kárpát-medencében két változatuk ismert. Az egyik: földig érő hajú, testét szőr fedi, rendkívül erős és mogorva természetű. Többnyire magányosan járja az erdőt, az embereket kerüli, de ha felbosszantják, akkor rikoltozik, verekedős és kárt okoz. A másik változata a mezőségi és székelyföldi vidékeken ismer „erdei lány”. Amely szintén hosszú hajú, egy szál hosszú inget visel, kinézetre egy átlagos leányhoz hasonló. Aki viszont értelmesen beszél, szépen énekel, és éppen úgy képes elbolondítani a legényeket, mint a vízi-lányok.

Vízi-ember

Más néven: vodnyik, vagy vodnyák, holt-ember, kokkos, vízi-ördög, víz-őrző. Többnyire hullószerű testű, meztelen vénembernek képelték. De megjelenhetett vízbe fulladt ember képben is. Mint ahogy ismert a parton ülő és éneklő legényes alakja is. Úgy vélték, hogy

99 Magyar Néprajzi Lexikon. Boszorkány. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

100 Magyar Néprajzi Lexikon. Boszorkány. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

101 Magyar Néprajzi Lexikon. Vízilények. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

többnyire gonosz, bár ha időnként áldoznak neki, akkor segítheti a halfogást. A csónakokat felboríthatja, hálót tönkretelheti. Embereket a víz alá lehúzhat és megfullaszthat, ezek lelkéből születnek az új vízi-emberek. Az elkapott asszony-népet „többnyire csak magáévá teszi”, rosszabb esetben azokat is megfullasztja, akiknek lelkéből a vízi-leányai születnek.

Vad-öreg

Más néven: erdő atyja, erdei csuda, kontyú, lesij, lesak. Aki hosszú szőrrel fedett, meztelen és erőteljes testű, vad tekintetű ember-formájú lény, magasabb hegyek erdeinek és vadjainak őrzője. Általában emberkerülő, de ha felbosszantják, képes köveket görgetni, fákat dönteni. Úgy vélték, hogy ő lehet oka az erdei baleseteknek, eltévedéseknek, vadállat-támadásoknak. Állítólag képes volt a jövőt előre jelezni. Úgy vélték, hogy a vad-öreg az erőkben meghalt férfiak lelkéből formálódottak. Feleségeik (az erdő-anyák) pedig az erdőben eltévedt és ott ragadt nők átváltozásai. Néhol úgy hitték, hogy a nagy teremű és erejű hősök némelyike is ember-leányok és vad-öreg „szerelmi együttlétéből” származhattak.

Lidérc

A közhiedelem szerint ez a lény¹⁰² általában csirke-szerű, rusnya fejű apró emberke vagy fényes lélekszerű tünemény. A lidérchez kapcsolódó képzetek, tájanként és népcsoportonként igen változatosak lehetnek. Amiben viszont megegyeznek, hogy némelyek képesek akár emberformát is felvenni. A néphit szerint éjszakánként jelenhetnek meg. Férfihez nő, nőhöz férfi képében. Többnyire a távollevő vagy meghalt szerető, esetleg házastárs formájában. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy a gazdájával képes paráználkodni is. Némelyik olyan követelőző is lehet, hogy szinte elszívja a gazdája véré, erejét, sőt halálát is okozhatja. Mint ahogy abban is nagy az egyetértés, hogy az ilyen lidérctől nem könnyű megszabadulni.

Földi-ördög

A keresztény egyház sátán-képe, vagy a boszorkány-perekben említett „ördöggel kötött szövetség” idegen a népi ördög-képzettől. A népmesék és hagyományok alapján, az ördög: egy emberszerű apró lény, aki a föld mélyén lakozik. Kecske szarvú, lábán lópatájú, bika-farkú fekete bőrű lény, aki képes az embereket bosszantani, de segíteni vagy szolgálni is. A hiedelem szerint, némely változata képes volt alakot változtatni, akár rendes ember képében is megjelenni. Mint például az ördögös vagy tüzes ember képében, csak a patái árulták el, hogy földi ördög az illető. Leírása gyakran hasonlít egyes lidércekéhez, vagyis némelyik még férfi udvarlónként vagy szeretőiként is „teljesíthetett”. Csak kérésre vagy ravaszsággal, de sohasem erőszakkal.

102 Magyar Néprajzi Lexikon. Lidérc. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

BEFEJEZÉS

Íme egy kisebb csokornyi, a régi Kárpát-medencei pajzán szokásokból és hagyományokból. Mert volt belőlük bőven, hiszen, a korabeli népi ünnepek és vigasságok, babonák és szokások hemzsegték a szexuális jellegű utalásoktól, huncut és meghökkentő megnyilvánulásoktól. Mint ahogy a bálók és multságok is jó alkalmul szolgáltak a szerelmeskedő együttlétekre.

Mindez megtörténhetett annak ellenére, hogy a közép- és újkorban szexuális élet nem volt tisztán magánügy. Ugyanis az egyházi és világi hatalmak igyekeztek az élet „intim eseményei felett is” ellenőrzést gyakorolni. De e törekvés, még az engedelmesnek tűnő hívők körében sem vezetett sok eredményre. Hiába kárhoztatták egyes régi-népi ünnepségeket arra hivatkozva, hogy azok alkalmat adtak a részegeskedésre, bujálkodásra paráználkodásra és házasság-törésre stb. Hiába büntették a házasság-törést vagy a paráználkodást,

Az emberek mindig igyekeztek megtenni azt, ami nekik a kedvükre volt. Ezért, amit nem tehettek nyíltan, tették elvonulva és titokban. Ezt ékesen bizonyítja az is, hogy egészen máig fennmaradhettek olyan szokások, amelyeket több száz éven át hiába üldöztek. Mint ahogy képesen voltak megőrződni olyanok is, amiért egykor súlyos büntetés járt. Amelyek többségét ma már büntetlenül és lelkiismeret-furdalás nélkül is megtehetnénk.

E könyvsorozat népies szokásokat és rítusokat összefoglaló verses kiadványában¹⁰³ több más pajzán hagyomány és szokás is elolvasható. Olyanok, amelyek valamely naptári dátumhoz vagy jeles alkalomhoz kapcsolódnak. A téma további tanulmányozásához, és az elfeledett pajzán hagyományok mélyebb megismeréséhez sok sikert kívánok!

Kézirat lezárva: 2020. január 6-án

103 Remete Farkas László: Magyar népies szokások és rítusok. Budapest, 2014.